M. TVLLIJ CICERONIS

Orationes duodecim Selectæ, in vsum Gymnasiorum Societatis Iesu Quibus accedit

COMPENDIVM RHETORICÆ R. P. CYPRIANI SOARIJ

eiusdem Societatis.

Ad Dignissimum Deigenitricis Sponsum SS. Patriarcham Iosephum.

MEXICI.

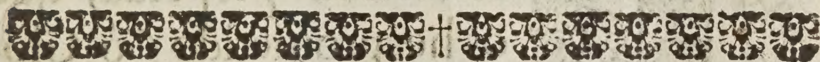
Ex Officina Planti. Ioannis Iosephi Guillena Carrascoso.

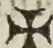
M. DC. XCIII.

EL Excelentissimo Señor Conde de Galve, Virrey, Governador, y Capitan General de esta Nueva-España, &c. concedió su licencia para la impression de este Libro, visto el Parecer del R. P. M. Felipe Gonzalez, de la Compañia de IESVS; por Decreto de 27. de Iulio de 1693.

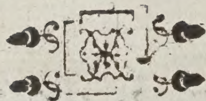
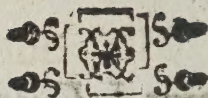
D. Iuan Francisco de Bargas.

ASSI mesmo el Señor Licenciado D. Antonio Auncibay, y Anaya, Canonigo de esta Santa Iglesia Cathedral desta Ciudad, Ordinario del Santo Officio, Iuez Provisor, y Vicario General deste Arçobispado de Mexico, concedió su licencia, visto el Parecer del P. M. Ioseph de Arguiñano de la Compañia de IESUS, por Auto de 29. de Iulio de 1693. Ante,

Bernardino de Amezaga
Notario Publico.

 AL

AL Dignissimo Esposo de la Madre de Dios el Patriarcha Gloriosissimo S. JOSEPH.

EN reconocimiento de la esclavitud perpetua, que os he prometido (ó Gloriosissimo Patriarcha) os dedico, en esta obra, que á mis cortas expensas vuelve á salir á luz, no los desvelos del Orador Marco Tullio; porque me expusiera temerariamente á que me negarais vuestro poderoso patrocinio, por valerme yo de lo ageno, quando por el renombre de *Justo*, que antonomasticamente os adorna, no os podeis agradar, sino en lo que es proprio vuestro: si, os consagro la prolixa tarea destos mol-

moldes, que para el vſo, y vtilidad de la juventud Mexicana, ſe han enſayado, ſudando en la exacta probacion de vna inexorable prenſa. Y no me fuera licita la eleccion de Protector á quien dirigieſſe lo procedido de mi trabajo, y encomendaſſe el amparo, y tutela de eſte libro, ſupueſta la noble eſclavitud, con que á vos de todo mi corazon me obligué, ſegun la ley *Obligamur. ff. de obligation L. Libertas. ff. de ſtatu hominum. L. Id. ff. de peculio.* §. *Item nobis. Inſt. per quas perſonas.* en donde ſe explica la obligacion, y naturaleza de vn eſclavo, y lo coartado de ſu poder. Pero no ſe puede negar, Glorioſiſſimo Patriarcha, que aun en lo mas abatido de los gremios, ſuele favorecer la ſuerte á vnos mas que à otros. El ſervir á Dios arguye ſugecion del que ſirve á el que es ſervido; pero es vna ſugecion, que ſe trae conſigo vn dominio al-

to,

to, y ſobre excelente de Reyes: *Servire Deo regnare eſt.* Mas ay algunos tan infelizes, que ſobre la miſerable ſuerte de eſclavos, caen en poder de vn rigido Pharaon, que con deſmedidas tareas los oprime, haſta hazerles exprimir lo amargo de vna deſeſperacion, como los crueles Egipcios lo executaron con el pueblo de Iſrael. *Ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti, & lateris* [Exod. c. 1.] No me puedo yo quexar de mi ſuerte, porque en linea de eſclavo no es poſible reconocer mayor Señor, que vos, pues no admite ya extenſion la linea de vueſtro dominio. No acababa de paſmarſe la Reyna de Sabá al ir viēdo con ſus ojos, lo que oydo ſolamente, le admiró, a cerca de la ſabiduria del Rey Salomon: pero entre otras coſas le hizo no poca novedad el orden de ſu familia, y lo concertado, y atento de los nobles

que

que ſervian à ſu Real perſona. *Videns autem Regina Sabâ omnem ſapientiam Salomonis, & domum quam ædificaverat, & cibos menſæ eius & habitacula ſervorum, & ordines miniſtrantium: non habebat vltrá ſpiritum* (Reg. 3. c. 10.) Que dixera aquella Sabia Reyna de vos, Santo mio, ſi viera, que la ſabiduria del Padre, tomãdo forma de ſiervo, ſe quiſo ſujetar à vueſtros ordenes, obedeciendoos al penſamiento? *Et deſcendit cum eis, & venit Nazaret; & erat ſubditus illis* (Luc. c. 2.) que dixera de vueſtra excelſa dignidad, ſi oyera á la Madre de Dios, à la Reyna del Cielo, à la Señora del mundo, à vueſtra puriſſima Eſpoſa Maria, llamaros, y teneros por Señor, y cabeza de aquella celeſtial familia? No dudo, ſino, que, ó le ſuſpendiera la admiraciõ, ó prorrũpiera admirandoſe cõ el devotiſſimo Gerſon: (Ser. de Nat. Virg.) *O miranda prorſus, Ioſeph,*

ſubli-

ſublimitas tua! ô dignitas incõparabilis! vt Mater Dei, Regina Cœli, Domina mundi, appellare te Dominũ non indignum duxerit. Pues como no me darè yo repetidos placemes de tener vn Señor tal, q̃ aſſi el Rey de los Reyes, y Señor de los ſeñores, como la Emperatriz de Cielo, y tierra, la Madre de Dios, no ſe deſdeñaron de tener, y obedecer como à ſu ſeñor? Quien abrá que no poſponga la mas noble libertad à eſta tan feliz eſclavitud? Quien no dexará de buena gana de mãdar deſpoticamente, por ſervir humildemente á Joſeph? O gloriosiſſimo Protector mio, quien ſupiera ſerviros, como vos lo mereceis? O que diſtincto es el trato que dais á vueſtros eſclavos, y devotos, del que dan los hombres del mundo, aun á ſus meſmos hijos, é iguales; porque eſtos, por mas que ſe deſvelen en adelantar ſus caſas, no conſiguen mas que dexar

dais al buen desseo de serviros, que tiene vuestro esclavo?no faltandome el consuelo de offreceros en este,trabajo vna obra, que he procurado,quanto me ha sido possible; el sacarla con las buenas propriedades, que en vn libro se requieren, que son claridad, y verdad; la claridad en la impression de los caracteres, y la verdad en la fiel correspondencia, y conformidad de su original. O, y todo ceda en vuestra gloria, y acrecentamiento de vuestros devotos,que es el vnico desseo de vuestro perpetuo, y reconocido esclavo

Iuan Ioseph Guillena Carrascoso.

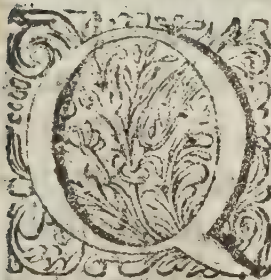
IN LAUDEM TYPOGRAPHI

EPIGRAMMA.

PLantiniana tuis premitur dū littera prælis,
Claret & obſcuris, oblita charta, notis:
Dum graphicâ, Guillena, nitent compagine libri,
Et ſunt integrâ reddita verba fide:
Dum ſuperas Lyncas acie; nam iota, nec vnus
Præterit à iuſtâ lege puſillus apex:
Dum typus invitat gratâ novitate decorus;
Dumque characterum ſtat ſpecioſus honos:
Alliciunt (fateor) ſupra numerata libenter;
Et nitidos gaudet ſcriptor adire lares:
Præla voluminibus gemitus dant ordine preſſis:
Fervet opus: ſplendet pagina, charta, liber.
Ecquis non properet ſapiens tua præla requirens?
Quis poterit ſtabiles inde referre pedes?
It ſapiens quicumque tuos cupit, ante, penates,
Poſt dominum viſum, quiſque redibit amans.

PRO LEGE
MANILIA
AD POPULUM
ORATIO.

Vamquã mihi ſemper frequens conſpectus veſter multo iucundiſſimus, hic autem locus ad agendũ ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus, Quirites; tamẽ hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuique maximé patuit, non mea me voluntas, ſed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ prohibuerũt. Nã cùm antea per ætatem nondum huius authoritatem loci contingere auderem, ſtatueremque, nihil huc niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtria afferri oportere; omne meum tempus amicorum temporibus tranſmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus vnquam fuit ab ijs, qui veſtram

caufam defenderent; & meus labor in privatorum periculis caſté, integréque verſatus, ex veſtro iudicio fructum eſt ampliſſimum conſecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter Prætor primus centurijs cunctis renuntiatus ſum, facile intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid alijs præſcriberetis. Nūc cúm, & authoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandandum eſſe voluiſtis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi vſu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certé, & ſi quid etiam dicendo conſequi poſſum, ijs oſtendam potiſſimum, qui ei quoque rei fructum ſuo iudicio tribuendum eſſe cenſuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum iure eſſe video, quod in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione dicendi cauſa talis oblata eſt in qua oratio nemini deeſſe poteſt. Dicendum eſt enim de Cn. Pompeij ſingulari eximiaque virtute. Huius autem orationis difficilius eſt exitum, quam principium invenire. Itaque non mihi tàm copia quám modus in dicendo quærendus eſt. Atque vt inde oratio mea proficiſcatur, vnde hæc omnis cauſa dicitur, bellū grave, & pericu-
ſo-

losum vestris vectigalibus, atque socijs à duobus potentissimis Regibus infertur, Mithridate, & Tigrane, quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Roman. honestissimis viris afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur in vestris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cúm illo ordine, causam reipublicæ, pericula que rerum suarum detulerunt Bithyniæ quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: Regnum Ariobazanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum magnis rebus gestis ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: vnum ab omnibus socijs, & civibus ad id bellum Imperatorem deposci, atque expeti: eundem hunc vnum ab hostibus metui, præterea neminem. Causa quæ sit videtis; nunc quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de Imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim eiu smodi, quod maximè vestros animos excitare, atque inflam-

mare

mare debent: in quo agitur Populi Romani gloria quæ vobis à maioribus cùm magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est; agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa maiores vestri magna, & gravia bella gesserunt: aguntur certissima populi Romani vectigalia, & maxima: quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium quibus est, & á vobis, & ab Imperatoribus reipublicæ consulendum. & qũoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delẽda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quæ penitus iam insedit, atque inveteravit in Populi Romani nomine: quod is, qui vna die, tota Asia, tot in civitatibus, vno nuntio, atque vna literarum significatione cives Romanos necandos, trucidandosque denotavit; non modo adhuc pœnam nullam suo dignam scelere suscepit; sed ab illo tempore annum iam tertium, & vigesimum regnat: & ita regnat, vt se non Ponto, neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno; atque in vestris vectigalibus, hoc est in Asiæ luce versari. Et enim adhuc

huc ita veſtri cúm illo Rege contenderunt Imperatores, vt ab illo inſignia victoriæ, non victoriam reportarint. Triumphavit L. Sylla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortiſſimi viri, & ſummi Imperatores: ſed ita triumpharunt, vt ille pulſus, ſuperatuſque regnaret. Verum tamen illis Imperatoribus laus eſt tribuenda, quod egerunt; venia danda, quod reliquerunt; propterea quod ab eo bello Syllam in Italiam Reſpublica, Murenam Sylla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli ſed ad comparationem novi contulit; qui poſtea quam maximas ædificaſſet ornaſſetque claſſes, exercituſque per magnos quibuſcunque ex gentibus potuiſſet, comparaſſet, Boſphoranis finitimis ſuis bellum inferre ſimulaſſet: vſque in Hiſpaniam legatos & literas miſit ad eos duces, quibuſcum tum bellum gerebamus: vt cũ duobus in locis diſiunctiſſimis, maximeque diverſis, vno conſilio, ab vnis hoſtium copijs bellum terra, marique gereretur, vos ancipiti contentione diſtracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hiſpanienſis, quæ multo plus firmamenti, ac roboris

ris habebat, Cn. Pompeij divino consilio, ac singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res á L. Lucullo summo viro est administrata, vt initia illa gestarum rerum magna, atque præclara, non felicitati eius, sed virtuti: hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, vt neque vera laus ei detracta oratione nostra, neque falsa afficta esse videatur. Sed pro vestri imperij dignitate, atque gloria, quóniam is est exorsus orationis meæ, videte quem vóbis animum suscipiendum putetis. Maiores vestri sæpè mercatoribus, ac naviculatoribus iniuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot civium Roman. millibus vno nuntio, atque vno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Córinthum patres vestri totius Græciæ lumen extinctum esse voluerunt: vos eum Regem ínultum esse patiemini, qui legatum Populi Romani consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni suplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Roman. imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Ius legationis verbo vio-

violátum illi perſecuti ſunt: vos legatum Populi Romani omni ſuplicio interfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, vt illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperij gloriam relinquere; ſic vobis turpiſſimum ſit, illud quod accepiſtis, tueri, & conſervare non poſſe. Quid, quod ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt Ariobarzanes Rex, ſocius Populi Romani, atque amicus: imminent duo Reges toti Aſiæ, non ſolum vobis inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſocijs, atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Aſia, atque Græcia veſtrum auxilium expectare propter periculi magnitudinem coguntur: Imperatorem à vobis certum depoſcere, cúm præſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque ſe id facere ſummo ſine periculo poſſe arbitrantur. vidēt, & ſentiunt hoc idem, quod, & vos, vnum virum eſſe in quo ſumma ſint omnia, & eum prope eſſe quo etiam carent ægriùs: cuius adventu ipſo, atque nomine, tametſi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hoſtium repreſſos eſſe intelligūt, ac retardatos. Hi vos, quoniā libere loqui non licet, tacitè rogant, vt ſe quoque ſicut cæterarum provinciarum ſocios, dignos

nos existimetis, quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quam cæteros, quod eiusmodi in provinciã homines cum Imperio misimus: vt etiam si ab hoste defendant tamen ipsorum adventus in vrbes sociorum non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, vt ij beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur. Quare, si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti maiores vestri cùm Antiocho, cùm Philippo, cúm Ætolis, cúm Pœnis bella gesserunt: quantó vos studio convenit iniurijs provocatos sociorum salutem vna cúm Imperij vestri dignitate defendere, præsertim cúm de vestris maxissimis vectigalibus agatur? Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, vt ijs ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia vero tam opima est, & fertilis, vt vbertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multititudine earum rerum quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli vtilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis,

non

non modó á calamitate, ſed etiam à metu calamitatis eſt defendenda. Nam cæteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non ſolum adventus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem. Nam cúm hoſtium copiæ non longe abſunt, etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit; ita neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura vectigal conſervari poteſt; quare ſæpé totius anni fructus vno rumore periculi, atque vno belli terrore amittitur. Quo tandem animo eſſe exiſtimatis, aut eos qui vectigalia vobis penſitánt, aut eos qui exercent, atque exigunt? Cùm duo Reges cúm maximis copijs prope adſint? cùm vna excurſio equitatus, perbrevi tempore totius anni vectigal inferre poſſit, cùm publicani familias maximas, quas in ſalictis habent quas in agris, quas in portubus, atque cuſtodijs, magno periculo ſe habere arbitrentur. Putatiſne vos illis rebus frui poſſe, niſi eos qui vobis fructuoſi ſunt, conſervaveritis, non ſolum (vt antea dixi) calamitate, ſed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne illud quidem vobis

negligendum eſt, quod mihi ego extremum propoſueram, cúm eſſem de belli genere dictu-rus, quod ad multorum bona civium Roman. pertinet: quorum vobis pro veſtra ſapientia, Quirites, habenda eſt ratio diligenter. Nam, & publicani homines, & honeſtiſſimi, & ornatiſſimi, ſuas rationes, & copias in illam provinciam contulerunt, quorum ipſorum per ſe res, & fortunæ curæ vobis eſſe debent. Etenim ſi vectigalia nervos eſſe Reipub. ſemper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum recte eſſe dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi, & induſtrij partim in Aſia negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis; partim ſuas, & ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere; ſapientiæ videre multorum civium calamitatem à Repub. ſeiunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoria recuperare. Neque enim ijſdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque alijs voluntas propter timorem. Deinde quod nos eadem

dem Aſia, atque idem iſte Mithridates initio belli Aſiatici docuit, id certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cúm in Aſſia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus Romæ ſolutione impedita, fidem concidiſſe. Non enim poſſunt vna in civitate multi rem, atque fortunas amittere, vt non plures ſecum in eãdem calamitatem trahant. A quo periculo prohibere Rempub. & mihi credite id, quod ipſi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt cùm illis pecunijs Aſiaticis, & cohæret: ruere illa non poſſunt, vt hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit, omni ſtudio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cúm Repub. defenduntur. Quoniam de genere belli dixi nunc de magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici, belli genus eſſe ita neceſſarium, vt ſit gerendum: non eſſe ita magnum, vt ſit pertimeſcendum. In quo maxime laborandum eſt, ne forte à vobis, quæ diligentiſſime providenda ſunt, contemnenda eſſe videantur. Atque, vt omnes intelligant

gant me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & ſapientiſſimo homini, & magno Imperatori debeatur; dico eius adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque inſtructas, eſſe deletas, vrbemque Aſiæ clariſſimam, nobiſque amiciſſimam Cyzicenorum, obſeſſam eſſe ab ipſo Rege maxima multitudine, & oppugnatam vehementiſſime: quam L. Lucullus virtute, aſſiduitate, conſilio, ſummis obſidionis periculis liberavit: ab eodem Imperatore claſſem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam ſtudio inflāmato raperetur, ſuperatam eſſe, atque depreſſam: magnas hoſtium præterea copias multis prælijs eſſe deletas, patefactumque noſtris legionibus eſſe Pontum, qui ante Populo Romano ex omni aditu clauſus eſſet. Sinopem, atque Amiſum, quibus in oppidis erant domicilia Regis, omnibus rebus ornata, atque referta, cæteraſque vrbes Ponti, & Cappadociæ permultas vno aditu, atque adventu eſſe captas: Regem ſpoliatum regno patrio, atque avito, ad alios ſe Reges, atque alias gentes ſupplicem contuliſſe, atque hæc omnia ſalvis Populi Romani ſocijs, atque integris ve-

ctiga-

ctigalibus esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis, atque ita reputo, vt hoc vos intelligatis, á nullo istorum, qui huic obtrectant legi, atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cùm hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites: non enim sine causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, vt ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur, quam prædicant in fuga, fratris sui membra in his locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, vt eorum collectio dispersa, mœrorque patrius celeritatem persequendi retardaret: sic Mithridates fugiens maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omninm, quas, & à maioribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, Rex ipse é manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore, & fuga Tigranes Rex Armenius excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque

que recreavit: cuius in regnum poſtea quam, L. Lucullus cùm exercitu venit, plures etiam gentes contra Imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus iniectus ijs nationibus, quas nunquam Populus Romanus, neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis, atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi, & religioſiſſimi diripiendi cauſa, in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum, ita nationes multæ atque magnæ, novo quodam terrore, ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, & ſi vrbem ex Tigranis regno ceperat, & prælijs vſus erat ſecundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur. Hic iam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, vt ex ijs locis à militibus noſtris reditus magis maturus, quam proceſſus longior quæreretur. Mithridates autem, & ſuam manum iam confirmarat, & eorum, qui ſe ex eius regno collegerant, & magnis adventitijs multorum Regum, & nationum copijs iuvabatur. Hoc iam fere ſic fieri ſolere accepimus, vt Regum afflictæ fortunæ facile multorum opes

alli-

alliciant ad misericordiam, maximeque eorum qui aut Reges sunt, aut vivunt in regno; quód regale ijs nomen magnum, & sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cùm se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, vt eam, posteaquam pulsus erat, terram vnquam attingeret, sed in exercitum vestrum clarum, atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (sicut Poetæ solent, qui res Romanas scribunt) sinite hoc loco præterire me nostram calamitatem, quæ tanta fuit, vt eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte ijs incommodis mederi fortasse potuisset; vestro iussu coactus, quod Imperij diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui iam stipendijs confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultò: sed ea vos coniectura perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod coniungant Reges potentissimi, renovent agita-

tæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes, novus Imperator veſter accipiat vetere expulſo exercitu. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum: reſtat, vt de Imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Vtinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, vt hæc vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc veró cùm ſit vnus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperarit: quæ res eſt, quæ cuiuſquam animum in hac cauſa dubium facere poſſit? Ego enim ſic exiſtimo in ſummo Imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior vnquam, aut fuit, aut eſſe debuit? Qui é ludo, atque pueritiæ diſciplina, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam profectus eſt: qui extrema pueritia miles fuit ſummi Imperatoris, ineunte adoleſcentia

maximi ipſe exercitus Imperator: qui ſæpius cúm hoſte conflixit, quàm quiſquam cúm inimico concertavit: plura bella geſſit, quám cæteri legerunt: plures provincias confecit; quàm alij concupiverunt: cuius adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris non alienis præceptis, ſed ſuis imperijs, non offenſionibus belli, ſed victorijs, non ſtipendijs, ſed triumphis eſt traducta. Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna Reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, mixtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum, varia, & diverſa genera, & bellorum, & hoſtium, non ſolum geſta ab hoc vno, ſed confecta, nullam rem eſſe declarant in vſu militari poſitam, quæ huius viri ſcientiam fugere poſſit. Iam veró virtuti Cn. Pompeij, quæ poteſt par oratio inveniri? Quid eſt, quodquiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Non enim illæ ſunt ſolæ virtutes Imperatoriæ, quæ vulgo exiſtimantur, labor in negotijs, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo: quæ tanta ſunt in hoc

vno quanta in omnibus reliquis Imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor L. Sylla, huius virtute, & consilio confessus est liberatam: testis est Sicilia, quam multis vndique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilij explicavit: testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copijs, eorum ipsorum sanguine redundavit: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internecione patefactum est: testis est Hispania, quæ sæpissime hostes ab hoc superatos, prostratosque conspexit: testis est iterum, & sæpius Italia, quæ cùm servili bello, tetro, periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum expectatione Pompeij attenuatum, atque imminutum est, adventu sublatum, ac sepultum: testes veró iam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes: denique maria omnia, tum vniversa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, vt tutus esset, aut tam fuit abdi-

tus

tus, vt lateret? Quis navigavit, qui non ſe, aut mortis, aut ſervitutis periculo committeret, cúm aut hyeme, aut referto prædcnum mari navigaretur? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diviſum, atque diſperſum, quis vnquam arbitraretur, aut ab omnibus Imperatoribus vno anno, aut omnibus annis ab vno Imperatore confici poſſe? Quam provinciam tenuiſtis á prædonibus liberam per hoſce annos? Quod vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? Cui præſidio claſſibus veſtris fuiſtis? Quam multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? Quam multas, aut metu relictas, aut á prædonibus captas, vrbes eſſe ſociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium Populi Romani longè à domo bellare, & propugnaculis Imperij, ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. Socijs veſtris ego mare clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe, cúm exercitus noſtri Brundiſio nunquam, niſi ſumma hyeme, transmiſerint? Quid ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cúm legati Populi Romani redempti ſint? Mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam? cùm duo-

decim

decim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum nobiliſſimas vrbes, innumerabileſque alias captas eſſe commemorem, cùm veſtros portus, atque eos portus, quibus vitam, & ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtate ſciatis? An vero ignoratis portum Caietæ celeberrimum, atque pleniſſimum navium, inſpectante Prætore, á prædonibus eſſe direptum? Ex Miſeno autem, eius ipſius liberos, qui cùm prædonibus antea ibi bellum geſſerat, á prædonibus eſſe ſublatos? Nam quid ego Oſtienſe incommodum, atque illam labem, atque ignominiam Reipub. querar, cũ prope, inſpectantibus vobis, claſſis ea, cui Conſul Populi Romani præpoſitus eſſet, à prædonibus capta, atq́ oppreſſa eſt? Proh dij immortales, tantã ne vnius hominis incredibilis, ac divina virtus, tam brevi tempore lucem afferre Reipub. potuit, vt vos, qui modó ante oſtium Tyberinum claſſem hoſtium videbatis, ij nunc nullam intra Oceani oſtium prædonum navem eſſe audiatis? Atque hæc qua celeritate geſta ſint, quanquam videtis; tamen á me in dicendo prætereunda non ſunt. Quis enim vnquam, aut obeundi negotij, aut conſe-

ſequendi quæſtus ſtudio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos curſus conficere potuit, quam celeriter Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? Qui Siciliam adijt, Africam exploravit, in Sardiniam cúm claſſe venit, nondum tempeſtivo ad navigandum mari: atque hæc tria frumentaria ſubſidia Reipub. firmiſſimis præſidijs, claſſibuſq́ munivit. Inde ſe cúm in Italiam recepiſſet, duabus Hiſpanijs, & Gallia Ciſalpina præſidijs, ac navibus confirmata, miſſis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnemque Græciam, navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus, firmiſſimiſque præſidijs adornavit: ipſe autem, vt à Brundiſio profectus eſt, vnde quinquageſimo die totam ad imperium Populi Romani Ciliciam adiunxit; omnes qui vbique prædones fuerunt, partim capti, interfectique ſunt, partim vnius huius imperio, ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cũ ad eum, vſque in Pamphyliam, legatos, deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſideſque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tã longè, latèque diſperſum, quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hyeme

ap-

apparavit, ineunte vere ſuſcepit, media æſtate confecit. Eſt hæc divina, atque incre dibilis virtus Imperatoris: quid cæteræ, quas pauló ante commemorare cœperam, quantæ, atque quam multæ ſunt? Non enim ſolum bellandi virtus in ſummo, atque perfecto Imperatore quærenda eſt, ſed multæ ſunt artes eximiæ, huius adminiſtræ, comiteſque virtutis. Ac primum, quanta innocentia debent eſſe Imperatores? Quanta deinde omnibus in rebus temperantia? Quanta fide? Quanta facilitate? Quanto ingenio? Quanta humanitate? Quæ breviter, qualia ſint in Cn. Pompeio conſideremus: ſumma enim omnia ſunt, Quirites, ſed ea magis ex aliorum contentione, quam ipſa per ſeſe cógnoſci, atque intelligi poſſunt. Quem enim poſſumus Imperatorem aliquo in numero putare, cuius in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? Quid hunc hominem magnum, aut amplum de Repub. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum adminiſtrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magiſtratibus diviſerit, aut propter avaritiã Romæ in quæſtu reliquerit? Veſtra admurmuratio facit, Quirites, vt agnoſcere videamini, qui hæc

fe-

fecerint. Ego autem neminem nomino; quare irafci mihi nemo poterit niſi qui ante de ſe voluerit confiteri. Itaque, propter hanc avaritiam Imperatorũ, quantas calamitates, quocumque ventum ſit, noſtri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hoſce annos in Italia per agros, atque oppida civium Rom. noſtri Imperatores fecerunt, recordamini; tum facilius ſtatuetis, quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Vtrum plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis hoſtium vrbes, an hibernis ſociorum civitates eſſe deletas? Neque enim poteſt exercitum is continere Imperator, qui ſe ipſum non continet; neque ſeverus eſſe in iudicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe iudices non vult. Hinc miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cuius legiones ſic in Aſiam pervenerunt, vt non modo manus tanti exercitus, ſed ne veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? Iam veró quemadmodum milites hibernent, quotidie ſermones, ac literæ perferuntur: non modo vt ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur; ſed ne cupienti quidem cuiquam permittitur: hyemis enim, non avaritiæ per-

fu-

ſugium maiores noſtri in ſociorum, atque amicorum tectis eſſe voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali ſit temperantia, conſiderate; vnde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem curſum initum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in vltimas terras pertulerunt: ſed hæ res, quæ cæteros remorari ſolent, non retardarunt: non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem: poſtremò ſigna, & tabulas, cætera què ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille ne viſenda quidem exiſtimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, ſicut aliquem, non ex hac vrbe miſſum, ſed de cœlo delapſum intuentur; nunc denique incipiunt credere, fuiſſe homines Romanos, hac quondam abſtinentia, quod iam nationibus exteris incredibile, ac falſo memoriæ proditum videbatur: nunc imperij noſtri ſplendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt,

non

non sine causa maiores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire Populo Romano, quàm imperare alijs maluisse. Iam veró ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum iniurijs esse dicuntur, vt is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Iam quantum consilio, quantum dicendi gravitate, & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas Imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpé cognostis. Fidem veró eius inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse iudicarint? Humanitate iam tanta est, vt difficile dictu sit, vtrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc trāsmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniā authoritas multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet, certé nemini dubium est, quin ea in re idem ille Imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid

hostes, quid socij de Imperatoribus vestris existiment, quis ignorat? cum sciamus, homines in tantis rebus, vt aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famæ, quam aliqua certa ratione commoveri. Quod igitur nomen vnquam in orbe terrarum clarius fuit? Cuius res gestæ pares? De quo homine vos, id quod maxime facit authoritatem, tanta, & tam præclara iudicia fecistis? An veró vllam vsquam esse oram tam desertam putatis, quó non illius diei fama pervaserit, cúm vniversus Populus Rom. referto foro, replerisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, vnum sibi ad commune gentium bellum, Cn. Pompeium Imperatorem depoposcit? Itaque, vt plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum huius authoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quó die à vobis maritimo bello præpositus est Imperator, tanta repente vilitas annonæ ex summa inopia, & caritate rei frumentariæ consecuta est, vnius spe, & nomine, quantam vix ex summa vbertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Iam veró accep-

cepta in Ponto calamitate ex eo prælió, de quo vos pauló antè invitus admonui, cum socij pertimuissent, hostium opes, animique crevissent, cùm satis firmum præsidium provincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitús Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna Populi Rom. attulisset. Huius adventus, & Mithridatem insolitâ inflammatum victoriâ continuit, & Tigranem magnis copijs minitantem Asiæ retardavit, & quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit qui tantũ authoritate perfecerit? Aut quã facile imperio atque exercitu socios, & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine, ac rumore defenderit? Age veró, illa res quantam declarat eiusdem hominis apud hostes populi Roman. authoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes vna huic se dediderunt? Quod Cretensium Legati, cum in eorum insula noster Imperator, exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in vltimas propè terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? Idem ipse Mithridates nonnè ad eumdem Cn. Pompeium Legatum, vsque in Hispaniam misit?

eum-

eumque Pompeius Legatum ſemper iudicavit; ij, quibus ſemper erat moleſtum, ad eum potiſſimum eſſe miſſum ſpeculatorem, quàm legatum iudicare maluerunt. Poteſtis igitur iam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem multis poſteà rebus geſtis, magniſque veſtris iudicijs amplificatam, quantum apud illos Reges, quantum apud exteras nationes valituram eſſe exiſtimetis. Reliquum eſt vt de felicitate, quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe, & commemorare de altero poſſumus, ſicut æquum eſt homini de poteſtate deorum, timidè, & pauca dicamus. Ego enim ſic exiſtimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis Imperatoribus, non ſolúm propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpius imperia mandata, atque exercitus eſſe commiſſos. Fuit enim profectó quibuſdam ſummis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bené gerendas divinitùs adiuncta fortuna. De huius autem hominis felicitate, quod nunc agimus, hac vtar moderatione dicendi, non vt in illius poteſtate fortunam poſitam eſſe dicam, ſed vt præterita meminiſſe, reliqua ſperare videamur, né aut in

viſa

visa dijs immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi, militiæque terra, marique, quantaque felicitate gesserit, vt eius semper voluntatibus non modò cives assenserint, socij obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti, tempestatesque obsecundarint. Hoc brevissimè dicam, neminem vnquam tam impudentem fuisse, qui à dijs immortalibus tot, & tantas res tacitus auderet optare, quot, & quantas dij immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod vt illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis, atque Imperij, tum ipsius hominis caussà, sicuti facitis, velle, & optare debetis. Quare cum, & bellum ita necessarium sit, vt negligi non possit: ita magnum, vt accuratissimè sit administrandum; & cùm ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitatis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à dijs immortalibus oblatum, & datum est, in Rempub. conservandam, atque amplificandam conferatis? Quod-si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore, tamen

ad

ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus: nunc cum ad cæteras ſummas vtilitates hæc quoque opportunitas adiungatur, vt ab ijs qui habent, accipere ſtatim poſſit: quid expectamus? Aut cur non ducibus dijs immortalibus, eidem, cui cætera ſumma cum ſalute Reipub. commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clariſſimus Reipub. & veſtris beneficijs ampliſſimis affectus, Qu. Catulus, itemque ſummis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenij præditus, Qu. Hortenſius, ab hac ratione diſſentiunt: quorum ego authoritatem apud vos multis locis plurimum valuiſſe, & valere oportere confiteor: ſed in hac cauſa, tametſi cognoſcitis authoritates contrarias fortiſſimorum virorum, & clariſſimorum; tamen, omiſſis authoritatibus, ipſa re, & ratione exquirere poſſumus veritatem, atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc á me dicta ſunt, ijdem iſti vera eſſe concedunt, & neceſſarium bellum eſſe, & magnum, & in vno Cn. Pompeio ſumma eſſe omnia. Quid igitur ait Hortenſius? Si vni omnia tribuenda ſunt vnum digniſſimum eſſe Pompeium; ſed ad vnum tamen omnia deferri non

opor-

oportere. Obſolevit iam iſta oratio, re multo magis; quam verbis refutata. Nam tu idem, Qu. Hortenſi, multa pro tua ſumma copia, ac ſingulari facultate dicendi, & in ſenatu contrà virum fortem A. Gabinium graviter, ornatèque dixiſti, cùm is de vno Imperatore contra prædones conſtituendó legem promulgaſſet; & ex hoc ipſo loco permulta idem contra legem verba feciſti. Quid tum, per Deos immortales, ſi plús apud Populum Romanum authoritas tua, quàm ipſius Populi Romani ſalus, & vera cauſa valuiſſet, hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium eſſe hoc videbatur, cùm Populi Romani Legati, Prætores, Quæſtoreſque capiebantur? Cúm ex omnibus provincijs commeatu, & privato, & publico prohibebamur? cum ita clauſa erant nobis omnia maria, vt neque privatam rem maritimam, neque publicam iam obire poſſemus? Quæ civitas anteá vnquam fuit, non dico Athenienſium, quæ ſatis laté quondam mare tenuiſſe dicitur; non Carthaginenſium; qui permultum claſſe, maritimiſque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum vſque ad noſtram me-

mo-

moriam disciplina navalis, & gloria remansit: quæ civitas ante vnquam tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercle, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam, ille Populus Roman. cuius vsque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna ac multó maxima parte non modó vtilitatis, sed dignitatis, atque imperij caruit. Nos, quorum maiores Antiochum Regem classe, Persen que superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginenses homines in maritimis rebus exercitatissimos, paratissimosq; vicerunt: ij nullo in loco iam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modó Italiam totam habebamus, sed omnes socios in vltimis oris auctoritate nostri imperij salvos præstare poteramus; tum cum insula Delos, tam procul á nobis in Ægæo mari posita, quo omnes vndique cum mercibus, atque oneribus commeabant referta divitijs parva, sine muro nihil timebat: ijdem non modó provincijs, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed

etiam

etiam Appia iam via carebamus: & his temporibus non pudebat magiſtratus Populi Roman. in hunc ipſum locum aſcendere; cum eum vobis maiores veſtri exuvijs nauticis, & claſſium ſpolijs ornatum reliquiſſent. Bono te animo tum, Quincte Hortenſi, Pop. Roman. & cæteros, qui erant in eadem ſententia dicere exiſtimavit ea, quæ ſentiebatis; ſed tamen in ſalute communi, idem Pop. Roman. dolori ſuo maluit, quám auctoritati veſtræ obtemperare: Itaque vna lex, vnus vir, vnus annus, non modó nos illâ miſeria, ac turpitudine liberavit, ſed etiam effecit, vt aliquando verè videremur omnibus gentibus, ac nationibus, terrâ, marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum eſſe adhuc, Gabinio dicam, anné Pompeio, an vtrique (id quod eſt verius) ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti, ac poſtulanti? Vtrúm ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret; cum cæteri ad expilandos ſocios, diripiendaſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint? An ipſe cuius lege ſalus, ac dignitas Popul. Roman. atque omnibus gentibus conſtituta

est, expers esse debet gioriæ eius Imperatoris, atque eius exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? An. Cn. Falcidius, Q Metellus, Qu. Cœlius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino, cum Tribuni pleb. fuissent, anno próximo legati esse potuerunt: in hoc vno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc Imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo iure esse deberet, de quo legando spero Consules ad senatum relaturos: qui si dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cuiusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus fretus vobis, vestrum ius, beneficiumque defendam; neque præter intercessionem, quicquam audiam; de qua (vt arbitror) isti ipsi qui minantur, etiam atque etiam, quì id liceat considerabunt. Meâ quidem sententiâ, Quirites, vnus A. Gabinius belli maritimi, rerumque gestarum author, comes Cn. Pompeio adscribitur, proptereá quód alter vni id bellum suscipiendum vestris suffragijs detulit, alter delatum, susce-

ſuſceptumque confecit. Reliquum eſt, vt de Q. Catuli authoritate, & ſententia dicendum eſſe videatur: qui cum ex vobis quæreret, ſi in vno Cn. Pompeio omnia poneretis, ſi quid de eo factum eſſet, in quo ſpem eſſetis habituri; cepit magnum ſuæ virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes propé vna voce, in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe dixiſtis. Etenim talis eſt vir, vt nulla res tanta ſit, ac tâm difficilis, quam ille non, & conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere poſſit. Sed in hoc ipſo ab eo vehementiſſimé diſſentio, quôd quo minus certa eſt hominum, ac minus diuturna vita, hoc magis Reſpubl. dùm per deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vitâ, atque virtute. At enim nihil novi fiat contrà exempla, atque inſtituta maiorum. Non dico hoc loco, maiores noſtros ſemper in pace conſuetudini, in bello vtilitati paruiſſe, ſemper ad novos caſus temporum, novorum conſiliorum rationes accomodaſſe; non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hiſpanienſe ab vno Imperatore eſſe confecta; duas vrbes potentiſſimas, quæ huic imperio maximé minabantur, Carthaginem, atque Numantiam

ab

ab eodem Scipione esse deletas; non commemorabo, nupèr ita vobis, patribusque vestris esse visum, vt in vno C. Mario spes imperij poneretur, vt idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Teuthonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Qu. Catulus, quám multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta recordamini. Quid tam novum, quám adolescentulum privatum, exercitum difficili Reipub. tempore conficere? Confecit: huic præesse? Prefuit: rem optimè ductu suo gerere? Gessit. Quid tám præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cuius á senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam; bellumque in ea administrandum? Fuit in his provincijs singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid veró tàm inauditum, quàm equitem Roman. triumphare? At eam quoque rem Populus Romanus non modó vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quám vt cum duo Consules clarissimi, fortissimique essent.

ſent, eques Roman. ad bellum maximum formidoloſiſſimumque, pro Conſule mitteretur? Miſſus eſt. Quo quidem tempore, cum eſſet non nemo in ſenatu, qui diceret non oportere mitti hominem privatum pro Conſule, L. Philippus dixiſſe dicitur, non ſe illum ſuà ſententiâ pro Conſule, ſed pro Conſulibus mittere. Tanta in eo Reipub. benè gerendæ ſpes conſtituebatur, vt duorum Conſulum munus vnius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulare, quàm vt ex ſenatuſconſulto legibus ſolutus Conſul ante fieret, quàm nullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? Quid tam incredibile, quám vt iterum eques Roman. ex S. C. triumpharet? Quæ in omnibus hominibus, nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt, ea tam multa non ſunt, quám hæc, quæ in hoc vno homine videmus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova profecta ſunt in eundem hominem á Q. Catulo, atque à cæterorum eiuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum authoritate. Quare videant, ne ſit periniquum, & non ferendum, illorum authoritatem de Cn. Pompeij dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe, veſ-
trum

trum ab illis de eodem homine iudicium, Populique Roman. authoritatem improbari; præsertim cum iam suo iure Populus Roman. in hoc homine suam authoritatem, vel contra omnes, qui dessentiunt, possit defendere: proptereà quód istis reclamantibus, vos vnum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temerè fecistis, & Reipub. parùm consuluistis; rectè istis studia vestra suis consilijs regere conantur, sin autem vos plus tum in Repub. vidistis; vos, his repugnantibus, per vos metipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis; aliquandó isti principes, & sibi, & cæteris Populi Romani vniversi authoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ, & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisque exterarum nationum ita versari vestrum Imperatorem, vt nihil aliud, quám de hoste, ac de laude cogitet: deinde etiam si qui sunt pudore, ac temperantia moderatiores tamen eos esse tales, propter multitudinem,

cu-

cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile eſt dictù, Quirites, quanto in odio ſimus, apud exteras nationes, propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio miſimus, iniurias, ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris, noſtris magiſtratibus religioſum, quam civitatem ſanctam, quam domum ſatis clauſam, ac munitam fuiſſe? Vrbes iam locupletes, ac copioſæ requiruntur, quibus cauſa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc corám Qu. Catulo, & Q. Hortenſio diſputarem ſummis, & clariſſimis viris. Noverunt enim ſociorum vulnera, vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro ſocijs vos contra hoſtes exercitum mittere putatis; an hoſtium ſimulatione, contra ſocios atque amicos? Quæ civitas eſt in Aſia, quæ non modó vnius Imperatoris, aut legati, ſed vnius Tribuni militum animos, ac ſpiritus capere poſſit? Quare, etiam ſi quem habetis, qui collatis ſignis exercitus regios ſuperare poſſe videatur; tamen niſi erit idem, qui ſe â pecunijs ſociorum, qui ab eorum coniugibus, ac liberis, qui ab auro, gazâque regiâ, manus, oculos, animum cohibere poſſit; non erit idoneus,

qui

qui ad bellum Asiaticum, regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim Populum Roman. non locupletari quotannis pecuniâ publicâ præter paucos, neque eos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi vt detrimentis accipiendis maiore affici turpitudine videremur. Nunc qua cupiditate homines in provincias, quibus iacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad vnum deferenda esse omnia non arbitrantur: quasi veró Cn. Pompeium non cùm suis virtutibus, tum etiam alienis vitijs magnum esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic vni credatis omnia, qui inter annos tot vnus inventus sit, quem socij in vrbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quód si authoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis, est vobis auctor vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus P. Servilius, cuius tantæ res gestæ terrâ, marique exstite-

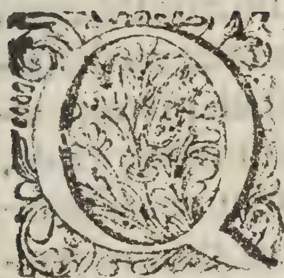
titerunt, vt cúm de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio summis vestris beneficijs, maximisque rebus gestis, summo ingenio, & prudentiâ prædi-tus: est Cn. Lentulus, in quo omnes pro am-plissimis vestris honoribus summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Crassus integritate, virtute, constantiâ singu-lari. Quare videte, nùm horum authoritatibus illorum orationi qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ cum ita sint, C. Manili, primúm istam tuam, & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissiméque com-probo: deinde te hortor, vt auctore Populo Roman. maneas in sententia, ne ve cuiusquam vim, aut minas pertimescas. Primúm in te satis esse animi, constantiæque, arbitror: deinde cùm tantam multitudinem, cum tanto studio, adesse videamus, quamtan non iterum in eodem homine præficiendō vidimus: quid est, quód aut de re, aut de perficiendi facultate du-bitemus? Ego autem, quidquid in me est stu-dij, consilij, laboris, ingenij, quidquid hóc be-neficio Populi Romani, atque hac potestate prætorià, quidquid authoritate, fide, constan-

tia possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & Populo Romano polliceor, & defero; testorque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco, temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad Rempub. adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiusquam, neque quo Cn. Pompeij gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi excuiusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adiumenta ho noribus quæram? propterea quòd pericula facilè, vt hominẽ præstare oportet, innocentiâ tecti pellemus: honores autem, neque ab vno, neq̃ ex hoc loco, sed eódem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quam obrem quidquid in hac causa mihi susceptum est, id omne Reip. causâ suscepisse confirmo: tantumq̃ abest, vt aliquam bonam gratiam mihi quæsijsse videar, vt multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas, intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles suscepisse. Sed ego me hoc honore præditũ, tantis vestris beneficijs affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & Reipublicæ dignitatẽ & salutem provinciarũ, atq̃ sociorum, meis omnibus cõmodis, & rationibus præferre oportere.

IN L. CATILINAM

IN SENATU

ORATIO.

Vousq́ tãdem abutere Catilina patientia nostra? Quandiú nos etiã furor iste tuus eludet? Qué ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum præsidium Palatij, nihil vrbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatús locus, nihil horum ora, vultusque moverunt? Patére tua consilia non sentis? Constrictam iam omnium horum conscientiá teneri coniurationem tuam non vides? Quid proximâ, quid superiore nocte egeris, vbi fueris, quos convocaveris, quid consilij ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora! O mores! Senatus hoc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit: vivit? Imò veró etiam in senatum

natum venit: fit publici consilij particeps, notat, & designat oculis ad cædem vnumquemque nostrum. Nos autem viri fortes satisfacere Reipub. videmur, si istius furorem, ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu Consulis iam pridém oportebat, in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes iamdiú machinaris. An verò vir amplissimus P. Scipio Pontifex maximus Tib. Gracchum mediocriter labefactantem statum Reipub. privatus interfecit: Catilinam verò orbem terræ, cæde, atque incendijs vastare cupientem nos Consules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quód Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus studentem manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac Repub. virtus, vt viri fortes acrioribus supplicijs civem perniciosum, quã acerbissimũ hostem coërcerent. Habemus enim senatus consultũ in te, Catilina, vehemens, & grave: non deest Reipub. consilium, neque authoritas huius ordinis: nos, nos dico aperté, Cõsules desumus. Decrevit quondam senatus, vt L. Opimius COS. videret, nequid Respub. detrimenti caperet: nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspicio-

nes

nes C. Gracchus clarissimo patre natus, avis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fulvius consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario, & L. Valerio COS. permissa est Respub. núm vnũ diem postea L. Saturninũ Tribunúm plebis, & C. Servilium Prætorẽ mors à Reipub. pœnà remorata est? At nos vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum authoritatis; habemus enim huiusmodi senatusconsultum, verúmtamen inclusum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina convenit. Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio P. C. me esse clementem, cupio in tantis Reipub. periculis non dissolutum videri: sed iam me ipsum inertiæ, nequitiæque condemno: castra sunt in Italia contra Rempub. in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem Imperatorem castrorum; ducemque hostium intrà mœnia, atque adeó in senatu videmus, intestinam aliquam quotidié perniciem Reipub. molientem. Si te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero, credo erit verendum mihi, ne non hoc potiús om-

omnes boni ſeriùs á me, quam quiſquam crudeliùs factum eſſe dicat. Verùm ego hec, quod iam pridém factum eſſe oportuit, certa de cauſa nó dum adducor, vt faciam: tum denique interficiam te, cum iam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui ſimilis inveniri poterit, qui id non iure factum eſſe fateatur. Quandiù quiſquam erit, qui te defendere audeat, vives; & vives ita, vt nunc vivis, multis meis, & firmis præſidijs obſeſſus, ne commovere te contra Rempub. poſſis; multorum te etiam oculi, & aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient. Etenim quid eſt, Catilina, quod iam ampliùs expectes, ſi neque nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem coniurationis tuæ poteſt? Si illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta iam iſtam mentem, mihi crede, obliviſcere cædis, atque incendiorum, tenèris vndique, luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſti nè me, ante diem XII. Kalend. Novembris, dicere in ſenatu certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diem VIII. Kalend. Novembris, C.

Ma-

Manilium audaciæ ſatellitem, atque adminiſtrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modò res tam atrox, tam incredibilis, verùm id, quod multò magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatũ contuliſſe in ante diem V. Kalend. Novembris; tum cum multi principes civitatis Româ non tam ſui conſervandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorum cauſá profugerunt: nùm inficiari potes, te illo ipſo die meis præſidijs, meá diligentiâ circumcluſum, commovere te contra Remp. non potuiſſe? Cum tu diſceſſu cæterorum, noſtram tamen, qui remanſiſſemus, cæde, contentum te eſſe dicebas. Quid? Cum te Præneſte Kal. ipſis Nov. occupaturum nocturno impetu eſſe confideres, ſenſiſtinè illam coloniam meo iuſſu, meis præſidijs, cuſtodijs, vigilijſque eſſe munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego, non modò audiam, ſed etiam videam; planèque ſentiam. Rocognoſce mecum tandem illam ſuperiorem noctem; iam intelliges multo me vigilare acriùs ad ſalutem, quàm te ad perniciem Reipub. Dico te priori nocte veniſſe inter falçarios (non agam obſcurè) in M.

Lec-

Leccæ domum: convenisse eódem complures eiusdem amentiæ scelerisque socios: num negare audes? quid taces? convincam, si negas: video enim esse hic in Senatu quosdam, qui tecum vna fuere. O dij immortales! vbi nam gentium sumus? quã Rempub. habemus? in qua vrbe vivimus? hic, hic sunt, nostro numero P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo, gravissimoque consilio qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de huius vrbis, atque adeó orbis terrarum exitio cogitent; hoc ego video Consul, & de Repub. sententiam rogo; & quos ferro trucidari oportebat; eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam ea nocte Catilina: distribuisti partes Italiæ, statuisti quó quemq́ proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecũ educeres: descripsisti vrbis partes ad incendia; confirmasti te ipsum iam esse exiturum: dixisti paululum tibi esse etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te istâ curâ liberarent, & sese illa ipsa nocte pauló ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur: hæc ego omnia vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam maioribus præ-

præsidijs munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu manè ad me salutatum miseras, cúm illi ipsi venissent, quos ego iam multis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cum ita sint, Catilina, perge quó cœpisti: egredere aliquando ex vrbe: patent portæ, proficiscere: nimiùm diu te Imperatorem illa tua Maniliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos, si minus, quám plurimos: purga vrbem: magno me metu liberabis, dummodó inter me, atque te murus intersit: nobiscum versari iam diutiùs non potes, non feram, non patiar, non sinam. Magna dijs immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Iovi Statori antiquissimo custodi huius vrbis, quód hanc, tam tetram, tam horribilem, tamque infestam Reipublicæ pestem toties iam effugiemus; non est sæpius in vno homine salus summa periclitanda Reipublic. Quamdiu mihi Consuli designato, Catilina, insidiatus es, non publico me præsidio, sed privatâ diligentiâ defendi. Cum proximis comitijs consularibus me Consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copijs,
 nullo

nullo tumultu publicé concitato: denique quotiescumque me petijsti, per me tibi obstiti; quã-quám videbam, perniciem meam cum magna calamitate Reipub. esse coniunctam. Nunc iam aperté Rempub. vniversam petis, templa deorum immortalium, tecta vrbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium, & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque huius imperij, disciplinæque maiorum proprium est, facere non audeo, faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem vtilius. Nam si te interfici iussero, residebit in Repub. reliqua coniuratorum manus; sin tu (quod te iam dudúm hortor) exieris, exhaurietur ex vrbe tuorum comitum magna, & perniciosa sentina Reipub. Quid est Catilina? num dubitas id me imperãte facere, quod iam tua sponte faciebas? exire ex vrbe Consul hostem iubet: interrogas me, num in exilium? non iubeo; sed, si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te iam in hac vrbe delectare possit, in qua nemo est extrá istam coniurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo, qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non

inus-

inusta vitæ tuæ est? quod privatarũ rerũ dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus á manibus vnquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretijsses, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætulisti? quid verò nuper? cùm morte superioris vxoris novis nuptijs domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere, hoc scelus cumulasti? Quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas, aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis Idibus senties. Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, nón ad domesticam tuam difficultatem, ac turpitùdinem, sed ad summam Reipublicæ, atque ad omnium nostrum vitam, salutemque pertinent. Potest ne tibi huius vitæ hæc lux, Catilina, aut huius cœli spiritus esse iucundus, cum scias horum esse neminem, qui nesciat te pridie Kalend. Ian. Lepido, & Tullo Consulibus stetisse in comitio cum telo? manum, Consulum, & Principum civi-

civitatis interficiendorum causá paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam Reipublicæ obstitisse? ac iam illa omitto, neque enim sunt, aut obscura, aut non multò post me commissa: quoties tu me designatum, quoties me Consulem interficere voluisti? quot ego tuas petitiones ita coniectas, vt vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, & vt aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. Quoties iam, quoties iam tibi extorta est sica ista de manibus? Quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutiùs non potes: quæ quidem, quibus abs te initiata sacris, ac devota sit nescio, quòd eam necesse putas Consulis in corpore defigere. Nunc veró, quæ tua est ista vita? sic enim iam tecum loquar, non vt odio permotus esse videar, quo debeo, sed vt misericordiá, quæ tibi nulla debetur. Venisti pauló ante in senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis, ac necessarijs salutavit? si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam,

cum

cum sis gravissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid, quód advẽtu tuo ista subsellia vacua facta sunt? Quid, quod omnes consulares, qui tibi per sepé ad cædem constituti fuerunt, simul atque assedisti, partem istam subselliorum nudam, atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? servi, me hercule, mei, si me isto pacto metuerent, vt te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi vrbem non arbitraris?& si me meis civibus iniuriâ suspectum tam graviter, atque infensum viderem, carere me aspectu civium, quâm infestis oculis omnium conspici mallem: tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium iustum, & iam tibi diu debitum; dubitas, quorum mentes, sensusque vulneras, eorum aspectum, præsentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos vlla ratione placare posses, vt opinor, ab eorum oculis aliqúó concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit, ac metuit, & iam diu nihil iudicat, nisi de parricidio suo, cogitare: huius tu neque auctoritatem verebere, neque iudicium sequére, neque

que vim pertimeſces, quæ tecum, Catilina, ſic agit, & quodammodô tacita loquitur: nullum iam tot annos facinus extitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te; tibi vni multorum civium neces, tibi vexatio, direptioque ſociorum impunita fuit, ac libera: tu non ſolum ad negligendas leges, & quæſtiones, verum etiam ad evertendas, perfringendaſque valuiſti. Superiora illa quamquám ferenda non fuerunt; tamen, vt potui, tuli: nunc verò, me totam eſſe in metu, propter te vnum, quidquid increpuerit, Catilinā timeri, nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod á tuo ſcelere abhorreat: non eſt ferendum. Quam obrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: ſi verus, ne opprimar; ſin falſus, vt tandem aliquando timere deſinam. Hæc ſi tecum, vt dixi, patria loquatur, nonnè impetrare debeat, etiamſi vim abhibere non poſſit? Quid, quod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? Quid, quód vitandæ ſuſpicionis cauſà, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? á quo non receptus, etiam ad me venire auſus es, atque, vt domi meæ te aſſervarem, rogaſti? Cum à me quoque id reſponſum tuliſſes, me nullomodo poſſe

ijſdem parietibus tutó eſſe tecum, qui magno in periculo eſſem, quod ijſdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum Prætorem veniſti, á quo repudiatus, ad ſodalem tuum, virum optimum M. Marcellum demigraſti: quem tu videlicet, & ad cuſtodiendum te diligentiſſimum, & ad ſuſpicandum ſagaciſſimum, & ad vindicandum fortiſſimum fore putaſti. Sed quàm longé videtur á carcere, atque á vinculis abeſſe debere, qui ſe ipſum iam dignum cuſtodia iudicaverit? Quæ cum ita ſint, Catilina, dubitas, ſi hìc morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam iſtam multis ſupplicijs iuſtis, debitiſque ereptam, fugæ, ſolitudinique mandare? Refer inquis, ad ſenatum, id enim poſtulas: & ſi hic ordo ſibi placere decreverit te ire in exilium: obtemperaturum te eſſe dicis. Non referam id quod abhorret à meis moribus; & tamen faciam, vt intelligas, quid hi de te ſentiant. Egredere ex vrbe, Catilina: libera Rempub. metu: in exilium, ſi hanc vocem expectas, proficiſcere. Quid eſt Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum ſilentium? patiuntur: tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum

voluntatem tacitorum perſpicis? At ſi hæc idem huic adoleſcenti optimo P. Sextio, ſi fortiſſimo viro M. Marcello dixiſſem; iam mihi Conſuli hoc ipſo in templo iure optimo ſenatus vim, & manus intuliſſet: de te autem, Catilina, cum quieſcunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant, neque hi ſolum, quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima; ſed etiam illi equites Roman. honeſtiſſimi cives, qui circunſtant ſenatum: quorum tu, & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces pauló ante exaudire potuiſti, quorum ego vix abs te iam diu manus, ac tela contineo, eoſdem facilé adducam, vt te hæc, quæ iam pridem vaſtare ſtudes, relinquentem vſque ad portas proſequantur. Quamquám quid loquor? te vt vlla res frangat? tu vt vnquam te corrigas? tu vt vllam fugam meditère? tu vllum vt exilium cogites? vtinàm tibi iſtam mentem dij immortales darent; tametſi video ſi mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempeſtas invidiæ nobis, ſin minus in præſens tempus recenti memoria ſcelerum tuorum, at in poſteritatem impendeat. Sed eſt mihi tanti, dummodó iſta tua privata

ſit calamitas, & à Reipub. periculis ſeiungatur. Sed tu vt vitijs tuis commoveare, vt legum pœnas pertimeſcas, vt temporibus Reipub. concedas, non eſt poſtulandum. Neque enim, Catilina, is es, vt te aut pudor á turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocarit. Quamobrem, vt ſæpé iam dixi, proficiſcere: ac ſi mihi inimico, vt prædicas, tuo conflare vis invidiam, recta perge in exilium: vix feram ſermones hominũ,ſi id feceris: vix molem iſtius invidiæ, ſi in exilium ieris iuſſu Conſulis, ſuſtinebo:ſin autem ſervire meæ laudi, & gloriæ mavis, egredere cum importuna ſceleratorum manu: confer te ad Manlium, concita perditos cives, ſecerne te à bonis, infer patriæ bellum,exulta impio latrocinio: vt á me non eiectus ad alienos, ſed invitatus ad tuos eſſe videaris, quamquám quid ego te invitem, à quo iam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam, & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? á quo etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus pernicioſam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorũ conſtitutum fuit,ſciam eſſe præ-

missam? Tu vt illa diutius carere possis, quam venerari, ad cædē proficiscens solebas? à cuius altaribus, sæpè istam dextram impiam ad necem civiū trāstulisti? Ibis tandem aliquando, quó te iam pridem tua ista cupitas effrenata, ac furiosa rapiebat: neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modó otium, sed ne bellum quidem nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modó fortuna, verumetiam spe derelictis, conflatam improborum manum: hic tu qua letitiá perfruére? quibus gaudijs exultabis? quanta in voluptate bacchabere? cum in tanto numero tuorum, neque audies virum bonum quemquam, neque videbis? Ad huius vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: iacere humi non modò ad obsidendum stuprum, verumetiam ad facinus obeundum: vigilare non solum ad insidiandum somno maritorum, verumetiam bonis occisorum. Habes vbi ostentes illam præclaram tuā patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum esse sen-

ſenties. Tantum profeci tum, cum te à conſulatu repuli, vt exul potius tentare, quàm Conſul vexare Remp. poſſes; atque vt id quod eſſet à te ſceleratè ſuſceptũ, latrocinium potius quã bellum nominaretur. Nunc vt à me P.C. quandã propé iuſtam patriæ querimoniam deteſter, ac deprecer, percipite quæſo diligenter quæ dicam, & ea penitus animis veſtris, mentibuſque mandate. Etenim ſi mecũ patria, quæ mihi vitá meá multò eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis Reſpub. loquatur: M. Tulli, quid agis? tu nè eum, quem eſſe hoſtem comperiſti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari Imperatorem in caſtra hoſtium ſentis, auctoré ſceleris, principem coniurationis, evocatorem ſervorum, & civium perditorum exire patieris, vt abs te non emiſſus ex vrbe, ſed immiſſus in vrbem eſſe videatur? nonné hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mos nè maiorum? at perſæpè etiam privati in hac Repub. pernicioſos cives morte multarunt: an leges, quæ de civium Romanorum ſupplicio rogatæ ſunt? at nunquam in hac vrbe ij, qui à Repub. defecerunt, civium iura

te-

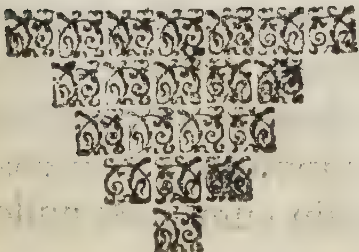
tenuerunt: an invidiam posteritatis times? præclaram veró Populo Roman. refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum, tam maturé ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit: si propter invidiam, avt alicuius periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus, num est vehementiús severitatis, ac fortitudinis invidia, quám inertiæ, ac nequitiæ pertimescenda? An, cúm bello vastabitur Italia, vexabuntur vrbes. tecta ardebunt: tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum? His ergo sanctissimis Reipub, vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu iudicarem, P. C. Catilinam morte multari, vnius vsuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem: etenim si summi viri, & clarissimi cives Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modó se non contaminarunt, sed etiam honestarunt: certè verendum mihi non erat, nequid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret: Quod si ea mihi maximé im-

impenderet; tamen hoc animo ſemper fui, vt invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam, putarem. Quamquàm nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea quæ videant, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententijs aluerunt, coniurationemque naſcentem non credendo, corroboraverunt: quorum authoritatem ſecuti multi, non ſolum improbi, verumetiam imperiti, ſi in hunc animadvertiſſem, crudeliter, & egregié factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quó intendit, in Manliana caſtra pervenerit; neminem tam ſtultum fore, qui non videat coniurationem eſſe factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem vno interfecto, intelligo hanc Reipub. peſtem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quód ſi ſe eiecerit, ſecumque ſuos eduxerit, & eódem cæteros vndique collectos naufragos, aggregaverit: extinguetur, atque delebitur, non modó hæc tam adulta Reipub. peſtis, verumetiam ſtirps, ac ſemen malorum omnium. Etenim tandiù P. C. in his periculis coniurationis, inſidijſque verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium ſcerum

lerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quód si ex tanto latrocinio iste vnus tolletur, videbimur fortassé ad breve quoddã tempus curâ, & metu esse relevati: periculum autem residebit, & erit inclusum penitús in venis, atque in visceribus Reipub. Vt sæpe homines ægri morbo gravi, cum æstu, febrique iactantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviús vehementiùsque afflictantur: sic hic morbus, qui est in Republica, relevatus istius pœnâ, vehementiús, vivis reliquis, ingravescet. Quare P. C. secedant improbi, secernant se à bonis, vnum in locum congregentur, muro denique, id quod sæpe iam dixi, secernantur à nobis, desinant insidiari domi suæ Consuli, circumstare tribunal Prætoris vrbani, obsidere cum gladijs curiam, malleolos ad incendendam vrbem, facesque comparare. Sit deniquè inscriptum in fronte vniuscunque civis, quid de Repub. sentiat. Polliceor vobis hoc P. C. tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in nobis authoritatem, tantam in equitibus Roman. virtutem, tantam in omnibus

bo-

ponis consensionem, vt Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, opressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus, Catilina, cum summa Reipub. salute, & cum tua peste, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Iupiter, qui ijsdem, quibus hæc vrbs, auspicijs á Romulo es constitutus, quem Statorem huius vrbis, atque imperij veré nominamus, hunc, & huius socios à tuis aris, cæterisque templis, á tectis vrbis, ac mœnibus, á vita fortunisque civium omnium arcebis, & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate coniunctos, æternis supplicijs vivos, mortuosque mactabis.

IN

IN L. CATILINAM, AD QVIRITES.

ORATIO II.

TAndem aliquandò, Quirites, L. Catilinam furentem audaciâ, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefariè molientem, vobis, atque huic vrbi ferrum, flãmamque minitantem, ex vrbe, vel eiecimus, vel emiſimus, vel ipſum egredientem vrbe proſecuti ſumus: abijt, exceſſit, evaſit, erupit: nulla iam pernicies â monſtruo illo, atque prodigio mœnibus ipſis intrà mœnia comparabitur. Atque hunc quidem vnum huius belli domeſtici ducem, ſine contròverſia vicimus: non enim iam inter latera noſtra ſica illa verſabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domeſticos parietes pertimeſcemus: loco ille motus eſt cum eſt ex vrbe depulſus: palâm iam cum hoſte nullo impediente bel-

bellum iuſtum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificèque vicimus, cum illum ex occultis inſidijs in apertum latrocinium coniecimus. Quód veró, non cruentum mucronem, vt voluit, extulit, quód vivis nobis egreſſus eſt, quód ei ferrum de manibus extorſimus, quòd incolumes cives, quód ſtantem vrbem reliquit: quanto tandem illum mœrore afflictum eſſe, & profligatum putatis? Iacet ille nunc proſtratus, Quirites, & ſe perculſum, atque abiectum eſſe ſentit, & retorquet oculos profectò ſæpe ad hanc vrbem, quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quód tantam peſtem evomuerit, foràſque proiecerit. At ſi quis eſt talis quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo, in quo exultat, & triumphat oratio mea, me vehementèr accuſet, quòd tam capitalem hoſtem non comprehenderim potiús quám emiſerim: non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemptum eſſe L. Catilinam, & graviſſimo ſupplicio affectum iam pridem oportebat: idque à me, & mos maiorum, & huius imperij ſeveritas, & Reſp. poſtulabat. Sed quàm multos fuiſſe putatis, qui,

quæ ego deferrem non crederent? quàm multos, qui propter ſtultitiam non putarent? quám multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac ſi ſublato illo, depelli â vobis omne periculum iudicarem; iam pridem ego L. Catilinam, non modó invidiæ meæ, verumetiam vitæ periculo ſuſtuliſſem; ſed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, ſi illum, vt erat meritus, morte multaſſem, fore, vt eius ſocios invidiâ oppreſſus perſequi non poſſem: rem hùc deduxi, vt tum palám pugnare poſſetis, cum hoſtem apertè videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quám vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quód illud etiam moleſtè fero, quòd ex vrbe parúm comitatus exierit. Vtinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet. Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat; Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popinam nullum Reipub. metum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno ære? quam valentes? quam nobiles? Vos videtis. Itaque ego illum exercitum, & Gallicanis legionibus, &

hoc

hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit, & his copijs quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, ex ruſticis mendiculis, ex decoctoribus, ex ijs, qui vadimonia deſerere, quám illum exercitum maluerunt: quibus ego nón modó ſi aciem exercitus noſtri, verumetiam ſi edictum Prætoris oſtendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in ſenatum venire, qui nitent vnguentis, qui fulgent purpurâ, mallem ſecum ſuos milites adduxiſſe: qui ſi híc permanent, mementote non tam exercitum illum eſſe vobis, quàm hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos. Atque etiam hoc magis ſunt timendi, quód quid cogitent, me ſcire ſentiunt, neque tamen permoventur. Video, cui Apulia ſit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum; qui ſibihas vrbanas inſidias cædis, atq̃ incendiorũ depopoſcerit: omnia ſuperioris noctis conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt: patefeci in ſenatu heſterno die: Catilina ipſe pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, ſi illam

illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram: quod expectavi, iam sum assecutus, vt vos omnes factam esse aperté coniurationem contra Rempub. videretis: nisi verô si quis est, qui Catilinæ similes, cum Catilina sentire non putet. Non est iam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat: vnum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demostrabo iter: Aureliâ viâ profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam Rempub. si quidem hanc sentinam huius vrbis eiecerit! vno, mehercule, Catilina exhausto, relevata mihi, & recreata Respub. videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subiector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor iuventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non famiarissimé vixisse fateatur? quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stu-

prum

prum non per illum? Iam veró quæ tanta in vllo vnquam homine iuventutis illecebra fuit, quanta in illo? Qui alios ipse amabat turpissimè; aliorum amori flagitiosissimè serviebat: alijs fructum libidinum, alijs mortem parentum non modò impellendo, verumetiam adiuvando pollicebatur. Nunc veró quàm subitó non solum ex vrbe, verumetiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modó Romæ, sed nec vllo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non adhoc incredibile sceleris fœdus asciverit. Atque vt eius diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur? nemo in scena levior, & nequior, qui se non eiusdem propè sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum, & scelerum exercitatione assuefactus frigore, & fame, & siti, ac vigilijs perferendis fortis ab istis suis, socijs prædicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis in libidinem, audaciamque consumeret. Hunc verò si sui fuerint comites secuti, si ex vrbe exierint desi-

pe-

peratorum hominum flagitiosi greges: ó nos beatos! ó Rempub. fortunatam! ó præclaram laudem consulatus mei! Non enim iam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt, fortunas suas abligurierunt: res eos iam pridem; fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino, & alea comessationes solum, & scorta, quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc veró quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobrijs, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in convivijs, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, vnguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum, atque vrbis incendia: quibus ego confido impendere fatum aliquod, & pœnas iamdiù improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare iam plané, aut certé iam appropinquare. Quod si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit;

non breve nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit Reipub. nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus Rex, qui bellum Populo Rom. inferre possit: omnia sunt externa, vnius virtute, terra, marique pacata: domesticum bellum manet: intus insidiæ sunt, intus inclusum periculum est, intus est hostis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego de me bello ducem profiteor, Quirites: suscipio inimicitias hominum perditorum, quæ sanari poterunt, quacumque ratione sanabo: quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant; aut si, & in vrbe, & in eadem mẽte permanent, ea quæ merentur, expectent, At etiam sunt, Quirites, qui dicant á me in exilium eiectum esse Catilinam: quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos eijcerem, qui hæc loquuntur: homo enim videlicèt timidus, & permodestus vocem Consulis ferre nõ potuit, simul atque ire in exilium iussus est, paruit. Quid quód hesterno die cum domi meæ pene interfectus essem, senatum in ædem Iovis Statoris vocavi; rem omnem ad Patres Conscriptos detuli? quó cum Catilina

ve-

venisset, quis eum Senator appellavit? quis salutavit? quis denique ita aspexit, vt perditum civem, ac non potius, vt importunissimum hostem? Quin etiam principes eius ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam, atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille Consul, qui verbo cives in exilium eijcio, quæsivi á Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset; necnè: cum ille homo audacissimus, conscientia convictus primó reticuisset, patefeci cætera: quid ea nocte egisset, vbi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodùm esset ei ratio totius belli descripta, edocui: cum hæsitaret, tum cunctaretur, quæsivi quid dubitaret proficisci eó, quò iam pridem pararet, cum arma, cum secures, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium eijciebam, quem iam ingressum in bellum esse videbam? Etenim credo, Nanlius iste centurio, qui in agro Fæsulano castra posuit, bellum populo Rom. suo nomine indixit, & illa castra hunc, non Catilinam ducem expectant; & ille eiectus in exilium se Massiliam, vt aiunt, non in hæc

cas-

castra conferret. O conditionem miseram non modó administrandæ, verúmetiam conservandæ Reipul. nunc. si L. Catilina consilijs, laboribus, periculis meis circũclusus, ac debilitatus, subitó pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciendi abiecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam, atque exilium converterit; non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus meâ diligentiâ, non de spe, conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exilium eiectus á Consule, vi & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum: me non diligentissimum Consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, huius invidiæ falsæ, atque iniquæ tempestatem subire, dummodò à vobis huius horribilis belli, ac nefarij periculum depellatur. Dicatur sané eiectus esse á me, dummodó eat in exilium: sed, mihi credite, non est iturus. Nunquàm ego á dijs immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, vt L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis:

multòque magis illud timeo, ne mihi ſit invidioſum aliquando, quod illum emiſerim potius, quàm quód eiecerim. Sed cum ſint homines, qui illum, cum profectus ſit, eiectum eſſe dicant, ijdem, ſi interfectus eſſet, quid dicerent? Quamquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium, quám ad Maſſilienſes ire malit. Ille autem ſi, me hercule, hoc, quod agit, nunquam ante cogitaſſet; tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quam exulem vivere: nunc verò, cum ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem, cogitationemque acciderit, niſi quod vivis nobis, Româ profectus eſt, optemus potius, vt eat in exilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de vno hoſte loquimur, & de eo hoſte, qui iam fatetur ſe eſſe hoſtem, & quem, quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo? de his, qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcũ ſunt, nihil dicimus: quos quidem ego, ſi vllo modò fieri poſſet, non tam vlciſci ſtudeo, quàm ſanare, & ipſos placere Reipubl. neque id quare fieri non poſſit, ſi me audire voluerint, intelli-

go

go. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſte copiæ comparentur: deinde ſingulis medicinam conſilij, atque orationis meæ, ſi quam potero, afferam. Primum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno maiores etiam poſſeſſiones habent, quarum amore adducti diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima: ſunt enim locupletes; voluntas veró, & cauſa impudentiſſima. Tu agris, tu ædificijs, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus, & copioſus ſis, & dubites aliquid de poſſeſſione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim expectas? bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium, tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui iſtas á Catilina expectant: meo beneficio tabulæ novæ proferentur, verum auctionariæ. Neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, alia ratione vlla ſalvi eſſe poſſunt. Quod ſi maturiùs facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum vſuris, fructibus prædiorum, locupletioribus his, & melioribus civibus vteremur. Sed hoſce homines minimè puto pertimeſcendos, quòd aut deduci de ſententia poſſunt, aut

ſi

ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra Rempubl. quàm arma laturi. Alterum genus eſt eorum, qui quamquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expetunt: rerum potiri volunt: honores, quos quie tâ Republicâ deſperant, perturbatâ conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, vnum Scilicet, & idem, quod ceteris omnibus, vt deſperent ſe id, quod conantur, conſequi poſſe: primum omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere Reip. deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam, maximam mulitudinem, magnas præter ea copias militum; deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ vrbi, contra tantam vim ſceleris præſentis auxilium eſſe laturos. Quod ſi iam ſint id quod cum ſummo furore cupiunt adepti; num illi in cinere vrbis, & ſanguine civium, quæ mente conſcelerata, ac nefaria concupierunt, ſe Conſules, ac Dictatores, aut etiam Reges ſperant futuros? non vident ſe cupere id, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi ſit neceſſe? Tertium genus eſt ætate iam confectum, exercitatione robuſtum: quo

ex

ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſucceſſit. Hi ſunt homines ex his colonijs, quas Fæſulis Sylla conſtituit, quas ego vniverſas civium eſſe optimorum, & fortiſſimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis, repentiniſque pecunijs ſumptuoſiùs inſolentiùſque iactarunt, hi dum ædificant tamquam beati, dum prædijs, lecticis, familijs magnis, convivijs, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, vt ſi ſalvi eſſe velint, Sylla ſit ijs ab inferis excitandus, qui etiã non nullos agreſtes homines tenues, atque egentes in eãdem illam ſpem rapinarum veterum impulerũt. Quos ego vtroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum, direptorumque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, & proſcriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, vt iam iſta non modò homines; ſed ne pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur. Quartum genus eſt ſané varium, & mixtum, & turbulentum; qui iam pridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertia, partim malè gerendo negotia, partim etiam ſumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui

vadi-

vadimonijs, iudicijs, proſcriptionibus bonorum defatigati permulti, & ex vrbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quàm inficiatores lentos eſſe arbitror, qui homines primúm ſi ſtare non poſſunt, corruant; ſed ita, vt non modó civitas, ſed ne vicini quidem proximi ſentiant: nam illud non intelligo, quam obrem, ſi vivere honeſté non poſſunt, perire turpiter velint; aut cur minori dolore perituros ſe cum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium facinoroſorum, quos ego á Catilina non revoco, nam neque divelli ab eo poſſunt: & pereant ſané in latrocinio, quoniam ſunt ita multi, vt eos capere carcer non poſſit. Poſtremum autem genus eſt, non ſolùm numero; verum etiam genere ipſo, atque vita, quod proprium eſt Catilinæ, de eius delectu, imó veró de complexu eius, ac ſinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bené barbatos videtis, manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos, non togis; quorum omnis induſtria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur: in his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri,

om-

omnes impuri, impudicique versantur; hi pueri tam lepidi, ac delicati, non solúm amare, & amari, neque cantare, & saltare; sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiam si Catilina perierit, scitote, hoc in Rep. seminarium Catilinarium futurum. Verum tamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim iam noctibus? quo autem pacto illi Apeninũ, atque illas pruinas; atque nives perferent? nisi idcircò se facilius hyemem toleraturos putant, quód in conviviis nudi saltare didicerunt. Obellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortem prætoriam! Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus: & primum gladiatori illi confecto, & saucio Consules, Imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum eiectam, ac debilitatam manum florem totius Italiæ, ac robur educite. Iam veró vrbes coloniarum, ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus. Neque veró

ró cæteras copias, ornamenta præſidia veſtra, cum illius latronis inopia, atque egeſtate debeo conferre. Sed ſi omiſſis his rebus omnibus, quibus non ſuppeditamur, eget ille, ſenatu, equitibus Romanis, populo, vrbe, ærario, vectigalibus, cuncta Italia provincijs omnibus, exteris nationibus: ſi his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus: ex eo ipſo, quám valdè ipſi iaceant intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido! denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitijs omnibus: poſtremò copia cum egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In huiuſcemodi certamine, ac prælio, nonnè, etiam ſi hominum ſtudia deficiant, dij ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus tot, & tanta vitia ſuperari? Quæ cum ita ſint, Quiri-

tes,

tes; vos [quemadmodum iam antea dixi] veſtra tecta cuſtodijs, vigilijſque defendite: mihi, vt vrbi, ſine veſtro metu, ac ſine vllo tumultu, ſatis eſſet præſidij, conſultum, ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipeſque veſtri certiores á me facti de hac nocturna excurſione Catilinæ, facilè vrbes ſuas, fineſque defendent: gladiatores, quam ſibi ille maximam manum, & ceetiſſimam fore putavit, quamquam meliores animo ſunt, quàm pars patriciorum; poteſtate tamen in veſtra continebuntur, Q. Metellus, quem ego, proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum, Picenumque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes eius motus, conatuſque prohibebit. Reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, iam ad Senatum referemus, quem vocari, videtis. Nunc illos, qui in vrbe remanſerunt, atque adeò contra vrbis ſalutem, omniumque veſtrum in vrbe á Catilina relicti ſunt, quamquam ſunt hoſtes, tamen quià nati ſunt cives, monitos etiam, atque etiam volo. Mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc expectavit, vt id quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, iam non poſſum oblíviſci: meam

hanc esse patriam, me horum esse Consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum: nullus est portæ custos, nullus insidiator viæ: si quis exire volunt, consulere sibi possunt: qui verò in vrbe se commoverit, cuius ego non modò factum, sed incœptum vllum, conatumve contra patriam deprehendero, sentiet in hac vrbe esse Consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, vt res maximæ minimo motu: pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum, ac maximum, me vno togato duce, & imperatore sedetur: quod ego sic administrabo, Quirites, vt si vllo modo fieri poterit; ne improbus quidem quisquam in hac vrbe pœnam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ audaciæ, si impendēs patriæ periculum me necessarió de hac animi lenitate deduxerint; illud profectó perficiam, quod in tanto, & tam insidioso bello vix optandum videtur, vt nequis bonus intereat, paucorum

sumque pœnâ vos omnes iam salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neque humanis consilijs fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis, & non dubijs deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem, sententiamque sum ingressus: qui iam non procúl, vt quondam solebant, ab externo hoste, atque longinquo, sed hic præsentes suo numine, atque auxilio sua templa, atque vrbis tecta defendunt: quos vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis: vt quam vrbem pulcherrimam, florentissimam, potentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus hostium copijs, terra, marique superatis, â perditissimorum civium nefario scelere defendant.

PRO A. LICINIO ARCHIA POETA ORATIO.

I quid eſt in me ingenij, Iudices, quod ſentio, quám ſit exiguum; aut ſi qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter eſſe verſatum; aut ſi huiuſce rei ratio aliqua ab optimorum artium ſtudijs, & diſciplina profecta, á qua ego nullum cõſiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe: earum rerum omnium, vel in primis hic A. Licinius fructum á me repetere propè ſuo iure debet. Nam quoad lõgiſſimé poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari vltimam, inde vſque repetens, hunc videó mihi principem, & ad ſuſcipiendam, & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum, extitiſſe. Quód ſi hæc vox huius hortatu, præceptiſque conformata nonnullis aliquando ſaluti fuit, â quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios ſervare poſſemus, huic profectó ipſi, quantum eſt ſitum in nobis,

bis, & opem, & ſalutem ferre debemus. Ac ne quis â nobis hoc ita dici forté miretur, quòd alia quædam in hoc facultas ſit ingenij, neque hæc dicendi ratio, aut diſciplina: nec nos quidem huic cuncti ſtudio penitus vnquam dediti fuimus. Etenim omes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur. Sed ne cui veſtrum mirum eſſe videatur, me in quæſtione legitima, & in iudicio publico, cum res agatur apud Prætorem populi Roman. lectiſſimum virum, & apud ſeveriſſimos Iudices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc vti genere dicendi, quod non modò á conſuetudine iudiciorum, verum etiam à forenſi ſermone abhorreat: quæſo à vobis, vt in hac cauſa mihi detis hanc veniam, accomodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam: vt me pro ſummo Poëta, atque eruditiſſimo homine dicentem, hoc concurſu hominum literatiſſimorum, hac veſtra humanitate, hoc denique Prætore exercente iudicium, patiamini de ſtudijs humanitatis, ac literarum, paulò loqui liberiús: & in eiuſmodi perſona, quæ

pro-

propter otium, ac ſtudium minimè in iudicijs periculisque tractata eſt, vti propé novo quodam, & inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi á vobis tribui, concedique ſentiam, perficiam profectó, vt hunc A. Licium non modó non ſegregandum, cum ſit civis, á numero civium; verùm etiam ſi non eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe. Nam vt primum ex pueris exceſſit Archias, atque ab ijs artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit: primum Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili, & celebri quondam vrbe, & copioſa, atque eruditiſſimis hominibus, liberaliſſimiſque ſtudijs affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenij gloriá contigit: poſt in cæteris Aſiæ partibus, cunctæque Græciæ ſic eius adventus celebrabatur, vt famam ingenij expectatio hominis, expectationem ipſius adventus, admiratioque ſuperaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac diſciplinarum, ſtudiaque hæc, & in Latio vehementiús tum colebantur, quam nunc ijſdem in oppidis, & hic Romæ propter tranquillitatem Reipub. non negligebantur. Itaque hunc, & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate,

cæterisque præmijs donarunt: & omnes qui aliquid de ingenijs poterant iudicare, cognitione, atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ cum esset iam absentibus notus, Romam venit Mario Consule, & Catulo: nactus est primum Consules eos, quorum alter res ad scribendùm maximas: alter, cum res gestas, tum etiam studium, atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum prætextatus etiã tum Archias esset, eum in domum suam receperunt. Sed enim hoc non solum ingenij, ac literarum, verum etiam naturæ, atque virtutis fuit, vt domus, quæ huius adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis iucundus. Q. Metello illi Numidico, & eius Pio filio: audiebatur á M. Æmilio, vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio, á L. Crasso colebatur: Lucullos veró, & Drusum, & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum teneret, afficiebatur summo honore, quòd eum non solúm colebant, qui aliquid percipere, aut audire studebant; verum etiam si qui forte simulabant. Interim satis longo intervallo, cum

esset

esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus; & cum ex ea provincia; cum eodem Lucullo, decederet, venit Heracleam. Quæ cum esset civitas æquissimo iure, ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse dignus putaretur, tum authoritate, & gratia Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est civitas Silani lege, & Cabonis, si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent: si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent: & si sexaginta diebus apud Prætorem essent professi. Cum hic domicilium Romæ multos iam annos haberet, professus est apud Prætorem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud nisi de civitate, ac lege dicimus, nihil dico amplius, causa dicta est. Quid enim horum infirmari Gracche potest? Heracleæ ne esse eum adscriptum negabis? Adest vir summa authoritate, & Religione, & fide. L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adsút Heraclienses Legati, nobilissimi homines, qui huius iudicij causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt, qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras

He-

Heracliensium publicas, quas Italico bello incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum ad ea, quæ habemus, nihil dicere: quærere quæ habere non possumus: & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: & cum habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipij ius iurandum, fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domicilium Romæ non habuit is, qui tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum, ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus, imò veró his tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque Prætorum obtinent publicarum tabularum authoritatem. Nam cum Appij tabulæ negligentiùs asservatæ dicerentur, Gabinij, quandiù incolumis fuit, levitas, post damnationem, calamitas omnem tabularum fidem resignasset; Metellus homo sanctissimus, modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, vt ad L. Lentulum Prætorem, & ad iudices venerit, & vnius nominis liturâ se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinij videtis. Quæ

cum ita ſint, quid eſt, quòd de eius civitate dubitetis, præſertim cum alijs quoque in civitatibus fuerit aſcriptus? Etenim cum mediocribus multis, & aut nulla, aut humili aliqua arte præditis gratuitó civitatem in Græcia homines impertiebantur, Rhegynos, credo, aut Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant; id huic ſummâ ingenij prædito gloriâ noluiſſe? Quid? cum cæteri, non modò poſt civitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepſerint: hic qui nec vtitur quidem illis, in quibus eſt ſcriptus, quód ſe ſemper Heraclienſem eſſe voluit, reijcietur? Cenſus noſtros requiris ſcilicet, eſt enim obſcurum proximis Cenſoribus, hunc cum clariſſimo Imperatore L. Lucullo, apud exercitum fuiſſe, ſuperioribus, cum eodem Quæſtore fuiſſe in Aſia: primis Iulio, & Craſſo nullam populi partem eſſe cenſam. Sed quoniam cenſus non ius civitatis confirmat, ac tantummodò indicat, eum, qui ſit cenſus, ita ſe iam tum geſſiſſe pro cive: his temporibus, quæ tu criminaris, ne ipſius quidem iudicio in civium Romanorum, iure eſſe verſatum; &

teſ-

testamentum sæpè fecit nostris legibus; & adijt hæreditates civium Romanorum, & in beneficijs ad ærarium delatus est á L. Lucullo Prætore, & Consule. Quære argumenta, si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum iudicio revincetur. Quæres á nobis Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? Quia suppeditat nobis, vbi, & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convicio defessæ conquiescant. An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus? Aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus? Ego verò fateor, me his studijs esse deditum: cæteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, vt nihil possint ex his, neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum, lucemque proferre. Me autem quid pudeat, qui tot annos ita vivo, Iudices, vt ab illis nullo me vnquam tempore, aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit, aut denique somnus retardarit? Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi iure succenseat, si quantum cæteris ad suas

res

res obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates,& ad ipsam requiem animi, & corporis conceditur temporis: quantum alij tribuunt tempestivis convivijs, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc ideò mihi cōcedendum est magis, quod ex his studijs hæc quoque crescit oratio, & facultas: quæ tantacumque in me est, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur, illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis, multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis, atque exilij, parvi esse ducenda: numquam me pro salute vestra in tot, ac tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus obiecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas, quæ iacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non solùm ad

intu-

intuendum, verùmetiam ad imitandum, fortiſſimorum virorum expreſſas, ſcriptores, & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in àdminiſtranda Rep. proponens, animum, & mentem meam ipſa cogitatione hominum excellentiuu conformabam. Quæret quiſpiam, quid, illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes literis proditæ ſunt, iſtâne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? difficile eſt hoc de omnibus confirmare, ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo, ac virtute fuiſſe, & ſine doctrina, naturæ ipſius habitu propé divino, per ſe ipſos, & moderatos, & graves extitiſſe fateor. Etiam illud adiungo, ſæpius ad laudem, atque virtutem, naturam ſine doctrina, quam ſine natura valuiſſe doctrinā: atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam, atque illuſtrem acceſſerint ratio quædam, conformatioque doctrinæ, tum illud neſcio quid præclarum, ac ſingulare ſolere exiſtere. Ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem Africanum, ex hoc C. Lælium C. Furium modeſtiſſimos homines, & continentiſſimos; ex hoc fortiſſimum

vi-

virum, & illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: qui profectò, ſi nihil ad percipiendam, colendamque virtutem literis adiuvarentur, & ſi ex iſtis ſtudijs delectatio ſola peteretur, tamen, vt opinor, hanc animi remiſſionem humaniſſimam, ac liberaliſſimam iudicaretis. Nam cæteræ neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum: hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium, ac ſolatiū præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcū, peregrinantur, ruſticantur. Quod ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſumus tamen ea mirari deberemus etiam cúm in alijs videremus. Quis noſtrum tam animo agreſti, ac duro fuit, vt Roſcij morte nupèr non commoveretur? qui cum eſſet ſenex mortuus; tamen propter excellentem artem, ac venuſtatem, videbatur omninó mori non debuiſſe. Ergo ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliarat à nobis omnibus: nos animorum incredidiles motus celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi Iudices, [vtar enim veſtra benignitate: quo-

niam

niam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempóre? quoties revocatum eamdem rem dicere commutatis verbis, atque ſententijs? quæ veró accuraté cogitatèque ſcripſiſſet, ea ſic vidi probari, vt ad veterum ſcriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui ſic â ſummis hominibus, eruditiſſimiſque accepimus cæterarum rerum ſtudia, & doctrinâ, & præceptis, & arte conſtare; Poetam naturà ipſà valere, & mentis viribus excitari, & quaſi divino quodam ſpiritu afflari. Quare ſuo iure noſter ille Ennius ſanctos appellat Poetas, quòd quaſi deorum aliquo dono, atque munere commendati nobis eſſe videantur. Sit igitur, Iudices, ſanctum apud vos humaniſſimos homines hoc Poetæ nomen, quod nulla vnquam barbaria violavit. Saxa, & ſolitudines voci reſpondent, beſtiæ ſæpé immanes cantu flectuntur, atque conſiſtunt: nos inſtituti rebus optimis non Poetarum voce moveamur? Homerum

rum Colofonij civem eſſe dicunt ſuum, Chij ſuum vendicant, Salaminij repetunt, Smyrnæi veró ſuum eſſe confirmant, itaque etiam delubrum eius in oppido dedicaverunt: permulti alij præteréa pugnant inter ſe, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poeta fuit, poſt mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate, & legibus noſter eſt, repudiabimus: præſertim, cum omne olim ſtudium, atque omne ingenium contulerit Archias ad Populi Rom. gloriam, laudemque celebrandã? Nam, & Cimbricas res adoleſcens attigit, & ipſi illi C. Mario, qui durior ad hæc ſtudia videbatur, iucundus fuit. Neque enim quiſquam eſt tam averſus à Muſis, qui non mandari verſibus æternum ſuorum laborum facilé præconium patiatur. Themiſtoclem illum, ſummum Athenis virum dixiſſe aiunt, cum ex eo quæreretur; quod acroama, aut cuius vocem libentiſſimè audiret? Eius, à quo ſua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximié L. Plotium dilexit, cuius ingenio putabat ea, quæ geſſerat, poſſe célebrari. Mithridaticum verò bellum magnum, atque difficile, & in multa varietate, terra, marique verſatum

ſatum, totum ab hoc expreſſum eſt: qui libri non modò L. Lucullum fortiſſimum, & clariſſimum virum; verum etiam Populi Roman. nomen illuſtrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regijs quondam opibus, & ipſa natura regionis vallatum: Populi Rom. exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: Populi Rom. laus eſt, vrbem amiciſſimam Cyzicenorum, eiuſdem conſilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore, ac faucibus ereptam eſſe, atque conſervatam. Noſtra ſemper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: noſtra ſunt trophæa, noſtra monumenta, noſtri triumphi. Quare, quorum ingenijs hæc feruntur, ab ijs Populi Rom. fama celebratur. Carus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius, itaque etiam in ſepulchro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus è marmore. At jis laudibus certè non ſolùm ipſi, qui laudatur; ſed etiam Popul. Rom. nomen ornatur. In cælum huius proavus Cato tollitur: magnus honos Populi Rom. rebus adiungitur:

omnes denique illi Maximi, Marcelli. Fulvij non ſine communi omnium noſtrum laude decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem maiores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum de noſtra civitate eijciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi quám ex Latinis, vehementer errat: propthereà quód Græca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina ſuis finibus, exiguis ſané continentur. Quare, ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur, cupere debemus, quó minus manuum noſtrarum tela pervenerint, eòdem gloriam famamque penetrare. Quòd cum ipſis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt; tum ijs certé, qui de vita, gloriæ cauſâ, dimicant, hoc maximum, & periculorum incitamentum eſt, & laborum. Quám multos ſcriptores rerum ſuarum magnus ille Alexander ſecum habuiſſe dicitur? atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulum aſtitiſſet: fortunate, inquit, adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! Et verè, nam niſi Ilias illa

illa extitiſſet, idem tumulus qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruiſſet. Quid noſter hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit? nonne Theophanem Mytilenæum ſcriptorem rerum ſuarum in concione militum civitate donavit, & noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadã gloriæ commoti quaſi participes eiuſdem laudis magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, ſi civis Romanus Archias legibus non eſſet; vt ab aliquo Imperatore civitate donaretur, perficere non potuit? Sylla cum Hiſpanos, & Gallos donaret, credo hunc petentem repudiaſſet, quem nos in concione vidimus, cum ei libellũ malus Poeta de populo ſubieciſſet, quód epigramma in eum feciſſet tantummodó alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex his rebus, quas tunc vendebat, iubere ei præmium tribui, ſub ea conditione, ne quid poſteá ſcriberet. Qui ſedulitatem mali Poetæ duxit aliquo tamen præmio dignam, huius ingenium, & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetiſſet? Quid? á Q. Metello Pio familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit, neque per ſe, neque per Lucullos impetraviſſet? qui præſer-

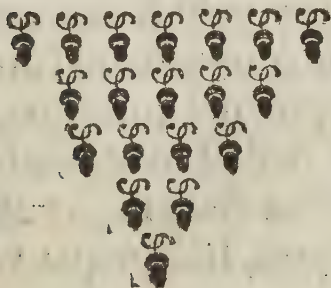
ſertim vſqué eò de ſuis rebus ſcribi cuperet, vt etiam Cordubæ natis Poetis pingue quiddam ſonantibus, atque peregrinum; tamen aures ſuas dederet. Neque enim eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt, ſed præ nobis ferendum: trahimur omnes laudis ſtudio, & optimus quiſque maximè gloria ducitur, Ipſi illi Philoſophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt: in eo ipſo, in quo prædicationem nobilitatemque deſpiciunt, prædicari ſe ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir, & Imperator, Attij amiciſſimi ſui carminibus templorum, ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Iam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit Fulvius, non dubitavit Martis manubias Muſis conſecrare. Quare in qua vrbe Imperatores propè armati Poetarum nomen, & Muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices á Muſarum honore, & á Poetarum ſalute abhorrere. Atque vt id libentiùs faciatis, iam me vobis, iudices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortaſſe; verum tamen honeſto, vobis confitebor. Nam quas res nos in conſulatu noſ-

tro vobiſcum ſimul pro ſalute huius vrbis, atque imperij, & pro vita civium, pro que vniverſa Republ. geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit, quibus auditis, quod mihi magna res, & iucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum, periculorumque deſiderat, præter hanc laudis & gloriæ, quâ quidem detractâ, iudices, quid eſt quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certé ſi nihil animus præſentiret in poſterum, & ſi quibus regionibus vitæ ſpatium circunſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas; nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis, vigilijſque angeretur, nec toties de vita ipſa dimicaret. Nunc, inſidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes, & dies animum gloriæ ſtimulis concitat, atque admonet; non cum vitæ tempore eſſe demittendam commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam. An verò tam parvi animi videamur eſſe omnes, qui in Repub. atque in his vitæ periculis, laboribuſque verſamur, vt cum vſque ad extremum ſpatium, nullum

lum tranquillum, atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cum statuas, & imagines non animorum simulachra, sed corporum studiosé multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonnè multó malle debemus, summis ingenijs expressam, & politam? Ego vero omnia, quæ gererem, iam tum in gerendo spargere me, ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc vero sive á meo sensu post mortem abfutura sunt, sive, vt sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certé cogitatione quadam, speque delector. Quare conservate, iudices, hominem pudore eo, quem amicorum studijs videtis comprobari; tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit estimari, quod summorũ hominum ingenijs expetitum esse videatis; causa verò eiusmodi, quæ beneficio legis, autoritate municipij, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint petimus á vobis, iudices, si qua non modó humana, verum etiam divina in

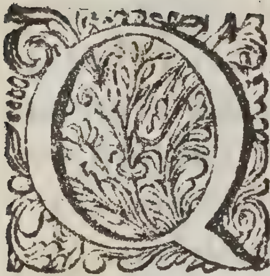
tan-

tantis negotijs commendatio debet esse; vt eum qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Rom. res gestas semper ornavit, qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur, quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti, atque dicti, sic in vestram accipiatis fidem, vt humanitate vestra lavatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa pro mea consuetudine, breviter simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque iudiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communitèr de ipsius studio locutus sum, ea, iudíces, à vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo, qui iudicium exercet, certó scio.

AD QUIRITES POST REDITVM.

ORATIO.

Vod precatus á Iove optimo maximo, cæteriſque dijs immortalibus ſum, Quirites, eo tẽpore, cum me, fortunaſque meas pro veſtra incolumitate, otio, concordiâque devovi, vt ſi meas rationes vnquam veſtræ ſaluti ante poſuiſſem, ſempiternam pœnam ſuſtinerem mea voluntate ſuſceptam; ſin, & ea, quæ ante geſſeram, conſervandæ civitatis cauſà geſſiſſem, & illam miſeram profectionem veſtræ ſalutis gratiâ ſuſcepiſſem, vt quod odium ſcelerati homines, & audaces in Rempubl. & in omnes bonos conceptum iam diu continerem, id in me vnum potiùs, quám in optimum quemque, & in vniverſam Rempubl. deflecterent; hoc ſi animo in vos liberoſque veſtros fuiſſem, vt aliquando vos, Patres conſcriptos, Italiamque vniverſam, memo-

mo-

moria mei, misericordia, desideriumque teneret; eius devotionis me esse convictum iudicio deorũ immortalium, testimonio senatus, consensu Italiæ, confessione inimicorum, beneficio divino, immortalique vestro, maximé lætor, Quirites. Et si homini nihil est magis optandum, quã prospera, æquabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitæ, sine vlla offensione, cursu; tamen si mihi tranquilla, & pacata omnia fuissent, incredibili quadam, & penè divina, qua nunc, vestro beneficio, fruor, letitiæ voluptate caruissem. Quid dulcius hominûm generi à natura datum est, quâm sui cuique liberi? mihi verò, & propter indulgentiam meam, & propter excellens eorum ingenium, vitâ sunt meâ cariores: tamen non tanta voluptate erant suscepti, quanta nunc sunt restituti. Nihil quidquam fuit vnquam iucũdius, quàm mihi meus frater: non tam id sentiebam, cum fruebar, quám tunc cum carebam, & posteà quàm vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque delectat: reliquæ meæ fortunæ recuperatæ plus mihi nunc voluptatis afferunt, quàm tunc incolumi afferebant. Amicitiæ, consuetudines, vicinitates, clientelæ, ludi

denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quàm fruendo. Iam verò honos, dignitas, locus, ordo, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima visa sunt, tamen ea nunc renovata illustriora videntur, quàm si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dij immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet, quæ species Italiæ? quæ celebritas oppidorum? quæ forma regionum? qui agri? quæ fruges? quæ pulchritudo vrbis? quæ humanitas civium? quæ Reip. dignitas? quæ vestra maiestas? quibus ego omnibus anteá rebus sic fruebar, vt nemo magis; sed tamquam bona valetudo iucundior est eis, qui é gravi morbo recreati sunt, quám qui nunquam ægro corpore fuerunt, sic ea omnia desiderata magis, quàm assiduè percepta, delectant. Quorsum igitur hæc disputó? quorsum? vt intelligere possitis, neminem vnquam tantâ eloquentiâ fuisse, neque tam divino, atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem, multitudinemque beneficiorum, quæ in me, fratremque meum, liberosque nostros contulistis, non modó augere, aut ornare oratione, sed enume-

merare, aut conſequi poſſit. A parentibus, id quod neceſſe erat, parvus ſum procreatus; à vobis natus ſum conſularis. Illi mihi fratrem incognitum, qualis futurus eſſet, dederunt: vos ſpectatum, & incredibili pietate cognitum reddidiſtis; Rempub. illis accepi temporibus eam, quæ pené amiſſa eſt: à vobis eam recuperavi, quam aliquando omnes vnius operà ſervatam iudicaverint. Dij immortales mihi liberos dederunt; vos reddidiſtis. Multa præterea à dijs immortalibus optata conſecuti ſumus: niſi veſtra voluntas fuiſſet, omnibus divinis muneribus caruiſſemus: veſtros denique honores, quos eramus gradatim ſingulos aſſecuti, nunc à vobis vniverſos habemus, vt quantum anteà parentibus, quantum dijs immortalibus, quantum vobismetipſis, tantum hoc tempore, vniverſim cuncto Populo Romano debeamus. Nam cum in ipſo beneficio veſtro tanta magnitudo eſt, vt eam complecti oratione non poſſim; tum in ſtudijs veſtris tanta animorum declarata eſt voluntas, vt non ſolum calamitatem mihi detraxiſſe, ſed etiam dignitatem auxiſſe videamini. Non enim pro meo reditu, vt pro P. Popillij nobiliſſimi hominis

minis, adolescentes filij, & multi praetereà cognati, atque affines deprecati sunt: non vt pro Q. Metello clarissimo viro, iam spectata ætate, filius; non L. Dalmaticus consularis summa authoritate vir, non Q. Metellus censorius, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat: non sororum filij Luculli, Servilij, Scipiones: per multi enim tum Metelli, aut Metellorum liberi pro Q. Metelli reditu vobis, ac patribus vestris supplicaverunt. Quod si ipsius summa dignitas, maximæque res gestæ non satis valerent: tamen filij pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor, maiorum natu lacrymæ populum Rom. movere potuerunt. Nam C. Marij, qui post illos veteres clarissimos consulares, vestrâ, patrumque memoriâ, tertius ante me consularis, subijt indignissimam fortunam præstantissima sua gloria, dissimilis fuit ratio: non enim ille deprecatione redijt, sed in dissensu civium, exercitu se, armisque revocavit. Me autem nudum á propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum, ac tumultus metu, C. Pisonis generi mei divina quædam, & inaudita authoritas, atque virtus,

fra-

fratriſque mei miſerrimi, atque optimi quotidianæ lacrymæ, ſordeſque lugubres á vobis deprecatæ ſunt. Frater erat vnus, qui ſuo ſqualore veſtros oculos inflecteret: qui ſuo fletu deſiderium mei, memoriamque renovaret: qui ſtatuerat, Quirites, ſi vos me ſibi non reddidiſſetis, eandem ſubire fortunam; & tanto in me amore extitit, vt negaret fas eſſe non modó domicilio, ſed ne ſepulchro quidem ſe á me eſſe ſeiunctum. Pro me præſente ſenatus, hominumque præterea viginti millia veſtem mutaverunt: pro eodem me abſente, vnius ſqualorem, ſordeſque vidiſtis. Vnus hic, qui domi, qui in foro poſſet eſſe mihi pietate filius, inventus eſt beneficio parens, amore idem, qui ſemper fuit, frater. Nam coniugis miſeræ ſqualor, & luctus, atque optimæ filiæ mœror aſſiduus, filijque parvi deſiderium mei, lacrymæque pueriles, aut itineribus neceſſarijs, aut magna parte tectis, ac tenebris continebantur. Quare hoc maius eſt veſtrum in nos promeritum, quód non multitudini propinquorum, ſed nobis metipſis nos reddidiſtis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare non potui, mihi ad deprecandam calamitatem

tatem meam non affuerunt: ſic illud, quod mea virtus præſtare debuit, adiutores, authores, hortatoreſque ad me reſtituendum ita multi fuerunt, vt longé ſuperiores omnes hac dignitate, copiâque ſuperarem. Nunquam de P. Popillio clariſſimo, atque fortiſſimo viro, nunquam de Q. Metello nobiliſſimo, & conſtantiſſimo cive, nunquam de C. Mario cuſtode civitatis, atque imperij veſtri, in ſenatu mentio facta eſt. Tribunitijs ſuperiores illi rogationibus, nulla authoritate ſenatus ſunt reſtituti. Marius veró non modó non á ſenatu, ſed etiam oppreſſo ſenatu eſt reſtitutus: nec rerum geſtarum memoria in reditu C. Marij, ſed exercitus, atque arma valuerunt. At de me, vt valeret, ſemper ſenatus flagitavit; vt aliquando perficeretur, cum primum licuit, frequentiâ, atque authoritate perfecit. Nullus in eorum reditu motus municipiorum, & coloniarum factus eſt: at me in patriam ter ſuis decretis Italia cuncta revocavit. Illi inimicis interfectis, magna civium cæde facta, reducti ſunt: ego ijs, á quibus eiectus ſum, provincias obtinentibus, inimico autem optimo viro, & mitiſſimo, altero Conſule referente, reductus

ſum;

ſum; cum is inimicus, qui ad eam meam perniciem vocem ſuam communibus hoſtibus præbuiſſet, ſpiritu dumtaxàt viveret, re quidem infrà omnes mortuos amandatus eſſet. Nunquam de Popillio L. Opimius fortiſſimus Conſul, nunquam de Q. Metello, non modó C. Marius, qui erat inimicus, ſed nę is quidem qui ſecutus eſt, M. Antonius, homo eloquentiſſimus cum A. Albino collega, ſenatum, aut populum eſt cohortatus; at pro me ſuperiores Conſules ſemper, vt referrent, efflagitati ſunt: ſed veriti ſunt, ne gratiæ cauſà facere viderentur, quòd alter mihi affinis erat, alterius cauſam capitis receperam: qui provinciarum fœdere irretiti, totum illum annum, querelas ſenatus, luctum bonorum, Italiæ gemitum pertulerunt; Kalend. verò Ian. poſteáquã orba Reſp. Conſulis fidem, tamquam legitimi tutoris, imploravit P. Lentulus Conſul, parens, deus, ſalus noſtræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis: ſimul, ac de ſolemni religione retulit, nihil húmanarum rerum ſibi prius, quám de me agendum iudicavit, atque eo die confecta res eſſet, niſi is Tribunus pleb. quem ego, maximis beneficijs, Quæſtorem Conſul ornaveram, cum, & cunctus ordo, & multi

eum

eum summi viri orarent, & Cn. Oppius socer, optimus vir, ad pedes eius flens iaceret, noctem sibi ad deliberandum postulasset: quæ deliberatio non in reddenda, quemadmodum nonnulli arbitrabantur: sed vt patefactum est, in augenda mercede consumpta est. Posteà res acta est in senatu alia nulla, & cum varijs rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, caussa ad vos mense Ian. deferebatur. Hic tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego cum homines in tribunali Aurelio palám conscribi, centuriarique vidissem; cum intelligerem veteres, ad spē cædis Catilinæ, copias esse revocatas: cùm viderem ex ea parte homines, cuius partis nos vel principes numerabamur, partim quód mihi inviderent, partim quòd sibi timerent, aut proditores esse, aut desertores salutis meæ, cum duo Consules empti pactione provinciarum, auctores se inimicis Reip. tradidissent; cúm égestatem, avaritiam, libidines suas viderent expleri non posse, nisi me constrictum domesticis hostibus dedidissent: cum senatus, equitesque Rom. flere pro me, ac mutata veste vobis suplicare edictis, atque imperijs vetarentur: cum omnium provinciarum pactiones, cum omnia cum

om-

omnibus fœdera, reconciliationes gratiarum, ſanguine meo ſancirentur, cum omnes boni non recuſarent, quin vel pro me, vel mecum perirent: armis decertare pro mea ſalute nolui, quód & vincere, & vinci luctuoſum Reipub. fore putavi. At inimici mei menſe Ianuar. cum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine ſanguinis meum reditum intercludendum putaverunt. Itaque cum ego abſui, eam Rempubl. habuiſtis, vt æqué me, atque illam reſtituendã putaretis; ego autem in qua civitate nihil valeret ſenatus, omnis eſſet impunitas, nulla iudicia, vis, & ferrum in foro verſarentur: cúm privati ſe, parietum præſidio, non legum, tuerentur, Tribuni pleb. vobis inſpectantibus vulnerarentur; ad magiſtratuum domos cum ferro, & facibus iretur; Conſulis faſces frangerentur, deorum immortalium templa incenderentur. Rempubl. nullam eſſe putavi. Itaque neque Rep. exterminatâ, mihi locum in hac vrbe eſſe duxi, nec ſi illa reſtitueretur, dubitavi quin me ſecum ipſa reduceret. An ego, cũ mihi eſſet exploratiſſimum, P. Lentulum proximo anno Conſulem futurum, qui illis ipſis periculoſiſſimis temporibus ædilis curulis, me Conſule, om-

nium meorum consiliorum particeps, periculorumque socius fuisset: dubitarem, quin is me confectum consularibus vulneribus consulari medicina ad salutem reduceret? Hoc duce, collega autem eius clementissimo, atque optimo viro, primò non adversante, post etiam adiuvante, reliqui magistratus pene omnes fuerunt defensores salutis meæ: ex quibus excellenti animo, virtute, authoritate, præsidio T. Annius, & P. Sextius, præstanti in me benevolentia, & divino studio exstiterunt, eodemque P. Lentulo authore, & pariter referente collega, frequentissimus senatus, vno dissentiente, nullo intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis amplissimis ornauit: salutem vobis, municipijs, colonijsque omnibus commendavit. Ita me nudum à propinquis, nulla cognatione munitum Consules, Prætores, Tribuni plebis, senatus, Italia cuncta semper á vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficijs honoribusque; sunt ornati, producti ad vos ab eodem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt; sed etiam rerum mearum gestarum authores, testes, laudatoresque fuerunt. Quorum princeps ad cohortandos vos, & ad

rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui ſunt, fuerunt, erunt, virtute, ſapientiâ, ac gloriâ princeps: qui mihi vnus priuato amico eadem omnia dedit, quæ vniuerſæ Reip. ſalutem, otiũ, dignitatem, cuius oratio fuit, quemadmodum accepi, tripartita. Primum vos docuit, meis conſilijs Rempubl. eſſe ſeruatam; cauſamque meam cum communi ſalute coniunxit, hortatuſque eſt, vt auctoritatem ſenatus, ſtatum civitatis, fortunas civis benemeriti defenderetis: tũ in perorãdo poſuit, vos rogari á ſenatu, rogari ab equitibus Rom. rogari ab Italia cuncta: deniq; ipſe ad extremum pro mea vos ſalute, non rogauit ſolum; verum etiam obſecravit. Huic ego homini, Quirites, tãtum debeo, quantum hominem homini debere vix fas eſt. Huius conſilia, P. Lentuli ſententiam, ſenatus authoritatem vos ſecuti, in eo me loco, in quo veſtris beneficijs fueram, ijſdem centurijs, quibus collocaratis, repoſuiſtis. Eodem tempore audiſtis, eodem ex loco, ſummos viros, ornatiſſimos, atq; ampliſſimos homines, principes civitatis, omnes conſulares, omnes prætorios eadem dicere; vt omnium teſtimonio, per me vnum, Rempubl. conſeruatam eſſe conſtaret. Itaque cúm P. Serui-

lius

lius grauiſſimus vir, & ornatiſſimus civis dixiſſet, operà meâ Rempubl. incolumẽ magiſtratibus deinceps traditam: dixerunt in eandem ſententiam cæteri. Sed audiſtis eo tempore clariſſimi viri, non ſolùm authoritatem, ſed etiam teſtimonium, L. Gellij: qui, quia ſuam claſſem attentatam, magno cum ſuo periculo, pené ſenſit, dixit in concione veſtra, ſi ego Conſul, cúm fui, non fuiſſem, Rempubl. funditùs interituram fuiſſe. En ego tot teſtimonijs, Quirites, hac authoritate ſenatus, tanta conſenſione Italiæ, tanto ſtudio bonorum omnium, agente P. Lentulo, conſentientibus cæteris magiſtratibus, deprecãte Cn. Pompeio, omnibus hominibus faventibus, dijs denique immortalibus, frugum vbertate, copia, vtilitate reditum meum comprobãtibus, mihi, meis, Reipubl. reſtitutus, tãtum vobis, quantum facere poſſum, Quirites, pollicebor: primùm, qua ſanctiſſimi homines pietate erga deos immortales eſſe ſolent, eâdem me erga populum Rom. ſemper fore, nomenque veſtrum æquè mihi grave, & ſanctum, ac deorum immortalium in omni vita futurum: deinde quoniam me in civitatẽ Reſpubl. ipſa reduxit; nullo me loco Reipubl. defuturũ. Quod ſi quis exiſmitat,

timat, me aut voluntate esse mutatâ, aut debilitatâ virtute, aut animo fracto, vehementer errat: mihi, quod potuit vis, & iniuria, & sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipavit: quod viro forti adimi non potest, id manet, & permanebit. Vidi ego fortissimum virum, municipem meum C. Marium, quoniam nobis quasi aliqua fatali necessitate, non solum cum his, qui hæc delere voluissent, sed etiam cũ fortuna belligerandum fuit: eum tamen vidi, cum esset summâ senectute, non modó non infracto animo, propter magnitudinem calamitatis, sed confirmato, atque renovato: quem egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum cum careret patriâ, quam obsidione liberavisset, cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret: cúm adolescentem filium videret eiusdem socium calamitatis; cùm in paludibus demersus concursu, ac misericordiá Minturnensium corpus, ac vitam suam conservasset, cum parvâ nanaviculâ traiectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops, supplexque venisset, recuperatâ veró suâ dignitate, se non commissurum, vt cúm ea, quæ amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam

per-

perdidiſſet. Sed hoc inter me, atque illum intereſt, quód ille, qua re plurimum potuit, ea ipſa ;e inimicos ſuos vltus eſt, armis: ego, qua conſuevi, vtar pietate: quoniam illi arti in bello, ac ſeditione locus eſt; huic in pace, atque otio. Quamquam ille, animô iratô, nihil niſi de inimicis vlciſcendis agebat, ego de ipſis inimicis tantum, quantum mihi Reſpubl. permittet, cogitabo. Deniq; Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt: vnum eorum, qui odio Reip, quod eam ipſis invitis conſervaram, mihi inimiciſſimi fuerunt: alterum, qui per ſimulationem amicitiæ nefarié prodiderunt: tertium; qui, cum propter inertiam ſuam eadem aſſequi non poſſent, inviderunt laudi, & dignitati meæ: quartum, qui cum cuſtodes Reipublicæ eſſe debuerunt, ſalutem meam ſtatum civitatis, dignitatem eius imperij, quod erat penès ipſos, vendiderunt: ſic vlciſcar genera ſingula, quemadmodum à quibuſque ſum provocatus; malos cives, rempubl benè gerendo; perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cavendo, invidos; virtuti, & gloriæ ſerviendo: mercatores provinciarum revocando domum atque ab ijs provinciarum ratiomem repetendo. Quamquã

mi-

mihi maiori curæ est, quemadmodũ quidem vobis, qui de me estis óptimé meriti, gratiam referam, quam quemadmodum inimicorum iniurias, crudelitatəmque persequar. Etenim vlciscẽdæ iniuriæ facilior ratio est, quam beneficij remunerandi; proptereá quòd superiorem esse contra improbos, minus est negotij, quám bonis exæquari: tum etiam nec tam necessarium quidem est male meritis, quám optimé meritis referre quod debeas. Odium, vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipubl. communique vtilitate deponi, vel dificultate vlciscendi teneri, vel vetustate sedari: benemeritos quin colas, nec exorari fas est, neque id reipubl. repetere vt cunque necesse est, neque est excusatio difficultatis, neque æquum est tempore, & die memoriam beneficij definire. Postremó qui in vlciscendo remissior fuit, mox apertè laudatur, at gravissimè vituperatur, qui in tantis beneficijs, quanta vos in me contulistis, remunerandis est tardior; neque solum ingratus. quod ipsum grave; verumetiam impius, appelletur necesse est. Atque in officio persolvendo dissimilis est ratio, & pecunia debita; propterea, quod pecuniam qui retinet, non disolvit: qui

red-

reddidit, non habet; gratiam, & qui retulit, habet, & qui habet dissolvit. Qua propter memoriam vestri beneficij colam benevolentia sempiterna, non solum dum anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo monumenta vestri in me beneficij permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto, semperque præstabo, mihi neque in consilijs de republ. capiundis diligentiam, neque in periculis à Republ. propulsandis animum, neque in sententia simpliciter referenda fidem, neque in hominum voluntatibus pro republ. lædendis libertatem, nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis gratam animi benevolentiam defuturam. Atque hæc cura. Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, vt cum vobis, qui apud me Deorum immortalium vim, & numen tenetis; tum posteris vestris, cunctisque gentibus, dignissimus eá civitate videar, quæ suam dignitatem non posse tenere se, nisi me recuperasset, cunctis suffragijs iudicavit.

POST

POST REDITUM IN SENATV ORATIO.

SI, Patres conſcripti, pro veſtris immortalibus in me, fratremque meum, liberoſque noſtros meritis parùm vobis cumulatè gratias egero, quæſo, obteſtorque, ne meæ naturæ potius, quám magnitudini veſtrorum beneficiorum id tribuendum putetis, quæ enim tanta poteſt exiſtere vbertas ingenij, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum, atque incredibile genus orationis, quo quiſquam poſſit veſtra in nos vniverſa pro merita, non dicam complecti orando, ſed percenſere numerando? qui mihi fratrem optatiſſimum, me fratri amantiſſimo, liberis noſtris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui ampliſſimam Rempub. qui patriam, qua nihil poteſt eſſe iucundius, qui denique nos metipſos nobis reddidiſtis. Quod ſi parentes cariſſimos habere debemus, quod ab ijs nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita eſt; ſi deos immortales, quorum beneficio, & hæc tenuimus, & cæteris

rebus aucti sumus; si populum Rom. cuius honoribus in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis, atque in hac omnium terrarum arce collocati sumus; si hunc ipsum ordinem, à quo sæpe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam, & infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio, atque consensu parentum beneficia, deorum immortalium munera populi Romani honores, vestra de me multa iudicia, nobis omnia vno tempore reddidistis: vt cùm multa vobis, magna populo Rom. innumerabilia parentibus, omnia dijs immortalibus debeamus, quod hæc antea singula per illos habuerimus, nunc vniversa per vos recuperaverimus. Itaque P. C. quod ne optandum quidem est homini, immortalitatem quandam per vos adepti videmur: quód enim tempus erit vnquam, quo vestrorum in nos beneficiorum memoria, ac fama moriatur? qui illo ipso tẽpore, cùm vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multò post discessum meum universi me revocavistis, referente L. Mummio fortissimo, atque optimo viro: quem habuit ille pestifer annus, & maximè fidelem, & minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem

salu-

ſalutis mæ. Poſteaquam vobis poteſtas decernendi non eſt permiſſa per eum tribunum pleb. qui cùm per ſe rempubl. lacerare non poſſet, ſub alieno ſcelere delevit, nunquam de me ſilviſtis, nunquam meā ſalutem non ab his conſulibus, qui vendiderant, flagitaviſtis. Itaque veſtro ſtudio, atque auctoritate perfectum eſt, vt ille ipſe annus, quem ego mihi, quám patriæ malueram eſſe fatalem, octo tribunos haberet, qui promulgarent de ſalute mea, & ad vos ſæpé numero referrent. Nam conſules modeſti, legumque metuentes, impediebantur lege, non ea, quæ de me, ſed ea, quæ de ipſis lata erat, cum meus inimicus promulgavit: Vt ſi revixiſſent hi, qui hæc penè delerunt, tum ego redirem, quo facto vtrumque confeſſus eſt, & ſe illorum vitam deſiderare, & magno in periculo Rempublic. futuram, ſi aut hoſtes, atque interfectores Reipub. revixiſſent, aut ego non revertiſſem. Itaque illo ipſo anno, cùm ego ceſiſſem, princeps autem ciuitatis, non legum præſidio, ſed parietum vitam ſuam tueretur, Reſp. ſine conſulibus eſſet, neque ſolúm parentibus perpetuis, verem etiam tutoribus annuis eſſet orbata, ſententias dicere prohiberemini, caput meæ proſcri-

ſcriptionis recitaretur: numquam dubitaſtis meam ſalutem, cum communi ſalute coniungere. Poſtea vero quàm ſingulari, & præſtantiſſima virtute P. Lentuli conſulis, ex ſuperioris anni caligine, & tenebris lucem in rempub. Kalend. Januar. reſpicere cœpiſtis, cum Q. Metelli nobiliſſimi hominis, atque optimi viri ſumma dignitas, cum prætorum, tribunorum plebis pene omnium virtus, & fides Reipublicæ ſubveniſſet, cum virtute, gloria, rebus geſtis Cn. Pompeius omnium gentium, omnium ſæculorum omnis memoriæ facile princeps, tuto ſe in ſenatum venire arbitraretur; tantus veſter conſenſus de ſalute mea fuit, vt licet corpus abeſſet meum, dignitas iam in patriam revertiſſet. Quo quidem menſe, quid inter me, & meos inimicos in tereſſet, exiſtimare potuiſtis, egó meam ſalutem deſervi, ne propter me civium vulneribus reſpublica cruentaretur: illi meum reditum non populi Rom. ſuffragijs, ſed flumine ſanguinis intercludendum putaverunt. Itaque poſtea nihil vos civibus, nihil ſocijs, nihil regibus reſpondiſtis: nihil iudices ſententijs: nihil populus ſuffragijs, nihil hic ordo authoritate declaravit: mutum forum, elinguem curiam, tacitam

tam, & fractam civitatem videbatis. Quo quidem tempore, cum is excessisset, qui cædi, & flamæ vobis authoribus restiterat; cum ferro, & facibus homines tota vrbe volitantes, magistratuum tecta oppugnata; deorum templa inflammata, summi viri, & clarissimi consulis fasces fractos, fortissimi, atque optimi viri tribuni plebis sanctissimum corpus nō solùm tactum, ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque vidistis. Qua strage nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione Reipublicæ paululum á mea causa recesserunt: reliqui fuerunt, quos neq; terror, nec vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minæ, nec tela, nec faces á vestra authoritate, á populi Rom. dignitate, à mea salute depellerent. Princeps Publius Lentulus parens, ac deus nostræ vitæ, fortunæ, memoriæ, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si Reipnbl. reddidisset. Qui vt est designatus, nunquam dubitavit sententiam de salute mea se, & Republ. dignam dicere. Cúm à tribuno pleb. vetaretur, cùm præclarum caput recitaretur: Nequis ad vos referret; nequis decerneret,

ne

ne diſputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret,ne ſcribendo adeſſet: totam illam claſulam,vt ante dixi, proſcriptionem, non legem putavit, qua civis optimè de Republic. meritus nominatim, ſine iudicio, vna cum ſenatu Reipubl. eſſet ereptus. Vt veró inijt magiſtratum, non dicam, quid egerit prius, ſed quid omninò egit aliud, niſi vt me conſervato veſtram in poſterum dignitatem authoritatemque ſanciret? Dij immortales, quantum mihi beneficium dediſſe videmini,quód hoc anno P.Lentulus cõſul fuit; quo quanto maius dediſſet is ſi ſuperiore anno fuiſſet! nec enim eguiſſem medicina conſulari, niſi conſulari vulnere concidiſſem. Audieram ex ſapientiſſimo homine, atque optimo cive, & viro, Q. Catulo, non ſæpé vnum conſulem improbum; duos veró numquam, excepto illo Cinnano tempore, fuiſſe. Quare meam cauſam ſemper fore firmiſſimam dicere ſolebat, dum vel vnus in Republ, eſſet conſul, quod veré dixerat; ſi illud de duobus conſulibus, quòd ante in Repub, non fuerat, perenne, ac proprium manere potuiſſet. Quod ſi Q. Metellus illo tempore conſul fuiſſet vnicus, dubitatis quo animo fuerit in me conſervando futurus

rus, cùm in restituendo authorem fuisse adscriptoremque videatis? Sed fuerunt duo consules, quorum mẽtes angustæ, humiles, pravæ, oppletæ tenebris, ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperij nec intueri, nec sustinere, nec capere potuerunt: non consules, sed mercatores provinciarum, ac venditores vestræ dignitatis, quorum alter à me Catilinam amatorem suum multis audientibus, alter Cethegum consobrinum suum reposcebat; qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in causa præsertim publica, & consulari, sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro, cæterorumque ordinum spoliatum esse voluerunt: quorum alter tamen neque me, neque quemquam fefellit. Quis enim vllam vllius boni spem haberet in eo, cuius primum tempus ætatis palàm fuisset ad omnes libidines divulgatum? qui ne á sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam propulsare? qui cum suam rem non minus strenuè, quam posteà publicam confecisset; egestatem, & luxuriam do-

me-

mestico lenocinio sustentavit? qui nisi in aram tribunatus confugisset, neque vim prætoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem effugere potuisset? quo in magistratu, nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectò, & egestate, & improbitate coactus piraticam ipse fecisset; ac minore quidem cum Reip. detrimento, quam quod intra mœnia nefarius hostis prædoque versatus est: quo inspectante, ac sedente legum tribunus plebis tulit, ne auspicijs obtemperaretur, ne obnuntiare concilio, aut comitijs, ne legi intercedere liceret, vt lex Ælia, & Fusia ne valerent, quæ nostri maiores certissima snbsidia Reip. contra tribunitios furores esse voluerunt: idemque posteà, cúm innumerabilis multitudo bonorum de Capitolio suplex ad eum, sordidata venisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Romani se ad lenonis impurissimi pedes abiecissent: quo vultu cincinatus ganeo, non solum civium lacrymas, verum etiam patriæ preces repudiavit? neque eo contentus fuit. sed etiam in concionem ascendit; eaque dixit, quæ si eius vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus se Nonarum Decembrium, quæ me con-

consule fuissent, clivique Capitolini pœnas ab equitibus Rom. esse repetiturum, neque solúm id dixit; sed quos ei commodum fuit, compellavit. L. veró Lamiam, equitem Romanum præstanti dignitate hominem, & saluti meæ pro familiaritate Reipubl. pro fortunis suis amicissimum, consul imperiosus exire vrbe iussit: & cúm vos vestem mutandam censuissetis cunctique mutassetis; atque idem omnes boni iam ante fecissent; ille vnguentis oblitus, cũ toga prætexta, quam omnes prætores, ædilesque tum abiecerant irrisit squalorem vestrum,& luctum, gravissimæ civitatis; fecitque, quod nemo vnquam tyranus, vt quo minús occultè vestrum malum gemeretis, nihil diceret, ne aperté incõmoda patriæ lugeretis, ediceret. Cúm verò in Circo Flaminio non â tribuno pleb. consul in concionem, sed á latrone archipirata productus esset; primum processit, quá authoritate vir? vini, somni, stupri plenus, madenti coma composito capillo, gravibus oculis, fluentibus buccis, pressa voce, & temulenta. Quod inciveis indemnatos esset animadversum, id sibi dixit gravis author vehementissimé displicere: vbi nobis hæc authoritas tandiú tanta latuit? cur in

lustris, & helluationibus huius calamistrati saltatoris, tam eximia virtus tandiú cessavit? Nam ille alter Cesonnius Calventius ab adolescentia versatus est in foro, cúm eum præter simulatam, versutamque tristitiam nulla res commendaret, non consulis studium, non discendi initia rei militaris, non cognoscendorum hominum, non liberalitas. Quem præteriens cúm incultum, horribum, mæstumque vidisses, etiam si agrestem, & in humanum existimares, tamen libidinosum; & perditum non dubitares, tamen libidinosum; & perditum non dubitares. Cum hoc homine aut cum stipite Æthiope, si in foro constitisses, nihil crederes interesse: sine sensu, sine sapore, elinguem, tardum, inhumanum, neglectum, Capadocem modo abreptum de grege venalium diceres. Idem domi quàm libidinosus? quàm impurum? quám intẽperans, nõ ianua receptis, sed pseudothyro intro missis voluptatibus? cúm veró etiam litteris studere incipit, & helluo immanis cùm Græculis philosophari; tum est Epicureus, non penitús illi disciplinæ, quæcumque est, deditus, sed captus vno verbo voluptatis: Habet autem magistros non ex istis ineptis, qui dies totos de officio, ac de virtu-

te differunt, qui ad laborem, ad industriam, ad pericula pro patria subeunda adhortantur; sed eos, qui disputent, horam nullam vacuam voluptate esse debere; in omni parte corporis semper oportere aliquod gaudium, delectationemque versati: his vtitur, quasi præfectis libidinum suarum, hi voluptates omnes vestigant, atque odorantur: hi sunt conditores, instructoresque convivij: ijdem expendunt, atque æstimant voluptates, sententiamque dicunt, & iudicant, quãtum cuique libidini tribuendum esse videatur. Horum ille artibus eruditus ita contempsit hanc prudentissimam civitatem, vt omnes suas libidines, omnia flagitia latere posse arbitraretur, si modò vultum importunum in forum detulisset. Is non me (namque equidem cognoram propter Pisonum affinitatem, quam longè hunc ab hoc genere cognatio materna Transalpini sanguinis abstulisset) sed vos populumque Rom. non consilio, neque eloquentia, quod in multis sæpè accidit, sed rugis, supercilioque decepit. L. Piso tune ausus es isto oculo, non dicam isto animo; ista fronte, non vita, tanto supercilio, non enim possum dicere tantis gestis, cum Gabinio consociare consilia pestis meæ?

non te illius vnguentorum odor, non vini anhelitus, non frons calamiſtri notata veſtigij in eam cognitionem adducebat, vt cùm illius re ſimilis fuiſſes, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutiùs vti non liceret; cum hoc coire auſus es, vt conſularem dignitatem vt Reipub. ſtatum, vt ſenatus authoritatem, vt ciuis optimé meriti fortunas prouinciarum fœdere addiceres? Te conſule, tuis edictis, & imperijs ſenatui, populoque Rom. non eſt licitum non modò ſententijs, atque authoritate ſua, ſed ne luctu quidem, ac veſtitu Reipub. ſubuenire. Capuæne te putabas, in qua vrbe domiciliũ quõdam ſuperbiæ fuit, conſulem eſſe, ſicut eras eo tempore, an Romæ, in qua civitate omnes ante vos conſules ſenatui paruerunt? tu es auſus in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari dicere, te ſemper miſericordem fuiſſe? quo verbo ſenatum, atque omneis bonos tum, cùm á patria peſtem expellerent, crudeles demonſtrabas fuiſſe. Tu miſericors me affinem tuum, quem comitijs prærogativæ primum cuſtodem præfeceras, quem Kal. Ian. tertio loco ſententiam rogaras, conſtrictum inimicis Reipub. tradidiſti; tu meum generum propinquum tuum,

tu

tu affinem tuam meam filiam superbissimis, & crudelissimis verbis á genibus tuis repulisti: idemque tu clementia, ac misericordia singulari cùm ego vná cum Repub. non tribunitio, sed consuleri ictu concidissem, tanto scelere, tantaque intemperantia fuisti, vt ne vnam quidem horam interesse paterere inter meam pestem, & tuam prædam, saltem dum conticesceret illa lamentatio, & gemitus vrbis. Nondum palam factum erat, concidisse Remp. cum tibi arbitria funeris solvebantur: vno, eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat, bona ad vicinum consulem de Palatio, de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur; cum ijsdem operis suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore, vacuo non modò à bonis, sed etiam à liberis, atque inani foro, ignaro populo Rom. quid ageretur, senatu veró oppresso, & afflicto, duobus impijs, nefarijsque consulibus ærarium, provinciæ, legiones, imperia donabantur. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute fulsistis summa tribunorum plebis, prætorumque fide, & diligentia sublevati. Quid ago de præstantissimo viro. T. Annio dicam? aut quis de tali civi satis digne vnquam loquetur?

qui cum videret ſceleratum civem, aut domeſticum potius hoſtem, ſi legibus vti liceret, iudicio eſſe frangendum; ſin ipſa iudicia vis impediret, ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem conſilio, manum manu, vim vi eſſe ſuperandam, primò de vi poſtulavit: poſteá quam ab eodem iudicia ſublata eſſe vidit, ne illa omnia vi poſſet efficere, curavit: qui docuit, neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam ſine ſumma virtute, ac maximis opibus, & copijs ab inteſtino latrocinio poſſe defendi: qui primus poſt meum diſceſſum metum bonis, timorem huic ordini, ſervitutem depulit civitati. Quam rationem pari virtute, animo, fide. P. Sextius ſecutus pro mea ſalute, pro veſtra auctoritate, pro ſtatu civitatis nullas ſibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitæ diſcrimen vitandum vnquam putavit: qui cauſam ſenatus exagitatam concionibus improborum ſic ſua diligentia multitudini commendavit, vt nihil tam populare, quám veſtrum nomen, nihil tam omnibus carum aliquando, quàm veſtra auctoritas videretur, qui me cùm omnibus rebus, quibus tribunns plebis potuit, defendit; tuum reliquis officijs iuxta

ta, ac si meus frater esset sustentavit; cuius ego clientibus, libertis, familia, copijs, literis ita sum sustentatus, vt meæ calamitatis non adiutor solùm verum etiam socius videretur. Iam cæterorum officia, studiaque vidistis: quam cupidus mei C. Sextilius, quam studiosus vestri, quam non varius fuerit in causa: Quid M. Cispius? cui ego ipsi, parenti, fratrique eius sentio quantum debeam: qui cúm á me voluntas eorum in privato iudicio esset offensa publici mei beneficij memorià privatam offensionem obliteraverunt. Iam T. Fadius, qui mihi quæstor fuit, M. Curtius, cuius ego patri quæstor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt. Multa de me C. Messinius, & amicitiæ,& Reip. causa dixit; legem separatim initio de salute mea promulgavit. Q. Fabricius, si quæ de me agere conatus est, ea contra vim, & ferrum perficere potuisset; mense Ianuario nostrum statum recuperassemus: quem ad salutem meam voluntas impulit, vis retardavit, auctoritas vestra revocavit Iam veró prætores quo animo in me fuerint, vos existimare potuistis. Cum L. Cæcilius privatim me suis omnibus copijs studuerit sustentare, publicè promulgarit de sa-

lute

lute mea cum collegis pené omnibus: direptoribus autem meorum bonorum in ius adeundi potestatem non fecerit, M. autem Calidius statim designatus sententiá suà, quám esset cara sibi mea salus declaravit. Omnia officia C. Septimij. Q. Valerij, P. Crassi, Sext. Quintilij, Cornuti summa, & in me, & in Remp. constiterunt, quæ cùm libenter commemoro, tum non invitus nonnullorum in me nefarié commissa prætereo: non est mei temporis iniurias meminisse, quas ego etiam vlcisci possem, tamen oblivisci mallem; aliò transferenda mea tota vita est, vt bene de me meritis referam gratiam, cum apertis hostibus bellum geram, timidis amicis ignoscam proditoribus meis non indicem dolorem professionis meæ, defensores reditús dignitate consoler. Quod si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi vt erga duces ipsos, & Principes, atque authores salutis meæ satis gratus iudicarer: tamen exiguum reliquæ vitæ tempus non modò ad referendam, verùm etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem: quando enim ego huic homini, ac liberis eius, quando omnes mei gratiam referent? quæ memoria quæ vis ingenij, quæ magni-

nitudo obſervantiæ, tot tantiſque beneficijs reſpondere poterit? qui mihi primus afflicto, & iacenti conſularem fidem, dextramque prorrexit; qui me á morte ad vitam, á deſperatione ad ſpem, ab exitio ad ſalutem revocavit; qui tanto amore in me, ſtudio in Rempub. fuit, vt excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modó levaret, ſed etiam honeſtaret: quid enim magnificentius, quid præclariùs mihi accidere potuit, quam quod illo petente vos decreviſtis? vt cuncti ex omni Italia, qui Rempub. ſalvam vellent, ad me vnum hominem fractum, & propé diſſipatum, reſtituendum, & defendendum venirent, vt qua voce á te, Romule, poſt Romám conditam conſul vſus eſſet pro vniverſa Rep. apud eos ſolum, qui eius vocem exaudire poſſent, eàdem voce ſenatus omnibus agris, vicis, atque oppidis, cives totamque Italiam ad vnius ſalutem defendendam excitaret. Quid ego glorioſius meis poſteris potui relinquere, quam hoc ſenatum iudicaſſe, qui civis me non defendiſſet, eum Remp. ſalvam nolluiſſe? Itaque tantum veſtra authoritas, tantum eximia conſulis dignitas valuit, vt omnes flagitium ſe committere putarent, ſi quis non veniret. Idemque

consul, cum illa incredibilis multitudo Romam, & pené Italia ipsa venisset, vos frequentissimos in Capitolium convocavit. Quo tempore quantam vim naturæ bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. Nam Q. Metellus, & inimicus,& frater inimici perspecta vestra voluntate, omnia privata odia deposuit; quem P. Servilius vir cum clarissimus, tũ verò optimus,mihique amicissimus,& authoritatis,& orationis suæ divina quadam gravitate ad sui generis communisque sanguinis facta, virtutesque revocavit: vt haberet in consilio, & fratrem ab inferis socium rerum mearum, & omnes Metellos præstantissimos civeis penè ex Acheronte excitatos, in quibus Numidicum illum Metellum, cuius quondam de patria discessus honestus ipsi, omnibus luctuosus tandem visus est. Itaque fuit is non modo salutis defensor, qui ante hoc vnum beneficium fuerat inimicus,verum etiam ascriptor dignitatis meæ. Quo quidem die cum ccccx. senatores essetis, magistratusque omnes adessent; dissensit vnus is, qui sua lege coniuratos etiam ab inferis excitandos putarat:atque illo die,quo Remp.meis consilijs conservatam gravissimis verbis, & plurimis

rimis iudicaſſetis, idem conſul curavit, vt eadem à principibus civitatis in concione poſtero die dicerentur. Cum quidem ipſe egit ornatiſſimé cauſam meam, perfecitque adſtante, atque audiente Italia tota, vt nemo cuiuſquã conducti, aut perditi vocem acerbam, atque inimicam bonis poſſet audire. Ad hæc, non modó adiumenta ſalutis, ſed etiam ornamenta dignitatis meæ reliqua vos ijdem addidiſtis: decreviſtis, nequis vlla ratione rem impediret qui id impediſſet, graviter moleſteque laturos; illum contra Remp. ſalutemque bonorum concordiamque civium facturũ, & vt ad vos ea ſtatim referrentur; meque etiam ſi diutius calumniarentur, redire iuſſiſtis. Quid vt ijs agerentur gratiæ, qui é municipijs veniſſent: quid vt ad illam diem res cum rediſſent, rogarentur, vt pari ſtudio convenirent? quid denique illo die, quem P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberiſque noſtris natalem conſtituit, non modó ad noſtram, verum etiam ad ſempiterni memoriam temporis? quo die nos comitijs centuriatis, quæ maximè maiores iuſta dici, haberique voluerũt, arceſſivit in patriam: vt eædem centuriæ, quæ me conſulem fecerant, conſulatum meum comprobarent. Quo die quis civis fuit, qui fas eſſe pu-

putaret, quacumque aut ætate, aut valetudine esset, non se de salute mea sententiã ferre? quando tantam frequentiam in campo, tantum splendorem Italiæ totius, ordinumque omnium, quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque divino non solum reducti sumus in patriam, sicut nonnulli clarissimi viri, sed equis insignibus, & curru aurato reportati. Possum ego satis in Cn. Pompeium vmquam gratus videri? qui non solum apud vos, qui omnes idem sentiebatis, sed etiam apud vniversum populum Rom. salutem Reipub. & conservatam per me, & coniunctam esse cum mea dixerit: qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos authoritate sua compresserit, bonos excitarit; qui populum Rom. pro me, tamquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit; verum etiam obsecravit qui cum ipse propter metum dimicationis, & sanguinis domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, vt de salute mea, & promulgarent, & referrent: qui in colonia nuper constituta cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus intercessorum, vim, & crudelitatem

privi-

privilegij authoritate honestissimorum hominum, & publicis litteris consignavit, princepsque Italiæ totius præsidium ad nostram salutem implorandum putavit: qui cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam vt suos necessarios mihi amicos rederet, elaboravit. Quibus autẽ officijs T. Annij beneficia remunerabor? cuius omnis actio, ratio, cogitatio, totus deniq; tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, invicta defensio salutis meæ? quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me benevolentiam, & fidem non solum animi, dolore, sed etiã corporis vulneribus ostendit? Vobis vero P.C. singulis, & egi, & agam gratias vniversis: egi initio, quantum potui: satis ornare agere nullo modo possum Et quanquam sunt in me precipua merita multorum, quæ sileri nullo medo possunt? tamen huius temporis, ac timoris mei non est, conari commemorare beneficia in me singulorum: nam difficile est non aliquem, nefas, quenquam præterire. Ego vos vniversos, patres conscripti, deorum numero colere debeo, sed vt in ipsis dijs immortalibus non semper eosdem atque aliàs alios solemus, & venerari, & precari; sic in hominibus de me divinitus meri-

tis

tis omnis erit ætas mihi ad eorum erga me merita prædicanda, atque recolenda: hodierna autem die nominatim a me magistratibus statui gratias esse agendas, & de privatis vni, qui pro salute mea municipia, coloniasque adisset, populum Rom. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti, mihi dignitatem meam reddidistis: vos me florentem semper ornastis, laborantem mutatione vestris, & prope luctu vestro, quod licuit, defendistis. Nostra memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit, quod licuit per eorum edicta, qui mea pericula non modò suo præsidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt. Quibus ego rebus obiectis, cum mihi privato confligendum viderem cum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra authoritate superaram; multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini pœnas ab equitibus Romanis repetiturum: nominatim alij compellabantur, alij citabantur, alij relegabantur: aditus templorum erat n non solum præsidijs, & manu verum etiam demolitione sublati; alter consul, vt me, & Remp. non modo de-

deſererent, ſed etiam hoſtibus Reipub. prodeRent, pactionibus eos ſuorum præmiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos, magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuiſſe non dico; tacuiſſe cum diceretur eſſe inimicus ſcio. Duæ partes eſſe in Rempubl. cum putarentur; altera me depoſcere propter inimicitias, altera timidè defendere propter ſuſpicionem cædis putabatur, qui autem me depoſcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quód nunquam infiсiando ſuſpicionem hominum, curamque minuerunt. Quare, cum viderem ſenatum ducibus ornatum me á magiſtratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum, ſervos ſimulatione collegiorum nominatim eſſe conſcriptos, copias omneis Catilinæ penè iiſdẽ ducibus ad ſpem cædis, & incendiorum eſſe revocatas, equites Rom. proſcriptionis, municipia vaſtitatis, omnes cædis metu eſſe permotos: potui, potui P. C. multis auctoribus fortiſſimis viris, me vi, armiſque defendere, nec mihi ille ipſe animus idem meus, vobis non incognitus defuit: ſed videbam, ſi viciſſem præſentem adverſarium, nimium multos mihi alios eſſe vincendos:

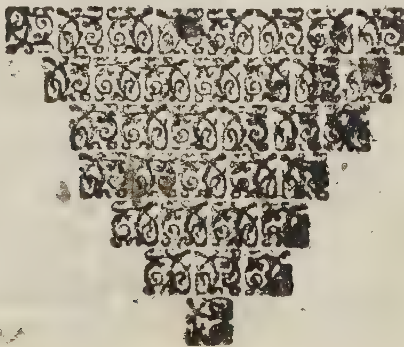
dos: si victus essem, multis bonis, & pro me, & mecum etiam pro me esse pereundum; tribunijque sanguinis vltores esse præsentes, meæ mortis pœnas iudicio, & posteritati reservari, nolui; cum consul communem salutem sine ferro defendissem, meā privatus armis defendere, bonosque viros lugere malui meas fortunas, quam suis desperare: ac si solus essem interfectus, mihi turpè; si cū multis, Reipub. funestum fore videbatur. Quod si mihi æternam esse propositam ærumnam arbitrarer; morte me ipse potius, quam sempiterno dolore multassem: sed cum viderem me non diutius, quam ipsam Rempubl. ex hac vrbe abfuturum; neque ego illa exterminata, mihi remanendum putavi, & illa simulatque revocata est me secum pariter reportavit: mecum leges, mecum quæstiones, mecum iura magistratuum, mecum senatus authoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum vbertas, mecum deorum, & hominum sanctitates omnes, & religiones abfuerunt, quæ si semper abessent magis vestras fortunas lugerem, quam desiderarem meas: sin aliquando revocarentur, intelligebam mihi cum illis vnà esse redeundum. Cuius mei sensus certissimus testis est

est hic idem, qui custos capitis fuit, Cn. Plantius, qui omnibus provincialibus ornamentis, commodisque depositis, totam suam quæsturam in me sustentando, & conservando collocavit, qui si mihi quæstor imperatori fuisset, in filij loco fuisset: nunc certé erit in parentis, cum fuerit quæstor non imperij, sed doloris mei. Qua propter, patres conscripti, quoniam in Rempubl. sum pariter cum Repub. restitutus, non modò in ea defendenda, nihil minuam de libertate mea pristina, sed etiam adaugebo. Etenim si eam tum defendebam, cum aliquid mihi illa debebat; quid nunc me facere oportet, cum ego illi plurimum debeo? nam quid est, quod animum meum frangere, aut debilitare possit; cuius ipsam calamitatem non modò nullius delicti; sed etiam divinorum in Rempubl. beneficiorum testé esse videatis? nam, & importata est, quia defenderam civitatem, & mea voluntate suscepta est; ne á me defensa Respubl. per eundem me extremum in discrimen vocarentur. Pro me non vt pro P. Popillio nobilissimo homine adolescentes filij, non propinquorum multitudo populum Rom. est deprecata, non vt pro Q. Metello summo, & clarissimo viro spectata iam

adolescentia filius, non L. & C. Metelli consulares, non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum consulatum petebat, non Luculli, Servillij, Scipiones, metellorum filij flentes, ac sordidati populo Rom. supplicaverunt; sed vnus frater, qui in me pietate filius, consilijs parens, amore [vt erat] frater inventus est, squalore, & lacrymis, & quotidianis precibus, desideriũ mei nominis renovari, & rerum gestarum memoriam vsurpari coegit, qui cum statuisset nisi per vos me recuperasset, eandem subire fortunam, atque idem sibi domicilium, & vitæ, & mortis deposcere; nunquam nec magnitudinem negotij, nec solicitudinem suam, nec vim inimicorum, ac tela pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defensor assiduus, summa virtute, & pietate C. Piso gener: qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui sui, consulis, qui Pontum, & Bithiniam quæstor pro mea salute neglexit. Nihil vnquam senatus de P. Popillio decrevit; nunquam in hoc ordine Q. Metelli mentio facta est; tribunitijs sunt illi rogationibus, interfectis inimicis, denique nulla authoritate senatus restituti; cum alter eorum senatui paruisset, alter

vim,

vim, cædemque fugisset, nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria tertius ante me consularis tempestate civili expulsus est non modò á senatu non est restitutus, sed reditu suo senatum cunctum pené delevit, nulla de illis magistratuum consensio, nulla ad Rempubl. defendendam populi Rom. convocatio, nullus Italiæ motus, nulla decreta municipiorum, & coloniarum extiterunt. Quare cúm me vestra authoritas accersierit, popul. Rom. revocarit, Resp. implorarit, Italia cùncta penê suis humeris reportarit non committam P. C. vt cúm ea mihi sint restituta, quæ in potestate mea non fuerunt, ea non habeam, quæ ipse præstare possim: præsertim cum illa amissa recuperarim, virtutem, & fidem numquam amiserim.

PRO T. ANNIO Milone.

ORATIO.

ET si vereor, iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimèque deceat, cum T. Annius Milo, ipse magis de Reip. salute, quam de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc novi iudicij nova forma terret oculos, qui quòcumque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum minimè vident, non enim corona consessus vester cinctus est vt solebat: non vsitata frequentia stipati sumus nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, afferunt tamen oratori horroris aliquid, vt in foro, & in iudicio, quamquam præsidijs salutaribus, & necessarij septi sumus; tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus; quæ si opposita Miloni putarem, cederem tempori, iudices, nec inter tantam vim armo-

rum, existimarem oratori locum esse, sed me recreat, & reficit Cn. Pompeij sapientissimi, & iustissimi viri consilium: qui profectó nec iustitiæ suæ putaret esse, quem reum sententijs iudicum tradidisset, eundem telis militum dedere, nec sapientiæ temeritatē concitatæ multitudinis authoritate publica amare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denuntiant: neque solum, vt quieto, sed etiam vt magno animo simus, hortantur; neque auxilium modò defensioni meæ, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua verò multitudo; quæ quidem est civium, tota nostra est, neque eorum quisquam, quos vndique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, vnde aliqua pars fori aspici potest, & huius exitum iudicij expectantes, non cum virtuti Milonis favet tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Vnum genus est adversum, infestumque nobis, eorum, quos P. Clodij furor rapinis, & incendijs, & omnibus exitijs publicis pavit: qui hesterna etiam concione incitati sunt, vt vobis voce præirent, quid iudicaretis, quorum clamor si quis fortè fuerit, admonere vos debebit vt eum civem re-

tinea-

tineatis, qui ſemper genus illud hominum, clamoreſque maximos pro veſtra ſalute neglexit. Quamobrem adeſte animis, iudices, & timorem, ſi quem habetis deponite. Nam ſi vnquam de bonis, & fortibus viris, ſi vnquam de benemeritis civibus poteſtas vobis iudicandi fuit; ſi denique vnquam locus ampliſſimorum ordinum delectis viris datus eſt, vbi ſua ſtudia erga fortes, & bonos cives, quæ vultu, & verbis ſæpe ſignificaſſent, re, & ſententijs declararent; hoc profectò tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, vt ſtatuatis, vtrùm nos qui ſemper veſtræ authoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus, an diu vexati á perditiſſimis civibus aliquando per vos, ac veſtram fidem virtutem, ſapientiamque recreemur. Quid enim nobis duobus iudices; laborioſius? quid magis ſolicitum, magis exercitum dici, aut fingi pot eſt? qui ſpe ampliſſimornm præmiorum ad Rempubl. adducti, metu creduliſſimorum exitiorum carere non poſſumus. Et quidem cæteras tempeſtates, & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum ſemper putavi Miloni eſſe ſubeundas, quod ſemper pro bonis contra improbos ſenſerat in iudicio verò, & in eo concilio, in quo

ex

ex cunctis ordinibus amplissimi viri iudicarent, nunquam existimavi, spem vllam esse habituros Milonis inimicos, ad eius non salutem modó extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quamquam in hac causa iudices, T. Annij tribunatu, rebus omnibus pro salute Reip. gestis ad huius criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas: nec deprecaturi sumus; vt crimen hoc nobis, multa propter præclara in Remp. merita condonetis, nec postulaturi, vt si mors P. Clodij salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quám populi Rom. felicitati assignetis; sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint; tum denique obsecrabo, obtestaborque vos iudices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis vt relinquatur, ab inimicorum audacia, telisque vitam vt impune liceat defendere. Sed ante quam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis videntur ea esse refutanda, quæ in senatu sæpe ab inimicis improbis, sæpe iactata sunt, & in concione etiam paulò ante ab acusatoribus, vt omni errore sublato, rem plane, quæ venit in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei qui à se ho-

hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tandem vrbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatij fortiſſimi viri, qui nondum libera civitate tamẽ populi Rom. comitijs liberatus eſt cũ ſua manu ſororem interfectam eſſe fateretur. An eſt quiſquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiſo quæratur, aut negari ſolere omnino eſſe factum, aut rectè, ac iure factum eſſe defendi? Niſi vero exiſtimatis dementem P. Africanum fuiſſe, qui cum à C. Carbone tribuno pleb. in concione ſeditioſé interrogaretur, quid de Trib. Gracchi morte ſentiret, reſpondit, iure cæſum videri. Neque enim poſſet, aut Hala ille Servilius aut P. Naſica, aut L. Opimius, & C. Marius, aut me conſule ſenatus, non nefarius haberi, ſi ſceleratos cives interfici nefas eſſet. Itaque hoc, iudices non, ſine cauſa fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris vlciſcendi cauſa matrem necaviſſet, variatis hominum ſententijs, non ſolum humana, ſed etiam deæ ſapieutiſſimæ ſententia liberatum. Quód ſi duodecim tabulæ nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impunè voluerunt

runt; quis eſt, qui quoquomodo quis interfectus ſit, puniendum putet, cúm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus? Atque ſi tempus eſt vllum iure hominis necandi, quæ multa ſunt, certe illud eſt non modò iuſtum, verúm etiam neceſſarium, cúm vi vis illata defenditur. Pudicitiam cúm eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Mariij, propinquus eius imperatoris interfectus ab eo eſt, cui vim afferebat facere enim probus adoleſcens periculoſé, quàm perpeti turpiter maluit, àtque hunc ille vir ſummus, ſcelere ſolutum periculo liberavit. Inſidiatori veró; & latroni, quæ poteſt afferri iniuſta nex? Quid comitatus noſtri? quid gladij volũt? quos habere certe non liceret, ſi vti illis nullo pacto liceret. Eſt enim hæc iudices, non ſcripta, ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quam non docti, ſed facti; non inſtituti, ſed imbuti ſumus; vt ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, in tela, aut latronum, aut inimicorum incidiſſet, omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. Silent enim leges inter arma, nec ſe expectari iubent; cúm

ei, qui expectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda. Et si persapienter, & quodā modô tacite dat ipsa lex potestatē defendēdi: quæ non modo hominē occidi, sed esse cùm telo hominis occidendi causa vetat: vtcúm causa, non telum quæreretur, qui sui defendendi causa telo esset vsus, non hominis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Qua propter hoc maneat in causa iudices, non enim dubito, qu in probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod obliviisci non potestis, insidiatorem iure interfici posse. Sequitur illud quod á Milonis inimicis sæpissime dicitur, Cædem, qua P. Clodius occisus est, senatum iudicasse contra Rempubl. esse factam. Illam vero senatus non sententijs suis solúm; sed etiam studijs comprobavit. Quoties enim est illa causa á nobis acta in senatu? quibus assentionibus vniversi ordinis? quám nec tacitis, nec occultis? quando enim freqruentissimo senatu quatuor, ad sumum quinque sunt iuventi, qui Milonis causam non probarent? declarant huius ambusti tribuni plebis illæ inter mortuæ cōciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur; cúm diceret, senatum non quod

ſentiret, ſed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem ſi potentia eſt apellanda potiùs, quam propter magna in Rempubl. merita, mediocris in bonis cauſis authoritas, aut propter officioſos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appellteur ita ſané, dummodò eà nos vtamur pro ſalute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæſtionem, & ſi non eſt iniqua, nunquam tamen ſenatus conſtituendá putavit; erant enim leges, erant quæſtiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mærorem, ac luctum ſenatui mors P. Clodij aferebat, vt nova quæſtio conſtitueretur. Cuius enim ſenatui de illo inceſto ſtupro iudicium decernendi poteſtas eſſet erepta, de eius interitu quis poteſt credere ſenatum iudicium novum conſtituendum putaſſe? Cur igitur, incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi cædem hanc ipſam; contra Rempublicam ſenatus factam eſſe decrevit? quia nulla vis vnquam eſt in libera civitate ſuſcepta inter cives non contra Rempubl. Non enim eſt vlla defenſio contra vim vnquàm optanda, ſed nonnunquam eſt neceſſaria: niſi vero, aut ille dies, in quo Tib. Gracchus eſt cæſus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini

nini oppressa sunt, etiamsi è Republic, Rempublicam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, cúm cædem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset contra Rempublicam fecisse, sed cúm in esset in re vis, & insidiæ, crimē iudicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam questionem nunc nullam haberemus: decernebat enim, vt veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur, divisa sententia est postulante nescio quo, nihil enim necesse est. omnium flagitia proferre, sic eliqua authoritas senatus empta intercessione sublata est. At enim Cn. Pompeius rogatione sua, & de re, & de causa iudicavit: tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occissus fuit, quid ergo tulit? nempé, vt quæreretur: quid porrò quærendum est? factum ne sit? at constat: aquo? at patet: vidit etiam in confessione facti, iuris tamen defensionem suscipi posse, quod nisi vidisset posse absolvi eum, qui fateretur, cúm videret nos fateri, neque quæri vnquam iussisset, nec vobis tam salutarem hanc in iudicando litteram, quam illam tristem dedisset. Mihi vero

Cn. Pompeius non modó nihil gravius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in iudicando spectare oportet: nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quærendam, non interitum putavit. Iam illud dicet ipse profectò, quod sua sponte fecit, P. ne Clodio tribuendum putet, an tempori? Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque illis quidem temporibus pené patronus; avunculus huius nostri iudicis fortissimi viri M. Catonis, tribunus pleb. M. Drusus occisus est. Nihil de eius morte populus consultus, nulla quæstio decreta á senatu est. Quantum luctum in hac vrbe fuisse à nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata, quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, eius ne necessariam quidem expectatam esse mortem? num igitur vlla quæstio de Africani morte lata est? certè nulla: quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Intersit inter vitæ dignitatem summorum, atque infimorum. Mors quidem illata per scelus ijsdem pœnis teneatur, & legibus; nisi fortè

ma-

magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit, aut eo mors atrocior erit. P. Clodij, quod is in monumentis maiorum suorum sit interfectus; hoc enim sæpe ab istis dicitur: perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, nón qua populus vteretur, sed vbi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via cùm ornatissimum equitem Rom. M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Rom. occiderat. Nunc eiusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata anteà cæde honesti, atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro vsurpatur, posteaquam latronis, & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodij, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat, exorta est confitenti sica de manibus; caruit foro posteà Pompeius, caruit senatu, caruit publico: ianua se ac parietibus, non iure legũ iudiciorumq́ texit; num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? atque si res, si vir si tempus vllum dignum fuit, certe hæc in illa

caufa fumma omnia fuerunt, infidiator erat in foro collocatus, atque in veftibulo ipfo fenatus, ei viro autẽ mors parabatur, cuius in vita nitebatur falus civitatis: eo porrò Rei.tẽpore,quo fi vnus ille occidiffet, non hæc folum civitas, fed gentes omnes concidiffent; nifi forte, quia perfecta res non eft, non fuit punienda: perinde quafi exitus rerum, non hominum confilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta; fed puniendum certe nihilominus. Quoties ipfe iudices ex P. Clodij telis, & ex cruentis eius manibus effugi? ex quibus fi me non mea; vel Reip. fortuna fervaffet, quis tandem de interitu meo quæftionem tuliffet? Sed ftulti fummus qui Drufum, qui Africanum, Pompeinm, nofmetipfos, cum: P. Clodio conferre audeamus: tolerabilia fuerunt illa P. Clodij mortem æquo animo nemo ferre poteft. Luget fenatus:mæret equefter ordo,tota civitas confecta fenio eft:fqualent municipia: affli&antur coloniæ; agri denique ipfi tam beneficum; tam falutarem, tam mansuetum civem defiderant. Non fuit ea caufa iudices non fuit, cur fibi cenferet Pompeius quæftionem ferendam; fed homo fapiens, & alta quadam mente

præ-

præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem in communi omnium lætitia, si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ: multa etiam alia vidit, sed illud maximé: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter iudicaturos. Itaque delegit è florentissimis Ordinibus ipsa lumina: neque veró, quod nonnulli dictitant, secrevit in iudicibus legendis amicos meos; neque enim hoc cogitavit vir iustissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam si cupijsset: non enim mea gratia familiaritatibus contineretur, quæ laté patere non possunt, propterea quòd consuetudines victus non possunt esse cum multis: sed si quid possumus, ex eo possumus, quod Resp. nos coniunxit cum multis; ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere, non studiosos mei. Quod vero te Cn. Domiti, huic quæstioni præesse maximè voluit, nihil quæsivit aliud, nisi iustitiam, gravitatem, humanitatem, fidem: tulit, vt consularē necesse esset: credo quod principum munus esse ducebat, resistere, & levitati multitudinis, & perditorum temeritati: ex consula-

ribus te creavit potiſſimum; dederas enim, quam contemneres populares inſanias, iam ab adoleſcentia documenta maxima. Quamobrem, iudices, vt aliquandò ad cauſam, crimenq́ veniamus: ſi neque omnis confeſſio facti inuſitata; neque de cauſa quidquam noſtra aliter, ac nos vellemus, à ſenatu iudicatum eſt; & lator ipſe legis, cum eſſet controverſia nulla facti, iuris tamen diſceptationem eſſe voluit; & electi iudices, & iſti præpoſitus quæſtioni, qui hæc iuſté, ſapienterque diſceptet, reliquum eſt, iudices, vt nihil iam aliud quærere debeatis, niſi vter vtri inſidias fecerit; quod quo faciliús argumentis perſpicere poſſitis, rem geſtam vobis dum breviter expono, quæſo, diligenter attendite. P. Clodius cum ſtatuiſſet omni ſcelere in prætura vexare Remp. videretque ita tracta eſſe comitia anno ſuperiore, vt non multos menſes præturam gerere poſſet: qui non honoris gradum ſpectaret, vt cæteri, ſed, & L. Paulum collegam effugere vellet ſingulari virtute civem, & annũ integrum ad dillacerandam Rempub. quæreret: ſubitò reliquit annum ſuum, ſeque in annum proximum tranſtulit, non religione aliqua, ſed vt haberet, quod ipſe dicebat, ad præturam ge-

rendam, hoc eſt, ad evertendam Remp. plenum annum, atque integrum: occurrebat, mancam ac debilem præturam ſuam futuram conſule Milone: eum porrò ſummo conſenſu populi Rom. conſulem fieri videbat: contulit ſe ad eius competitores: ſed ita, totam vt petitionem ipſe ſolus etiam invitis illis gubernaret: tota vt comitia ſuis, vt dictitabat, humeris ſuſtineret: convocabat tribus, ſe interponebat, coloniam novam, delectum perditiſſimorum ſcribebat civium: quantó ille plura miſcebat, tantò hic magis in dies convaleſcebat. Vbi vidit homo ad omne facinus paratiſſimus fortiſſimum virum, inimiciſſimum ſuum, certiſſimum conſulem, idque intellexit non ſolùm ſermonibus, ſed etiam ſuffragijs popul. Rom. ſæpè eſſe declaratum, palám agere cœpit, & apertè dicere, occidendum Milonem. Servos agreſtes, & barbaros, quibus ſilvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis: res erat minimè obſcura; etenim palàm dictitabat, conſulatū Miloni eripi non poſſe, vitam poſſe: ſignificavit hoc ſæpé in ſenatu, dixit in concione; qui etiam Favonio fortiſſimo viro quærenti ex eo, qua ſpe fureret Milone vivo:

vo: reſpondit, triduo illum ad ſummum quatriduo periturum: quam vocem eius ad hunc. M. Catonem ſtatim Favonius detulit. Interim cum ſciret Clodius (neque enim erat difficile ſcire)iter ſolemne,legitimum, neceſſarium,ante diem XIII. Kalend. Febr. Miloni eſſe Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvij Milo: Roma ſubitò ipſe profectus pridié eſt, vt ante ſuum fundum (quod re intellectum eſt) Miloni inſidias collocaret; atque ita profectus eſt, vt concionem turbulentam, in qua èius furor deſideratus eſt, quæ illò ipſo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locum,tempuſque voluiſſet, nunquam reliquiſſet. Milo autem cum in ſenatu fuiſſet eo die, quoad ſenatus dimiſſus eſt, domum venit: calceos, & veſtimenta mutavit: pauliſper dum ſe vxor [vt fit] comparat, commoratus eſt:deinde profectus eſt id temporis, cúm iam Clodius [ſi quidem eo die Romam venturus erat] redire potuiſſet: obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, vt ſolebat, ſine vxore, quod numquam ferê; cúm hic inſidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparaſſet,

cum

cum vxore veheretur in rheda penulatus; vulgi magno impedimento, ac muliebri,& delicato ancillarum, puerorumque comitatu: fit obviam Clodio ante fundum eius horá ferè vndecimà, aut non multó ſecus; ſtatim complures cum telis in hunc faciunt de loco ſuperiore impetum; adverſi rhedarium occidunt: cúm autem hic de rheda, reiectâ penulâ, deſiluiſſet, ſeque acri animo defenderet, illi, qui erant cum Clodio, gladijs eductis partim recurrere ad rhedam, vt à tergo Milonem adorirentur: partim, quòd hunc iam interfectum putarent, cædere incipiunt eius ſerv s, qui poſt erant; ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præſentes fuerant, partim occiſi ſunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino ſuccurrere prohiberentur, Milonemque occiſſum etiam ex ipſo Clodio audirent, & ita eſſe putarent, fecerunt id ſervi Milonis [dicam enim non derivandi criminis cauſa, ſed vt factum eſt] neque imperante, neque ſciente, neque præſente domino, quod ſuos quiſque ſervos in tali re facere voluiſſet. Hæc, ſicut expoſui, ita geſta ſunt, iudices: inſidiator ſuperatus, vi victa vis, vel potius oppreſſa virtute audacia eſt. Nihil dico

quid

quid Respublica consecuta sit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil sanè id prosit Miloni, qui hoc fato natus est, vt ne se quidem servare potuerit, quin vnà Rempubl. vosque servaret. Si id iure nō posset, nihil habeo quod defendam: sin hoc, & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, vt omnem semper vim, quacumque ope possent; à corpore, à capite, á vita sua propulsarent, non potestis hoc facinus improbum iudicare, quin simul iudicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententijs esse pereundum: quòd si ita putasset, certé optabilius Miloni fuit dare iugulum P. Clodio non semel ab illo, neque tum primū petitum, quàm iugulari á vobis: quia se illi non iugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit; illud iam in iudicium venit, non occisus ne sit, quod fatemur: sed iure, an iniuria, quod multis antea in causis iam quæsitum est. Insidias factas esse constat: & id est, quod senatus, contra Rempublicam factum esse iudicavit: ab vtro factæ sint, incertum est: de hoc igitur latum est, vt quæreretur. Ita, & senatus rem, non hominem notavit, & Pompeius de

iure

iure non de facto quæstionem tulit. Numquid igitur aliud in iudicium venit, vter vtri insidias fecerit? profectó nihil. Si hic illi; vt ne sit impuné si ille huic; tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam; magnas vtilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, CVI BONO FVERIT in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpé parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modò vt prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam vt his consulibus prætor esset, quibus si non adiuvantibus, at convenientibus certè sperasset, se posse Remp. eludere in illis suis cogitatis furoribus: cuius illi conatus, vt ille ratiocinabatur; nec si cuperent, reprimere possent; cùm tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: & si vellent, fortasse vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam iam vetustate audaciam. An verò, iudices, vos soli ignoratis? vos hospites in hac vrbe versamini? vestræ

peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis ſermone verſantur, quas illæ leges(ſi leges nominandæ ſunt, ac non faces vrbis, & peſtes Reipub.) fuerit impoſiturus nobis omnibus, atque inuſturus. Exhibe quæſo, Sexte, Clodio, exhibe librarium illud legum veſtrarum, quod te aiunt eripuiſſe è domo, & ex medijs armis, turbâque nocturnâ, tamquam Palladium, ſuſtuliſſe, vt præclarum inde munus, atque inſtrumentum tribunatus ad aliquem, ſi nactus eſſes, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre poſſes. Et aſpexit me quidem illis oculis,quibus tum ſolebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippè lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cuius tu inimiciſſimum multó crudeliús etiam punitus es, quám erat humanitatis meæ poſtulare? Tu P. Clodij cruentum cadaver eieciſti domo, tu in publicum eieciſti: tu ſpoliatum imaginibus exſequijs, pompa, laudatione, infæliciſſimis lignis ſemiuſtulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti, quam rem, etſi neceſſariò feciſti; tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompſiſti tuam, laudare non poſſum; iraſci certé non debeo, P. Clodij præturam non

ſine

ſine maximó rerum novarum motu proponi ſolitam eſſe videbatis; niſi eſſet is Conſul, qui iam auderet, poſſetque confringere eum. Milonem eſſe, cùm ſentiret vniverſus populus Rom. quis dubitaret ſuffragio ſuo,ſe metu,periculo Remp. liberare? At non P. Clodio mortuo, vſitatis iam rebus obnitendum eſt Miloni, vt tueatur dignitatem ſuam: ſingularis illa huic vni conceſſa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis,iam morte Clodij cecidit; vos adepti eſtis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, ſuffragationem conſulatus, fontem perennem gloriæ ſuæ perdidit. Itaque Milonis conſulatus, qui vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus eſt. Non modò igitur nihil prodeſt, ſed obeſt etiam P. Clodij mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus,fecit inimicus, fecit vltor iniuriæ, punitor doloris ſui, quid ſi hæc, non dico maiora fuerunt in Clodio,quám in Milone; ſed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis ampliùs? quid enim odiſſet Clodium Milo, ſegetem, ac materiam ſuæ gloriæ,præter hoc civile odium,quo omnes improbos odimus? ille erat,qui odiſſet primùm defen-

ſo-

ſorem ſalutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum ſuorum; poſtremò etiam accuſatorem ſuum: reus enim Milonis, lege Plotiâ, fuit Clodius, quoad vixit: quo tandem animo hoc tyrannum tuliſſe creditis? quantum odium ipſius, & in homine iniuſto, quám etiam iniuſtum eſſe? Reliquum eſt, vt iam illum natura ipſius, conſuetudoque defendat; hunc autem hæc eadem coarguant: nihil per vim vnquàm Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, Iudices? cum mærentibus vobis, vrbe ceſſi, non ſervos, non arma, non vim intentavit? quæ fuiſſet igitur cauſa reſtituendi mei, niſi fuiſſet iniuſta eijciendi? Diem mihi, credo, dixerat, multam irrogarat; actionem perduellionis intenderat, & mihi, Iudices, in cauſa, aut veſtrâ malâ, aut meâ nec præclariſſimâ, etiam iudicium timendum fuit? ſervorum, egentium civium, & facinoroſorum armis, meos cives, meis conſilijs, periculiſque ſervatos, pro me objici nolui: vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium lumen, & ornamentum Reipub. pené interfici ſervorum manu, cùm mihi adeſſet: qua in turba C. Vibienus Senator, vir optimus, cum hoc cúm eſſet vná, ita eſt multatus, vt vitam amiſerit

 Ita-

Itaque quando illius posteá sica illa, quam á Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis est: huic ego vos obijci pro me non sum passus: hæc insidiata Pompeio est: hæc istam Appiam viam monumentum sui nominis, nece Papirij cruentavit: hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, vt scitis, me ad regiam pené confecit. Quid simile Milonis? cuius vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius cùm in iudicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret: quem si interficere voluisset, quantæ quoties occasiones, quám præclaræ fuerunt? potui ne, cúm domum, ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, iure se vlcisci? potuit ne, cive egregio, & viro fortissimo P. Sextio collegâ suo vulnerato? Potuit ne, Fabricio, viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissimâ in foro cæde factâ? potuit ne L. Cæcilij, iustissimi, fortissimique Prætoris, opugnatâ domo? potuit ne illo die, cum est lata lex de me? cùm totius Italiæ concursus, quem mea salus concitarat, facti illius gloriam libens agnovisset, vt, etiamsi id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vendicaret? atqui

erat id tēporis clarissimus, & fortissimus Consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, vltor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ: septem Prætores, octo Tribuni pl. illius adversarij, defensores mei: Cn. Pompeius auctor, & dux mei reditus, illius hostis: cuius sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam, & ornatissimam secutus est: qui Populum Rom. cohortatus est: qui cùm de me decretum Capuæ fecisset, ipse cunctæ Italiæ cupienti, & eius fidem imploranti, signum dedit, vt ad me restituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant, desiderio mei: quem, qui tum interemisset, non de impunitate eius, sed de præmijs cogitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad iudicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo, ad populum accusante P. Clodio, cúm in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est, quæ tum non modò occasio, sed etiam causa opprimendi fuit? Nupèr verò cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobi-

nobilissimus Reipub. partem fortissimè suscepisset: atque illam belluam iudicij laqueos declinantem, tùm irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dij immortales, fuit? cùm se ille fugiens, in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nullâ suâ invidiâ, Antonij verò maximâ gloriâ? Quid? comitijs in campo quoties potestas fuit? cúm ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides iaciendos curasset, deinde subitó vultu Milonis perterritus fugeret ad Tiberim, vos, & omnes boni vota faceretis, vt Miloni vti virtute sua liberet? Quem igitur cum omnium gratiâ noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore quem impunè non est ausus, hunc iniuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præsertim, Judices, cúm honoris amplissimi contentio, & dies comitiorum subesset: quo quidem tempore [scio enim quám timida sit ambitio, quantaque, & quàm solicita cupiditas consulatus] omnia non modó, quæ reprehendi palàm, sed etiam, quæ obscurè cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorresci-

reſcimus: ora omnium, atque oculos intuemur; nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos, ſenſusque civium, qui non modò improbitati iraſcuntur candidatorum, ſed etiam in rectè factis ſæpè faſtidiunt. Hunc diem igitur campi ſperatum, atque exoptatum ſibi proponens Milo, cruentis manibus ſcelus, & facinus præſeferens, & confitens, ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quàm hoc non credibile in hoc? quám idem in Clodio non dubitandum, qui ſe, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ eſt, Iudices, quis ignorat, maximam illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem? in vtro igitur hæc fuit? in Milone, qui etiam nunc reus eſt facti; aut præclari, aut certè neceſſarij; an in Clodio, qui ita iudicia, pœnamque contempſerat, vt eum nihil delectaret, quod aut per naturа fas eſſet, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? Te Q. Petili, appello optimum, & fortiſſimum civem: te M. Cato teſtor; quos mihi divina quædam ſors dedit iudices; vos ex M. Favonio audiſtis Clodium ſibi dixiſſe, & audiſtis vivo Clodio, periturum, Milo-

Milonem triduo: poſt diem tertium geſta res eſt quam dixerat: cúm ille non dubitáret aperire quid cogitaret, vòs poteſtis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modò. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia noſſe, negotij nihil erat: vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt, die: itaque ante vertit; at quo die? quo, vt antê dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario Tribuno plebis eſt concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores niſi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquiſſet. Ergo illi ne cauſa quidem itineris etiam cauſa manendi. Miloni nulla facultas manendi, exeundi non cauſa ſolúm, ſed etiam neceſſitas fuit. Quid, ſi vt ille ſcivit Milonem fore eo die in via, ſic Clodium Milo ne ſuſpicari quidem potuit? Primúm quæro, qui ſcire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis; vt enim neminem alium, niſi T. Patinam familiariſſimum ſuum rogaſſet, ſcire potuit illo ipſo die Lanuvij à Dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe: ſed erant permulti alij, ex quibus id facillimé ſcire poſſet; omnes ſcilicet Lanuvini: Milo de Clodij reditu vnde quæſivit?

ſivit? quæſierit ſanè. Videte, quid vobis largiar: ſervum etiam, vt Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite teſtimonia teſtium veſtrorum: dixit C. Caſinius, cognomento Schola, Interamnis, familiaris meus, & idem comes P. Clodij, cuius iam pridem teſtimonio Clodius eàdem horá Interamnæ fuerat, & Romæ, P. Clodium illo die in Albano manſurum fuiſſe: ſed ſubitò ei eſſe nunciatum, Cyrum architectum eſſe mortuum, itaque Romam repenté conſtituiſſe proficiſci: dixit hoc comes item P. Clodij, C. Clodius. Videte, Iudices, quantæ res his teſtimonijs ſint confectæ. Primùm certè liberatur Milo, non eo conſilio profectus eſſe, vt inſidiaretur in via Clodio: quippé, qui ei obvius futurus omninò non erat: deinde [non enim video, cur non meum agam negotium) ſcitis, Iudices, fuiſſe, qui in hac rogatione ſuadenda dicerent; Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio veró maioris alicuius; videlicét me latronem, ac ſicarium abiecti homines, & perditi deſcribebant. Iacent ſuis teſtibus ij, qui Clodium negant eo die Romam, niſi de Cyro auditum eſſet, rediturum fuiſſe. Reſpiravi: liberatus ſum: non vereor ne

quód

quòd ne ſuſpicari quidem potuerim, videar id cogitaſſe. Nunc perſequar cætera, nam occurrit illud: ne Clodius quidem de inſidijs cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſiquidem exiturus ad cædem è villa non fuiſſet: video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiaſſe, non id nuntiaſſe, ſed Milonem appropinquare: nam quid de Cyro nuntiaret; quem Clodius Romá proficiſcens, reliquerat morientem? vná fui, teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio: teſtamentum autem palàm fecerat,& illum hæredem,& me ſcripſerat, quem pridié, horâ tertiâ, animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie horâ decimâ nuntiabatur? Age, ſit ita factum: quæ cauſà cur Romam properaret? cur in noctem ſe conijceret? quid afferebat feſtinationem? quód hæres erat? primùm erat nihil cur properato opus eſſet; deinde, ſi quid eſſet, quid tãdem erat, quód ea noctè conſequi poſſet; amitteret autem, ſi poſtridie manê Romam veniſſet? Atque vt illi nocturnus ad vrbem adventus vitandus potiús, quàm expetendus fuit; ſic Miloni, cùm inſidiator eſſet, ſi illum ad vrbem noctú acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendum, atque expectan-

ctandum fuit; noctù, invidioso, & pleno latronum in loco occidisset: nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes salvum etiam confitentem volunt. Sustinuisset hoc crimen primùm ipse ille latronum occultator, & receptator locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem: deinde, vbi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent; tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certè Aricià rediens, divertit Clodius ad Albanum; quòd nisi sciret: Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum, cur neque ante occurrit, ne in villa resideret? nec eo in loco subsedit, quo ille noctú venturus esset? Video adhuc constare omnia, iudices: Miloni etiam vtile fuisse, Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis fuisse: odium illius in hunc, acerbissimum, in illum huius, nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferendâ, huius tantum in repellendâ: mortem ab illo denuntiatam palám Milone, & prædicatam; nihil vnquam au-

ditum ex Milone: profectionis huius diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuiſſe: huius iter neceſſarium; illius etiam potiùs alienum: hunc prætetuliſſe, illo ſe die Româ exiturum; illum eo die ſe diſſimulaſſe rediturum: hunc nullius rei mutaſſe conſilium; illum cauſam mutandi conſilij finxiſſe: huic, ſi inſidiaretur nocte propè vrbem expectandum: illi etiam ſi hũc non timeret, tamen acceſſum ad vrbem nocturnum fuiſſe metuendũ. Videamus nunc id, quod caput eſt: locus ad inſidias ille ipſe, vbi congreſſi ſunt, vtri tandem fuerit aptior. Id verò, Iudices, etiam dubitandum, & diutiùs cogitandum eſt? ante fundum Clodij: quo in fundo, propter inſanas illas ſubſtructiones, facilé mille hominũ verſabatur valentium. Atqui excelſo loco ſuperiorem ſe fore putabat Milo, & ob eam cauſam eum locum ad pugnam potiſſimum delegerat; at in eo loco potiùs expectandum ab eo, qui ipſius loci ſpe facere impetum cogitarat. Res loquitur, Iudices, ipſa, quæ ſẽper valet plurimum, ſi hæc non geſta audiretis, ſed picta videretis, tamen appareret, vter eſſet inſidiator, vter nihil cogitaret mali, cúm alter veheretur rhedâ penulatus, vná ſederet vxor: quid horum non impeditiſſi-

ſſimum? veſtitus, an vehiculum, an comes? quid minùs promptum ad pugnam? cúm penulâ irretitus, rhedâ impeditus, vxore penè conſtrictus eſſet. Videte nunc illum primùm egredientem è villa ſubitò, cur veſperi? quid neceſſe eſt tardè? qui convenit, præſertim id temporis? Divertit in villam Pompeij, Pompeium vt videret? ſciebat in Alſienſi eſſe procul inde: villam vt perſpiceret? millies in ea fuerat: quid ergo erat moræ, & tergiverſationis? dum hic veniret, locũ relinquere noluit. Age, nunc iter expediti latronis, cũ Milonis impedimentis comparate. Semper ille anteà cum vxore, tum ſine eâ: numquam non in rheda, tum in equo: comites Græculi, quocumque ibat, etiam cum in caſtra Etruſca properabat: tum nugarum in comitatu nihil: Milo, qui nunquam, tum caſu pueros ſymphoniacos vxoris ducebat, & ancillarum greges: ille, qui ſemper ſecum ſcorta, ſemper exoletos, ſemper lupas ducebat, tum neminem, niſi vt virum á viro lectum eſſe, diceres. Cur igitur victus eſt? quia non ſemper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur: quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros; nec verò ſic erat vnquam non paratus Milo contra illum

illum, vt non ſatis ferè eſſet paratus: ſemper ille, & quantum intereſſet P. Clcdij ſe perire, & quanto illi odio eſſet, & quantum ille auderet, cogitabat: quamobrem vitam ſuam, quam maximis præmijs propoſitam, & penè addictam ſciebat; nunquam in periculum ſine præſidio, & ſine cuſtcdia provehebat. Adde caſus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communẽ, qui ſæpè ſpoliantem iam, & exultantem evertit, & perculit ab abiecto: adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis ducis: qui cúm á tergo hoſtem interclusum reliquiſſet, nihil de eius extremis comitibus cogitavit: in quos incenſos irâ, vitamque domini deſperantes, cúm incidiſſet: hæſit in his pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vitâ expetiverunt. Cur igitur eos manumiſit? metuebat ſcilicét, ne indicaretur, ne dolorem perferre non poſſent, ne tormentis cogerentur, occiſſum eſſe á ſervis Milonis, in Appiâ viâ, P. Clodiũ, confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris, occiderit ne? occidit: iure, an iniuriá, nihil ad tortorẽ, facti enim in equuleo quæſtio eſt, iuris in iudicio quod igitur in cauſa quærendum eſt, id agamus: hoc, quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu veró cur miſerit, ſi id potiús quæris, quám

cur

cur parúm amplis affecerit præmijs, nescis inimici factum reprehendere; dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter, fortiter, M. Cato, dixitque in turbulentâ concione, quæ tamen huius authoritate placata est; non libertate solũ, sed etiam omnibus præmijs dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent; quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quàm quòd propter eosdem, non sanguine, & vulneribus suis, crudelissimi inimici mentem, oculosque satiavit; quos nisi manumisisset tormentis etiam dedendi fuerunt conservatores domini, vltores sceleris, defensores necis? Hic verò nihil habet in his malis, quod minùs moleste ferat, quàm, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones vrgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis; quibusnam de servis? rogas? de P. Clodij: quis eos postulavit? Appius: quis produxit? Appius: vnde? ab Appio. Dij boni, quid potest agi severius? de servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, vt fuit in Clodium: proximè deos accessit Clodius, propiùs quám tum, cùm ad ipsos penetrarat: cu-

ius

ius de morte, tamquam de cæremonijs violatis quæritur. Sed tamen maiores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt; non, quia non poſſet verum inveniri; ſed quia videbatur indignum eſſe, & domini morte ipſâ triſtius: in reum de ſervis accuſatoris cùm quæritur, verum inveniri poteſt? Age verò, quæ erat, aut qualis quæſtio? heus vbi Ruſcio, vbi Caſca? Clodius inſidias fecit Miloni? fecit: certa crux; nullas fecit; ſperata libertas: quid hac quæſtione certius? Subitó arrepti in quæſtionem, tamen ſeparantur à cæteris, & in arcas conijciuntur, ne quis cum ijs colloqui poſſit: hic centum dies penes accuſatorem cùm fuiſſet, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt: quid hac quæſtione dici poteſt integrius? quid in corruptius? Quod ſi nondum ſatis cernitis, cùm res ipſa tot, tam claris argumentis, ſigniſque luceat, purâ mente, atque integrá Milonem, nullo ſcelere imbutum, nullo metu perterritum, nullâ cõſcientiâ exanimatum, Romam revertiſſe: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditus eius? qui ingreſſus in forum, ardente curiâ? quæ magnitudo animi? qui vultus, quæ oratio? Neque verò ſe populo ſolùm, ſed etiam ſenatui tradidit: neque ſenatui modó, ſed etiam pu-

publicis præsidijs, & armis, neque ijs tantum, verum etiã eius potestati, cui senatus totam Remp. omnem Italiæ pubem, cuncta Populi Rom. arma commiserat: cui se nunquam profectò tradidisset, nisi causæ suæ confideret, presertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nõnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, Iudices, & magna in vtramque partem: vt neque timeant, qui nihil commiserint; & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Nequé verò sine ratione certà, causa Milonis semper á senatu probata est: videbant enim sapientissimi homines, facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An veró obliti estis, Iudices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modó inimicorum Milonis sermones, & opiniones; sed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant, eum Romam esse rediturum? Sive illud enim animo irato, ac percito fecisset, vt incensus odio trucidaret inimicum, arbitrab antur, eum tanti mortem P. Clodij putasse, vt æquo animo patrià careret, cúm sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortẽ virum, quin, cùm suo periculo salutem Reip. atu-

tulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locũ, bellum patriæ faciet: miseros interdum cives optimé de Republica meritos, in quibus homines non modò res præclarissimas obliviscuntur; sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt, quæ certè vera extitissent, si Milo admisisset honesté, verèque defendere. Quid, quæ posteà sunt in eum congesta, quæ quamvis etiam mediocrium delictorum conscientiam perculissent, vt sustinuit, dij immortalis? Sustinuit, imó veró, vt contempsit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximé nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset: scutorum, gladiorum, frænorũ, sparorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse iudicabatur: nullum in vrbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus, arma in villam Otriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino, scutis referta, plena omnia malleolorum ad vrbis incendia comparatorũ. Hæc non delata solùm, sed pené credita: nec ante repudiata sunt,

quàm-

quàmquæsita. Laudabam equidem incredibilẽ diligentiá C. Pompeij: sed dicam vt sentio, Iudices: nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ij, quibus tota commissa est Respublica: quin etiam audiendus fuit Poppa Licinius, nescioquis, de circo maximo: seruos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse de interficiendo Cn. Pompeio coniurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab vno de illis, ne indicaret Pompeio in hortos nuntiavit: arcessor in primis, de amicorum sententia, rem defert ad senatum; non poteram in illius mei, patriæq custodis, tanta suspicione, non metu exaniamri, sed mirabar tamen ebriosorũ confessionẽ servorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctũ videretur, pro ictu gladiatoris putari. Verũ etiam, vt intelligo, cavebat magis Pompeius, quám timebat, non ea solùm, quæ timenda erant, sed omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris clarissimi, & fortissimi viri, per multas noctis horas, nunciabatur; nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat; tamen audiebatur: non poteram, Cn. Pompeium præstantissimâ virtute, civem timidum suspicari: diligentiam, totâ Republicâ suscepta, nimiam nullam puta-

tabam. Frequentiſſimo ſenatu nuper in Capitolio ſenator inventus eſt, qui Milonem cum telo eſſe diceret: nudavit ſe in ſanctiſſimo templo: quoniam vita talis, & civis, & viri fidem non faciebat, niſi, eo tacente, res ipſa loqueretur: omnia falſa, atque inſidioſé ficta comperta ſunt. Quòd ſi tamen metuitur etiam nunc Milo; non hoc iam Clodianum crimen timemus, ſed tuas, Cn. Pompei, (te enim iam appello ea voce, vt me audire poſſis) tuas, inquam, ſuſpiciones perhorreſcimus. Si Milonem times, ſi hunc de tua vita nefarié, aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas; ſi Italiæ delectus, vt non nulli conquiſitores tui dictitant, ſi hæc arma, ſi Capitolinæ cohortes, ſi excubiæ, ſi vigiliæ; ſi delecta iuventus, quæ tuum corpus, domumque cuſtodit, contra Milonis impetum armata eſt, atque illa omnia in hunc vnum inſtituta, parata, intenta ſunt, magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non vnius viri vires, atque opes indicantur: ſiquidem in hunc vnum, & præſtantiſſimus dux electus, & tota Reſpublica armata eſt: ſed quis non intelligit, omnes tibi, Reipubl. partes ægras, & labantes, vt eas his armis ſanares, & confirmares, eſſe

co-

commiſſas? Quòd ſi Miloni locus datus eſſet, probaſſet profectó tibi ipſi, neminem vnquam homini cariorem fuiſſe, quâm te ſibi: nullum ſe vnquam periculum pro tua dignitate fugiſſe: cum illâ ipſà teterrimâ peſte ſæpiſſimé, pro tua gloria contendiſſe; tribunatum ſuum, ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſſet, conſilijs tuis gubernatum: ſe à te poſteà defenſum in periculo capitis, ad iutum in petitioné præturæ, duos ſe habere ſemper amiciſſimos ſperaſſe, te tuo beneficio, me ſuo; quæ ſi non probaret, ſi tibi ita penitus inſediſſet iſta ſuſpicio, nullo vt evelli modo poſſet; ſi denique Italia à delectu, vrbs ab armis, ſine Milonis clade nunquam eſſet conquietura; næ iſte haud dubitans ceſſiſſet patriâ, is, qui ita natus eſt, & ita conſuevit: te, Magne, tamen atteſtaretur, quod nunc etiam facit. Vide quâm ſit varia vitæ, commutabiliſque ratio, quám vaga, volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quàm ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates: erit, erit illud profectò tempus, & illuceſcet aliquandò ille dies, cúm tu ſalutaribus, vt ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſè motu aliquo communium temporum im-

immutatis (qui quàm crebrò accidat, experti debemus ſcire) & amiciſſimi benevolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & vnius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres. Quãquam quis hoc credat, Cn. Põpeium iuris publici, moris maiorum, rei denique publicæ peritiſſimum, cum ſenatus ei commiſeris, vt videret, ne quid Reſpub. detrimenti caperet, quo vno verſiculo ſatis armati ſemper Conſules fuerunt, etiam nullis armis datis, hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium expectaturum fuiſſe in eius conſilijs vindicandis, qui vel iudicia ipſa tolleret? ſatis iudicatum eſt â Pompeio, falſo iſta conferri in Milonem, qui legem tulit, qua, vt ego ſentio Milonem, abſolui oporteret; vt omnes confitentur, liceret. Quod verò in illo loco, atque illis publicorum præſidiorum copijs circumfuſus ſedet, ſatis declarat ſe non terrorem inferre vobis (quid enim illo minus dignum, quàm cogere, vt vos eum condemnetis, in quem animaduertere ipſe, & more maiorum, & ſuo iure poſſet?) ſed præſidio eſſe: vt intelligatis, contra heſternam concionem illam licere vobis, quòd ſentiatis liberé iudicare. Nec vero me, Iudices, Clodianum crimen movet,
nec

nec tam ſum demens, tamque veſtri ſenſus ignarus, atque expers, vt neſciam, quid de morte Clodij ſentiatis, de qua ſi iam noſſem, ita diluere crimen, vt dilui, tamen, impunè Miloni palàm clamare, atque mentiri glorioſè liceret: Occidi, occidi; non Sp. Melium, qui annonâ levandâ, iacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi: non Tiberium Gracchum, qui collegæ magiſtratum per ſeditionem abrogavit, quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis ſui gloriâ: ſed eum, [auderet enim dicere, cum patriam periculo ſuo liberaſſet,] cuius nefarium adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fæminæ comprehenderunt: eum, cuius ſupplicio ſenatus ſolemnes religiones expiandas ſæpè cenſuit: eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus iuratus, ſe, quæſtionibus habitis, dixit, comperiſſe: eum, qui civem, quem ſenatus, quem populus, quem omnes gentes, vrbis, ac vitæ civium conſervatorem iudicabant, ſervorum armis exterminavit: eum qui regna dedit, ademit: orbem terrarum quibuſcum voluit, partitus eſt: eum, qui pluribus cæ-

cædibus in foro factis, ſingulari virtute, & gloria civem, domum vi, & armis compulit: eum, cui nihil vnquam nefas fuit, nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, vt memoriam publicæ recenſionis tabulis publicis impreſſam extingueret: eum denique, cui iam nulla lex erat, nullum civile ius, nulli poſſeſſionum termini; qui non calumniâ litium, non iniuſtis vindicijs, ac ſacramentis alienos fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis petebat: qui non ſolúm Etruſcos (eos enim penitus contempſerat) ſed hunc Cn. Pompeium virum fortiſſimum, atque optimum civem, Iudicem noſtrum, pellere poſſeſſionibus, armis, caſtriſque conatus eſt: qui cum architectis, & decempedis villas multorum, hortoſque peragrabat, qui Ianiculo, & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui cùm ab equite Rom. ſplendidiſſimo, & forti viro T. Pacanio non impetraſſet, vt inſulam in lacu Prætio venderet, repentè lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta, atque arenam convexit, dominoque trans ripam inſpectante, non dubitavit ædificium extruere in alieno: qui huic T. Furfanio, cui viro: dij immortales! (quid enim de-

mulier-

mulìercula Sanctia? quid de adolescente Apronio dicam? quorum vtrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Fursanio dicere, si sibi pecuniam quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum eius illaturum; qua invidia huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi coniunctum fidelissimâ gratiâ, absentem de possessione fundi deiecit: qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta; vt sororem non modò vestibulo privaret, sed omnia aditu, & lumine. Quamquam hæc quidem tam tolerabilia videbantur: etsi æquabiliter in Rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos in suos irruebat: sed nescio quomodo iam vsu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia: quæ veró aderant iam, & impendebant, quonammodo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset? Omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas: vota enim feceratis, vt in eos se potius mitteret; quàm in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias; pecunias dico? á liberis medius fidius, á coniugibus vestris nunquam

ille

ille effrænatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota omnibus, quæ tenentur? servorum exercitus illum in vrbe conscripturum fuisse, per quos totam Remp. resque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste quæso, atque audite, cives: P. Clodium interfeci: eius furores, quos nullis iam legibus, nullis iudicijs frænare poteramus, hoc ferro, & hac dextera á cervicibus vestris repuli: per me vnum effectum est, vt ius, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: enim verò timendum, quonammmdò id factum ferret civitas? nunc enim quis est qui non probet? qui non laudet? qui non vnum post hominum memoriam T. Annium plurimùm Reip. profuisse, maximâ lætitiâ Populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & sentiat? Nequeo vetera illa Populi Romani, quânta fuerint gaudia iudicare: multas tamen iam summorum Imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam: mandate hoc memoriæ, Iudices: spero multa vos, liberosque vestros

ſtros in republica bona eſſe viſuros, in his ſingulis ita ſemper exiſtimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos viſuros fuiſſe. In ſpem maximam, & quemadmodum confido, veriſſimam adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ſummo viro Conſule, concuſſa hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus, & iudicijs conſtitutis, ſalutarem civitati fore. Num quis igitur eſt tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuiſſe, arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis privata, atque veſtra, dominante homine furioſo, quod ius perpetuæ poſſeſſionis habere potuiſſent? Non timeo, Iudices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus libentiùs hæc in illum evomere videar, quàm veriùs. Etenim etſi præcipuum eſſe debebat; tamen ita communis erat omnium ille hoſtis, vt in communi odio penè æqualiter verſaretur odium meum. Non poteſt dici ſatis, ne cogitari quidem, quantum in illo ſceleris, quantum exitij fuerit. Quin ſic attendite, Iudices: nempe hæc eſt quæſtio de interitu P. Clodij: fingite animis, [liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ, & quæ volunt, ſic intuentur, vt ea cernimus, quæ videmus,] fingite igitur cogitatione imaginem huius con-

ditionis meæ, ſi poſſim efficere, vt Milonem abſolvatis; ſed ita, ſi P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis? quonammodo ille vos vivus affecerat, qui mortuus inani cogitatione percuſſit? quid? ſi ipſe Cn. Pompeius, qui ea virtute, ac ſapientiâ eſt, vt ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum: ſi is, inquam, potuiſſet, vt quæſtionem de morte P. Clodij ferre, ſic ipſum ab inferis excitare; vtrum putatis facturum fuiſſe? etiam ſi, propter amicitiam, vellet illum ab inferis revocare, propter Remp. non feciſſet. Eius igitur mortis ſedetis vltores, cuius vitam ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis: & de eius nece lata quæſtio eſt, qui ſi eâdem lege reviviſcere poſſet, lata lex nunquam eſſet: huius ergo interfector non eſſet, etiam confitendo, ab ijs impetraturus, ne pœnam timeret, quos liberaviſſet? Græci homines deorum honores tribunt ijs viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ alijs in vrbibus Græciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus? quæ carmina? propè ad immortalitatem, & religionem, & memoriam conſecrantur: vos tanti conſervatorem populi, tanti ſceleris vltorem, non modó honoribus nullis afficietis,

tis, ſed ad ſupplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, ſi feciſſet, & magno animo, & libenter, ſe feciſſe, libertatis omniúm cauſâ; quod certè ei non confitendum modò fuiſſet, verumetiam prædicandum. Etenim, ſi id non negat, ex quo nihil petit, niſi vt ignoſcatur, dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis eſſent petenda? niſi verò gratiùs putat eſſe vobis, ſui ſe capitis, quàm veſtri ordinis defenſorem fuiſſe: cùm præſertim in ea confeſſione, ſi grati eſſe velletis, honores aſſequeretur ampliſſimos: ſin factum vobis non probaretur (quamquam quí poterat ſalus ſua cuique non probari) ſed tamen ſi minùs fortiſſimi viri virtus ciuibus grata cecidiſſet, magno animo, conſtantique cederet ex ingrata civitate: nam quid eſſet ingratius, quám lætari cæteros, lugere eum ſolum, propter quem cæteri lætarentur? Quamquam hoc animo ſemper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis, vt quoniam noſtra futura eſſet gloria, periculum quoque, & invidiam, noſtram putaremus: nam quæ mihi contribuenda laus eſſet ipſi, cúm tantúm in conſulatu meo pro vobis, ac liberis veſtris auſus eſſem, ſi id, quod conabra

bat, sine maximis dimicationibus meis, me esse ausurum arbitrarer: quæ mulier sceleratum, ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Propositá invidiá, morte, pœná, qui nihilo segnius Remp. defendit, is vir verè putandus est. Populi grati est, præmijs afficere benemeritos de Rep. cives: viri fortis, ne supplicijs quidem moveri, vt fortiter fecisse pœniteát. Quamobrem vteretur eádem confessione T. Annius, quá Ahala, quá Nasica, quá Opimius, quá Marius, qua nos metipsi, &, si grata Resp. esset, lætaretur, si ingrata, tamen in gravi fortuná, conscientiá suá niteretur. Sed huius beneficij gratiam, Iudices, fortuna Populi Rom. & vestra fœlicitas, & dij immortales sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim cœlestem existimat, numenve divinum: quem neque imperij vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli, & signorum motus, nec vicissitudines rerum, atque ordines movent, neque id, quod maximum est, maiorum sapientia, qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia, & ipsi sanctissimé coluerunt, & nobis suis posteris prodiderunt. Est, est profectò illa vis neque in his corporibus, atque in hac ima

be-

becillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ, tam que præclaro motu: niſi fortè idcirco eſſe non putant; quia non apparet, nec cernitur: perinde, quaſi noſtram ipſam mentem, qua prŏvidemus, qua hæc ipſa agimus, ac dicimus, videre, aut planè qualis, aut vbi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea eſt igitur, quæ ſæpe incredibiles huic vrbi fœlicitates, atque opes attulit: quæ illam perniciem extinxit, ac ſuſtulit: cui primùm mentem iniecit, vt vi irritare, ferroque laceſſere fortiſſimum virum auderet; vinceereturque ab eo, quem ſi viciſſet habiturus eſſet impunitatem, & licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, ne mediocri quidem, Iudices, deorum immortalium curá, res illa perfecta: religiones, mehercule, ipſæ, aræque, cùm illam belluam cadere viderunt, commouiſſe ſe videntur, & ius in illo ſuum retinuiſſe: vos enim, Albani tumuli, atque luci, vos inquam, imploro, atque obteſtor, voſque Albanorum obrutæ aræ ſacrorum, Populi Rom. ſociæ, & æquales, quas ille præceps amentiâ, cæſis, proſtratiſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ

re-

religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latialis ſancte Iupiter, cuius ille lucus, nemora, fineſque ſæpé omni nefario ſtupro, & ſcelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſti: vobis illæ, vobis veſtro in conſpectu ſeræ, ſed iuſtæ tamen, & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt: niſi fortè, hoc etiam caſu factum eſſe dicimus, vt ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in Fundo T. Sextij Galli, in primis honeſti, & ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cùm prælium commiſiſſet, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: vt non abſolutus iudicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec verò non eadem ira deorum hanc eius ſatellitibus iniecit amentiam, vt ſine imaginibus, ſine cantu, ſine ludis, ſine exequijs, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore, & luto, ſpoliatus illius ſupremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambureretur etiam abiectus: non fuiſſe credo fas, clariſſimorum virorum formas illi teterrimo parricidæ aliquid decoris afferre, neque vllo in loco potiùs mortem eius lacerari,

quàm

quàm, in quo vita esset damnata. Dura mihi, medius fidius, iam fortuna Populi Roman. & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc Rempub. insultare videret, & pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfregerat; pecuniâ se palám à iudicibus redemerat: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu, pro salute Reip. gesta resciderat: me patriâ expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, coniugem meam vexaverat. Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus, ac fortunis eiecerat, instabat, vrgebat: capere eius amentiam civitas, Italia, Provinciæ, regna non poterant: incidebantur iã domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cuiusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore, putaret: obstabat eius cogitationibus nemo præter Milonem; illum ipsum, qui poterat obstare: Cn. Pompeium novo reditu in gratiam, quasi devinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam, suam potentiam esse dicebat: bonorum animos, etiam in meo casu, contempserat; Milo vnus vrgebat. Hic dij immortales

tales, vt ſuprà dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioſo, vt huic faceret inſidias: aliter perire peſtis illa non potuit; nunquam illum Reſp. ſuo iure eſſet vlta: ſenatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet, nec cùm ſolebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat, An Conſules in prætore coërcendo fortes fuiſſent? primúm, Milone occiſo, habuiſſet ſuos Conſules; deinde quis in eo prætore Conſul fortis eſſet, per quem Tribunum, virum conſularem crudeliſſimé necatum eſſe meminiſſet? omnia poſſideret, teneret: lege nová, quæ eſt inventa apud eum, cum reliquis legibus Clodianis, ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet: poſtremò niſi eum dij immortales in eam mentem impuliſſent, vt homo effæminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie Remp. nullam haberetis. An ille Prætor, ille veró Conſul, ſi modò hæc templa, atque ipſa mœnia ſtare eo vivo, tandiu, & conſulatum eius expectare potuiſſent, ille denique vivus mali nihil feciſſet, qui mortuus, vno ex ſuis ſatellitibus Sext. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miſerius, quid luctuoſius vidimus? templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilij publici, caput vrbis, arã ſo-

ſociorum, portum omnium gentium; ſedem ab vniverſo Pop. Rom. conceſſam vni ordini, inflãmari, excindi, funeſtari? neque id fieri â multitudine imperita (quamquam eſſet miſerum id ipſum) ſed ab vno, qui cúm tantum auſus ſit vltor pro mortuo, quid ſignifer prõ vivo non eſſet auſus? in curiam potiſſimùm abiecit, vt eam mortuus incenderet, quam vivus everterat, & ſunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? Ecquando ab eo ſpirante forum potuiſſet defendi, cuius non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate, eum, ſi poteſtis ab inferis: frangetis impetum vivi, cuius vix ſuſtinetis furias inſepulti? niſi verò ſuſtinuiſtis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Caſtoris, cum gladijs toto foro volitarunt. Cædi vidiſtis Populum Rom. concionem gladijs diſturbari, cum audiretur ſilentio M. Cælius Tribunus plebis, vir fortiſſimus, & in ſuſcepta cauſa firmiſſimus, & bonorum voluntati, & authoritati ſenatus deditus, & in hac Milonis ſive invidiâ, ſive fortunâ, ſingulari, divina, & incredibili fide. Sed iam ſatis multa de cauſa; extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat? niſi vt orem, obteſterque vos, Iudices, vt eam miſeri-

cordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse nō implorat, ego autem repugnante hoc, & imploro, & exposco: nolite, si in nostro omnium fletu nullam lachrymám aspexistis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem, ac non mutatam videtis, hoc minùs ei parcere: atq́ue haud scio, an multo etiam sit adiuvandus magis. Etenim si in gladiatorijs pugnis, & infimi generis hominum conditione, atque fortuna timidos, & supplices, & vt vivere liceart, obsecrantes etiam odisse solemus: fortes, & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes servare cupimus, eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quàm, qui illam efflagitant, quantò hoc magis in fortissimis civibus facere debemus. Me quidem, Iudices, exanimant, & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc vrbs præclara, mihiq́ patria charissima, quoquo modo merita de me erit: tranquilla Repub. cives mei [quoniam mihi cum illis non licet] sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur: ego cedam, atque abibo, si mihi Republicà bonâ

frui

frui non licuerit, at carebo malâ: & quám primùm tetigero benè moratam, & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustrà, inquit, suscepti mei labores! ò spes fallaces! ò cogitationes inanes meæ! ego cum Tribunus pleb. Rep. oppressá, me senatui dedissem, quem extinctum, acceperam: equitibus Rom. quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem authoritatem Clodianis armis abiecerant; mihi vnquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego cùm te (mecum enim sæpissimè loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patriâ putarem locum? Vbi nunc senatus est, quem secuti sumus, vbi equites Romani illi, illi, inquit, tui? vbi studia municipiorum? vbi Italiæ voces? vbi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox, & defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec verò hæc, Iudices, vt ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quod videtis: negat enim se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecerit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula non negat: plebem, & infimam multitudinem, quæ P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita vestra, se

fecisse

fecisse commemorat, vt non modò virtute fle-ćteret, sed etiam tribus suis patrimonijs definiret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in Remp. singularibus: senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam: vestras veró, & vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit. Meminit etiam, sibi vocem præconis modó defuisse, quā minimè desiderarit: populi verò cunctis suffragijs, quòd vnum cupierit, se consulem declaratum; nunc denique si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certé vera sunt, fortes, & sapientes viros non tam præmia sequi solere recté factorum, quám ipsa recté facta: se nihil in vita nisi præclarissimé fecisse: si-quidem nil sit præstabilius viro, quàm periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus: nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint. Sed tamen ex omnibus præmijs virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, gloriam: esse hanc vnam, quæ

bre-

brevitatem vitæ posteritatis memoriâ consolaretur: quæ efficeret, vt absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse cuius gradibus etiam homines in cælum videantur ascendere. De me, inquit, semper Populus Rom. semper omnes gentes loquentur, nulla vnquam obmutescet vetustas: quin hoc tempore ipso, cum omnes à meis inimicis faces invidiæ meæ subijciuntur: tamen omni in hominum cœtu, gratijs agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos, & actos, & institutos dies: centessima lux est hæc ab interitu P. Clodij, & opinor, vltra quám fines imperij Populi Rom. sunt, non solùm fama iam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem vbi corpus hoc sit, non inquit, laboro, quoniam omnibus in terris, & iam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecùm sæpè, his absentibus: sed ijsdem audientibus, hæc ego tecum Milo. Te quidem, quód isto animo es, satis laudare non possum, sed quô est illa magis divina virtus, eó maiore á te dolore divellor. Nec veró si mihi eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, vt his irasci possim, à quibus tan-

tantum vulnus accepero: non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi; non malé aliquando de me meriti; ſed ſemper optimé. Nullum vnquam, Iudices, mihi tantum dolorem inuretis [etſi quis poteſt eſſe tantus?] ſed ne hunc quidem ipſum, vt obliviſcar, quanti me ſemper feceritis, quæ ſi vos cepit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis, cur non id meo capite potiùs luitur, quàm Milonis? Præclaré enim vixero, ſi quid mihi acciderit priús, quám hoc tantum mali videro. Nunc me vna conſolatio ſuſtentat, quód tibi, ò T. Anni, nullum à me amoris nullum ſtudij, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum ſæpè corpus, & vitam obieci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te ſupplicem abieci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipſo die, ſi qua vis eſt parata, ſi qua dimicatio capitis futura, depoſco. Quid iam reſtat? quid habeo, quod dicã, quod faciam pro tuis in me meritis, niſi vt eam fortunam, quæcumque erit tua, dicam meam? Non recuſo, non abnuo: voſque obſecro, Iudices, vt veſtra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut

in

in huius salute augeatis, aut in eiusdem exitio occasura esse iubeatis. His lacrymis non movetur Milo: est quodam incredibili robore animi: exilium ibi esse putat, vbi virtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sed hic eâ mente natus est, quid vos, Iudices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ipsum eijcietis? & erit dignior locus in terris vllus, qui hanc virtutem excipiat, quám hic, qui procreavit? Vos, vos apello, fortissimi viri, qui multum pro Republica sanguinem effudistis: vos in viri, & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modó inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac vrbe expelletur? exterminábitur? eijcietur? O me miserum! ó me infælicem! revocare tu me in patriam, Milo potuisti per hos, ego te in patriâ per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? Quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? at in qua causâ non potuisse? quæ est grata gentibus; à quibus non po-

potuisse? ab ijs, qui maximé P. Clodij morte acquierunt; quo deprecante? me. Quodnam concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, Iudices, cum illa indicia communis exitij indagavi, patefeci, protuli, extinxi? omnes in me, meosque, redundant ex illo fonte dolores. Quid me reducem esse voluistis? an vt, inspectante me, expellerentur ij, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quám fuerit ille ipse discessus. Nam quí possum putare, me restitutum esse, si distrahor ab ijs, per quos restitutus sum? Vtinam dij immortales fecissent (pace tua patria, dixerim: metuo enim, ne sceleraté dicam in te, quòd pro Milone dicam piè) vt P. Clodius non modò viveret, sed etiam Prætor, Consul, Dictator esset, antequam hoc spectaculum viderem. O dij immortales, fortem, & á vobis Iudices, conservandum virum! Minimê, minimé, inquit, immò veró pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, vsquam nisi in patriâ morietur? aut si forté pro patria, huius vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italiâ nullum sepulchrum esse patiemini? hunc suá

om-

quiſquam ſententiâ ex hac vrbe expellet, quem omnes vrbes expulſum â vobis ad ſe vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi eiecerit: miſeram, ſi amiſerit. Sed finis ſit, neque enim præ lachrymis iam loqui poſſum, & hic ſe lachrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtorque Iudices, vt in ſententijs ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, iuſtitiam, fidem [mihi credite] is maximè probabit, qui, in iudicibus legendis, optimum, & ſapientiſſimum quemque legit.

PRO M. MARCELLO.

ORATIO.

DIuturni ſilentij P. C. quo eram his temporibus vſus, non timore aliquo, ſed partim dolore, partim verecundià, finem hodiernus dies attulit: idemque initium, quæ vellem, quæque ſentirem, meo priſtino more dicendi. Tantam enim manſuetudinem, tam inuſitatam, inauditamque clementiam, tantum in ſumma poteſtate rerum

omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis P. C. Reique publi. reddito, non solúm illius, sed meam etiam vocem, & authoritatem, & vobis, & Reip. conservatam, ac restitutam puto: Dolebam enim P. C. ac vehementer angebar, cúm viderem virum talem, qui in eâdem causa, in qua ego, fuisset, non in eâdem esse fortunâ: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in vestro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore studiorum, ac laborum meorum, quasi quodam socio á me, & comite distracto. Ergo & mihi meæ pristinæ vitæ consuetudinem, C. Cæsar, interclusam aperuisti, & his omnibus, ad benè de omni Republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti: intellectum est enim mihi quidem in multis, & maximé in me ipso, sed paulò ante inomnibus, cum M. Marcellum senatui, Populoque Romano, & Reipublicæ concessisti, commemoratis præsertim etiã offensionibus, te authoritatẽ huius ordinis, dignitatemq́ Reip. tuis, vel doloribus, vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum ante actæ vitæ, hodierno die, maximum ce-

cepit, cúm summo consensu senatus, tum prætereà iudicio tuo gravissimo, & maximo: ex quo profectó intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cúm in accepto tanta sit gloria. Est verè fortunatus ille, cuius ex salute non minor penè ad omnes, quám ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem meritó, atque optimó iure contigit: quis enim est illo, aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentiâ, aut vllo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenij, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quâm eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpè ante oculos ponere, idque libenter crebris vsurpare sermonibus, omnes nostrorum Imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas, cum tuis, nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum, posse conferri: nec veró

dis-

disiunctissimas terras citiùs, cuiusquam passibus potuisse peragrari, quám tuis, non dicam cursibus; sed victoriis illustratæ sunt. Quæ qui dem ego nisi ita magna esse fatear, vt ea vix cuiusquam mens, aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia maiora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ sint Imperatorum: & certè armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multùm iuvant; maximam veró partem, quasi suo iure Fortuna sibi vendicat, & quidquid est prosperè gestum, id penè omne, ducit suum. At verò, huius gloriæ, C. Cæsar, quam es pauló anté adeptus, socium habes neminem: totum hoc quantumcumque est, quod certé maximum est, totum est, inquam, tuum; nihil sibi ex ista laude Centurio, nihil Præfectus, nihil cohors, nihil turma decrepit; quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina Fortuna in istius se societatem gloriæ non offert; tibi cedit: tuam esse totam, & propriam fatetur: numquam enim temeritas cum sapientiâ commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Domasti gentes imma-

immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, vt vinci possent, habebant; nulla est enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro, ac viribus debilitari, frangique possit; verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem non modó extollere iacentem; sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem, hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo iudico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem, non solùm nostris, sed penè omnium gentium litteris, atque linguis: neque vlla vnquam ætas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen eiusmodi res, nescio quomodo, etiam dum audiuntur, aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono: at verò cúm aliquid clementer, mansueté, iustè, moderatè, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria, quæ naturâ insolens, & superba est, aut audimus. aut legimus, quo studio incendimur, non modò in gestis rebus, sed

etiam,

etiam in fictis, vt eos sæpé, quos nunquam vidimus, diligamus. Te veró, quem præsentem intuemur, cuius mentem, sensusque, & os cernimus, vt quidquid belli fortuna reliquum Reipu. fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studijs prosequemur? qua benevolentia cōplectemur? parietes, medius fidius, C. Cæsar, vt mihi videtur, huius curiæ tibi gratias agere gestiunt, quód brevi tempore futura sit illa authoritas in his maiorum suorum, & suis sedibus. Equidem cúm C. Marcelli, viri optimi, commemorabili pietate, ac virtute præditi, lachrymas modó vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit, quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, iam ad paucos redactam, pené ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis, & innumerabilibus gratulationibus iure antepones: hæc enim res vnius est propria Cæsaris: cæteræ duce te gestæ, magnæ illæ quidem; sed tamen multò magnoque comitatu; huius autem rei tu idem es, & dux & comes: quæ quidem tanta est, vt trophæis, monumentisque tuis non vlla vn-

quam

vnquam allatura ſit finem ætas, nihil enim eſt opere, aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & conſumat vetuſtas; at verô hæc tua iuſtitia, & lenitas animi floreſcet quotidie magis, ita, vt quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium iam ante æquitate, & miſericordiâ viceras: hodierno vero die te ipſum viciſti. Vereor, vt hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu poſſit, atque ego ipſe cogitans ſentio: ipſam victoriam viciſſe videris, cúm ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti: nam cùm ipſius victoriæ conditione, iure, omnes victi occidiſſemus, clementiæ tuæ iudicio conſervati ſumus: rectè igitut vnus invictus es, á quo etiam ipſius victoriæ conditio, viſque devicta eſt. Atque hoc C. Cæſaris iudicium P. C. quàm latè pateat, attendite: omnes enim, qui ad illa arma fato ſumus, neſcio quo, Reipub. miſero, funeſtoque compulſi, etſi aliquâ culpâ tenemur erroris humani, à ſcelere certè liberati ſumus: nam cúm M. Marcellum depreprecantibus vobis, Reip. conſervavit, memet mihi, & item Reip. nullo deprecante, reliquos ampliſſimos viros,
&

& sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum, & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in consessu videtis: non ille hostes induxit in curiam, sed iudicavit, a plerisque ignoratione potiùs, & falso, atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate, civile bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace agendum, audiendumque esse putavi, semperque dolui, non modò pacem, sed orationem etiam civium pacem efflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec vlla vnquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia pacis, & togæ socia, non belli, atque armorum fuerunt: hominem sum secutus privato officio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, vt nullâ non modó cupiditate, sed ne spe quidem, prudens, & sciens, tamquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium minimé obscurum fuit: nam & in hoc ordine, integrâ re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Exquo nemo erit tam iniustus rerũ æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cum pacis authores conservandos statim censuerit; cæteris fuerit
 ira-

iratior. Atque id minus mirum videretur fortasse tum, cúm esset incertus exitus, & anceps fortuna belli; qui veró victor, pacis authores diligit, is profectó declarat, maluisse se non dimicare, quám vincere. Atque huius quidem rei M. Marcello sum testis; nostri enim sensus, vt in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant: quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cúm insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse: non enim iam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam: gladium vaginá vacuum in vrbe non vidimus: quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ, vt dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret: quoniam ex eâdem acie conservat, quos potest. Alterius veró partis, nihil amplius dicam, quàm id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam: quidam enim non modò armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec quid

quisque sensisset, sed vbi fuisset, cogitandum esse dicebant: vt mihi quidem videantur dij immortales, etiam si pœnas á Populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuosum excitaverunt, vel placati iam, vel etiam satiati aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisse. Quarè gaude tuo isto tam excellenti bono, & fruere cum fortunâ, & gloriâ, tum etiam naturâ, & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, iucunditasque sapienti; cætera cùm tua recordabere, etsi per sepé virtuti; tamen plerumque fælicitati tuæ congratulabere: de nobis, quos in Repub. tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficijs, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientiâ tuâ cogitabis: quæ non modò summa bona; sed nimirum audebo, vel sola dicere: tantus est enim splendor in laude verâ, tanta in magnitudine animi, & consilij dignitas, vt hæc á virtute donata, cætera à fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim, aut

pra-

pravitate aliquâ lapsis, sed opinione officij, stultâ fortasse, certè non improbâ, & specie quadam Reipub. Non enim tua vlla culpa est, si te aliqui timuerunt: contráque summa laus, quód plerique minimè timendum fuisse senserunt. Nunc veró venio ad gravissimam querelam, & atrocissimam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsi magis, quám cûm omnibus civibus, tum maximê nobis, qui á te conservati sumus, providenda est: quam etsi spero esse falsam, numquam tamen verbis extenuabo: tua enim cautio nostra cautio est: vt si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quâm parúm prudens. Sed quisnam est iste tam demens, qui scilicet tibi insidiaretur? de tuisne? tametsi qui magis sunt tui, quám quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui vnà tecum fuerint? non est credibilis tantus in vllo furor, vt quo duce omnia summa sit adeptus, huius vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici: qui? omnes enim, qui fuerunt, aut suâ pertinaciâ vitam amiserunt, aut tuà misericordiâ retinuerunt: vt aut nulli supersint

ſint de inimicis, aut qui ſuper fuerunt, amiciſſimi ſint. Sed tamen cùm in animis hominum tantæ latebræ ſint, & tanti receſſus, augeamus ſanè ſuſpicionem tuam, ſimul enim augebimius & diligentiam; nam quis eſt omnium tam ignarus rerum, tam rudis in Republ. tam nihil vnquam nec de ſuà, nec de communi ſalute cogitans, qui non intelligat, tuâ ſalute contineri ſuam? & ex vnius tui, vitam pendère omnium? Equidem de te dies, noctesque, vt debeo, cogitans, caſus dumtaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimeſco, doleoque, cùm Reſpub. immortalis eſſe debeat, eam in vnius mortalis animâ conſiſtere: ſi veró ad humanos caſus, incertosq́ eventusvaletudinis, ſceleris etiã accedat, inſidiarumque conſenſio, quem deum, etiamſi cupiat, opitulari poſſe Reipub. credamus? Omnia ſunt excitanda tibi, C. Cæſar, vni, quæ iacére ſentis belli ipſius impetu, quod néceſſe fuit, perculſa, atque proſtrata: conſtituenda iudicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda ſoboles: omnia, quæ dilapſa iam fluxerunt, ſeveris legibus vincienda ſunt. Non fuit recu-

recuſandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quaſſata Reſp. quicumque belli eventus fuiſſet, multa perderet, & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ: multaque vterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuiſſet: quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda ſunt; quibus præter te mederi nemo poteſt. Itaque illam tuam præclariſſimam, & ſapientiſſimam vocem invitus audivi: ſatis te diu, vel naturæ vixiſſe, vel gloriæ: ſatis, ſi ita vis, naturæ fortaſſe: addo etiam, ſi placet, gloriæ: at, quod maximum eſt, patriæ certè parùm. Quare omitte, quæſo, iſtam doctorum hominum in contemnendá morte prudentiam: noli noſtro periculo ſapiens eſſe, ſæpè enim venit ad aures meas, te idem iſtud nimis crebrò dicere, ſatis te tibi vixiſſe, credo: ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viveres; aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes: nunc cùm omnium ſalutem civium, cunctamque Rempub. res tuæ geſtæ complexæ ſint, tantùm abes á perfectione maximorum operum, vt fundamenta quæ cogitas, nondum ieceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non ſalute Reipub. ſed

æquitate animi definies? quid si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cuius te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parumne igitur, inquies, gloriam magnam relinquemus? immò verò alijs, quamvis multis, satis; tibi vni parum: quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certè parum est tum, cum est aliquid amplius: quòd si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, vt devictus adversarijs, Rempub. in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quàm gloriæ: si quidem gloria est illustris, ac pervagata multorum, & magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus: in hoc elaborandum est, vt Rempubl. constituas, eâque tu in primis compositâ, summâ tranquilitate, & otio perfruare: tum te, si voles, cúm & patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse, dicito. Quid est enim omninò hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? quod cum venerit, omnis voluptas præterita

pro

pro nihilo est; quia posteà nulla futura sit; quamquam iste tuus animus nunquam his angustijs, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit; semperque immortalitatis amore flagravit. Nec verò hæc tua vita dicenda est, quæ corpore, & spiritu continetur: illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoriá sæculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper intuebitur: huic tu inservias; huic te ostentes oportet: quæ quidem, quæ miretur, iam pridem multa habet; nunc etiam quæ laudet, expectat: obstupescent posteri certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes, & legentes tuos; sed nisi hæc vrbs stabilita tuis consilijs, & institutis erit, vagabitur modó nomen tuum longé, atque latè: sedem quidem stabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio; cúm alij laudibus ad cœlum res tuas gestas efferent, alij fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute

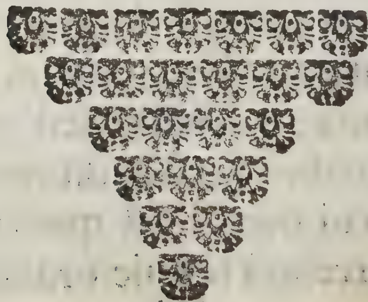
pa-

patriæ restinxeris: vt illud fati fuisse videatur, hoc consilij. Servi igitur ijs etiam iudicibus, qui multis post sæculis de te iudicabunt, & quidem haud scio, an incorruptiùs, quam nos: nam, & sine amore, & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine invidià iudicabunt. Id autem, etiam si tunc ad te, vt quidam falsó putant, non pertinebit; nunc certè pertinet, te esse talem, vt tuas laudes obscuratura nulla vnquam sit oblivio. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. Non enim consilijs solúm, & studijs, sed armis etiam, & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta Respub. est hoc misero, fatalique bello; vicit is, qui non fortuná inflammaret odium suum, sed bonitate leniret: neque omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio, aut morte dignos iudicaret; arma ab alijs posita, ab alijs erepta sunt: ingratus est, iniustusque civis, qui armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: vt etiam ille sit melior, qui in acie

acie cecidit, quam qui in causa animam profudit; quæ enim pertinacia est quibusdam, eadem alijs constantia videri potest. Sed quia iam omnis fracta dissensio est armis, & extincta æquitate victoris, restat, vt omnes vnum velint, qui modò habent aliquid, non solúm sapientiæ, sed etiam sanitatis; quia nisi te, C. Cæsar, salvo, & in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maximè vsus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, & hortamur, & obsecramus, vt vitæ, vt saluti tuæ consulas: omnesque tibi (vt pro alijs, etiam loquar, quód de me ipse sentio) quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modò excubias, & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, & corporum pollicemur. Sed, vt vnde est orsa, in eodem terminetur oratio mea, maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar: maiores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium precibus, & lachrymis sentire potuisti. Sed quia non est astantibus omnibus necesse dicere; á me certè dici volunt, cui necesse est quodammodó, & quòd M. Marcello à te huic ordini, Populoque

 Rom.

Rom. & Reipub. reddito, præcipuè id à me fieri debere intelligo: nam lætari omnes, non vt de vnius ſolùm, ſed vt de communi omnium ſalute ſentio: quod autem ſummæ benevolentiæ eſt, quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit, vt vix C. Marcello optimo, & amantiſſimo fratri, præter eum quidem cederem nemini, cùm id ſollicitudine, curâ, labore tandiu præſtiterim, quandiu eſt de illius ſalute dubitatum: certè hoc tempore magnis curis, moleſtijs, doloribus liberatus, præſtare debeo. Itaque C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, vt omnibus me rebus á te, non conſervato ſolúm, ſed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me vnum merita, quod fieri iam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto, cumulus acceſſerit.

PRO

PRO Q. LIGARIO AD C. CÆSAREM.

ORATIO.

NOvum crimen, C, Cesar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Qu. Tubero detulit, Qu. Ligarium in Africâ fuisse: idque C. Pansa præstanti vir ingenio, fretus fortasse eà familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque quo me vertam nescio, paratus enim veneram, cùm tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, vt ignoratione tuâ ad hominis miseri salutem abuterer. Sed quoniam diligentiâ inimici investigatum est quod latebat, confitendum est, vt opinor: præsertim cum meus necessarius C. Pansa fecerit, vt iam integrum non esset: omissâque controversiâ, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cum à te non solùm liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optãdum, confitentem reum; sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum patrem tuum. Itaque priùs de vestro delicto cõfiteamini necesse est, quàm Ligarij vllam culpam reprehendatis. Qu. igitur Ligarius cúm esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum pro-

consule C. Cõſidio profectus eſt: qua in legatione, & civibus, & ſocijs ita ſe probavit, vt decedens Conſidius provinciâ, ſatisfacere hominibus non poſſet, ſi quemquam alium provinciæ præfeciſſet. Itaque Qu. Ligarius, cum diu recuſans, nihil profeciſſet, provinciã accepit invitus, cui ſic præfuit in pace, vt & civibus, & ſocijs gratiſſima eſſet eius integritas, & fides. Bellum ſubitó exarſit: quod qui erant in Africa, ante audierunt geri, quâm parari: qui audito, partim cupiditate inconſiderata, partim cæco quodam timore, primó ſalutis cauſa, poſt etiam ſtudij ſui, quærebant aliquem ducem: tum Ligarius domum ſpectans, & ad ſuos redire cupiens, nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. Interim. P. Actius Varus qui Prætor Africam obtinuerat, Vticam venit, ad eum ſtatim concurſum eſt, atque ille nõ mediocri cupiditate arripuit imperiũ, ſi illud imperiũ eſſe potuit, quod ad privatũ clamore multitudinis imperitæ, nullo publico conſilio deferebatur. Itaque Ligarius qui omne tale negotiũ cuperet effugere, paulũ adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæſar, Q. Ligarius omni culpa vacat: domo eſt egreſſus, non modò nullum ad bellum; ſed ne ad minimam quidem ſuſpicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatiſſima ita ſe geſſit, vt ei pacem eſſe expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere, num igitur remanſio? multò minus: nam profectio voluntatem habuit non turpem; remanſio etiam neceſſitatem honeſtam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: vnum, cum

eſt

est legatus profectus; alterum cum efflagitatus à provincia, præpositus Africæ est: tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit. Quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille si potuisset illinc vllo modò evadere, Vticæ potius, quàm Rom. cùm P. Actio, quàm cum concordissimis fratribus, cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? cùm ipsa legatio plena desiderij, ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem? hic equo animo esse potuit belli dissidio distractus a fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ à te voluntatis, cuius ego causam animadverte, quæso, qua fide defendam, cùm prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, litteris, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te descendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua se ipsum confitetur fuisse: nec tuas tacitas cognitiones extimescit; nec quid tibi de alio audienti de se ipso occurrat, reformidat. Vide quàm non reformidem: vide quanta lex liberalitatis, & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur: quantum potero voce contendam, vt hoc populus Rom. exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, iudicio meo, ac voluntate, ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te: apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui cùm hoc sciret tamèn me, antequam vidit, Reipub. reddidit: qui ad me ex Ægypto litteras misit, vt essem

idem,

idem, qui fuissem: qui cum ipse Imperator in toto imperio populi Romani vnus esset, esse me alterum passus est: à quo hoc ipso C. Pansa mihi nuntium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoàd tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit reddere, si eam nullis spoliatam ornamentis redderet. Vide, quæso, Tubero, vt qui de meo facto nō dubitem dicere, de Ligarij non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, vt mihi Tubero, cum de se eadem dicerem ignosceret, cuius ego industriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod eius ingenio, studijsque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet fuisse crimen, esse in Africa Ligarium; nempe is qui, & ipse in eadem Africa esse voluit, & prohibitum se à Ligario queritur, & certè contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis vrgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar, isdem in armis fui, quid autem aliud egimus, Tubero, nisi vt quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? atque in hac causa non nihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis pa-

tris

tris tui prudentiam desidero: quód homo cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causæ quód esset, non viderit, nam si vidisset, quovis profectó quàm isto modo à te agi maluisset. Arguis fatentem; non est satis. Accúsas eum, qui causam habet, aut, vt ego dico, meliorem quám tu, aut vt tu vis, parem. Hæc non modò mirabilia sunt, sed prodigijs similia, quæ dicam. Non habet eam vim ista accusatio, vt Q. Ligarius condemnetur, sed vt necetur, hoc egit civis Romanus ante te nemo: externi isti mores, vsque ad sanguinem incitare solent odium, aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agit? Romæ ne sit? vt domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Brocho avunculo suo, ne cum eius filio consobrino suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? num est? Num potest magis carere his omnibus, quàm caret? Italiâ prohibetur, exulat. Non tu ergo hunc patriâ privare, qua caret, sed vitâ vis. At istud ne apud eum quidem Dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo: ipse iubebat occidi, nullo postulante: præmijs etiam invitabat: quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est. Ego verò istud non postulo, inquies; ita me hercule existimo, Tubero, novi enim te, novi patrem tuum, novi domum, nomenque vestrum: studia denique generis, ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ plurimarum artium,

atque optimarum nota sunt mihi omnia. Itaque certò scio, vos non petere sanguinem, sed parum attenditis: res enim eó spectat, vt eâ pœnâ, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti: quæ est igitur alia præter mortem? si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? an, ne ignoscatur? hoc veró multò acerbius, multoque est gravius: quod nos domi petimus precibus, & lacrymis prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quàm huius humanitati; id ne impetremus pugnabis, & in nostrum fletum irrumpes? & nos iacentes ad pedes supplicum voce prohibebis? si cúm hoc domi faceremus, quod & fecimus: & vt spero, non frustra fecimus, tu de repentè irrupisses, & clamare cœpisses, C. Cæsar, cave credas, cave ignoscas, cave te fratrum pro fratris salute obsecrantium misereat: nonne omnem humanitatem exuisses? quantó hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miseriá multorum perfugium misericordiæ tollere? Dicam planè, C. Cæsar, quod sentio, si in hac tantâ tuâ fortunâ lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam obtines (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria, quàm multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cúm etiam de victis reperiantur? Quàm multi, qui cum à te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cùm etiam ij, quibus ipse ignovisti, nollint te in alios esse misericordem? Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium

riu m

rium omninó nō fuisse: si honesto, & misericordi mēdacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus: tamen hominis non esset, in tanto discrimine, & periculo civis refellere, & coarguere nostrum mendacium: & si esset alicuius, eius certè non esset, qui in eâdem causâ, & fortunâ fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri; tum diceres: Cave Cæsar credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te: nunc quid dicis? Cave ignoscas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox est: qua qui apud te, C. Cæsar, vtetur, suam citiús abijciet humanitatem, quám extorquebit tuam. Ac primus aditus, & postulatio Tuberonis, hæc, vt opinor, fuit: velle se de Q. Ligarij scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quòd is, qui in eàdem causâ fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? illo enim nomine illa adhuc causa caruit: alij errorem appellant, alij timorem: qui duriús, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissimè temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium, & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse: vt nemo mirari debeat humana consilia divina necessitate esse superata. Liceat esse miseros, quamquam hoc victore esse non possumus; sed non loquor de nobis, de illis loquor, qui occiderunt: fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces, sceleris veró crimine, furoris,

par-

parricidij liceat Cn. Pompeio mortuo liceat multis alijs carere. Quando hoc quiſpiam ex te, Cæſar audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi à te contumeliam propulſare? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi, vt ſuum ius tueretur, & dignitatem tuam? quid? tu cúm pacem eſſe cupiebas, id ne agebas, vt tibi cum ſceleratis, an vt cum bonis civibus conveniret? Mihi verò, Cæſar, tua, in me, maxima merita, tanta certè non viderentur, ſi me vt ſceleratum à te conſervatum putarem. Quomodo autem tu de Republ. benè meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? Seceſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum: non hoſtile odium, ſed civile diſſidium, vtriſque cupientibus Remp. ſalvam, ſed partim ſtudijs á communi vtilitate aberrantibus. Principum dignitas erat penè par, non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur: cauſa tum dubia, quòd erat aliquid in vtraque parte quod probari poſſet; nunc melior certè ea iudicanda eſt, quám etiam dij adiuverint: cognita verô clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, niſi armatus? Sed vt omittam communem cauſam, veniamus ad noſtram: vtrum tandem exiſtimas faciliùs fuiſſe, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire: poteramus ne, inquies, cúm ſenatus cenſuiſſet? ſi me conſulis, nullo modo? ſed tamen Ligarium ſenatus idem legaverat, atque ille eo tempore paruit, cum parere ſenatui neceſſe erat: vos tunc paruiſtis,

cum paruit nemo, qui noluit: reprehendo igitur? minimè veró: neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ, sed hoc non concedo, vt quibus rebus gloriâmini in vobis, easdem in alijs reprehendatis. Tuberonis sors coniecta est ex S. C. cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Hæc ego novi propter communes necessitudines, quę mihi sunt cum L. Tuberone: domi vnà eruditi, militiæ contubernales, post affines, in omni denique vita familiares: magnum etiam vinculum, quòd ijsdem semper studijs vsi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse, sed ita quidam agebant, ita Reip. sanctissimum nomen opponebant, vt etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset: cessit authoritati amplissimi viri, vel potiús paruit: vná est profectus cum ijs, quorum erat vna causa: tardiús iter fecit: itaque in Africam venit iam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius: nam si crimen est prohibere illum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc vrbem gerendum, obtinere voluisse, quàm aliquem se Imperatorem esse maluisse. Atque is tamen aliquis Ligarius, non fuit. Varus imperium se habere dicebat; fasces certè habebat. Sed quoquo modo sese illud habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? recepti in provincia non sumus. Quid si essetis? Cæsarine eam udituri fuistetis, an contra eum reten-

retenturi? Vide quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potiús audaciæ; ſi reſponderit Tubero, Africam, quò Senatus eum, ſorſque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſſe, non dubitabo apud ipſum te, cuius id eum facere interfuit, graviſſimis verbis eius conſilium reprehendere: non enim ſi tibi ea res grata fuiſſet, eſſet etiam probata. Sed iam hoc totum omitto, non tam vt ne offendam tuas patientiſſimas aures, quám ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam vnam éx omnibus huic victoriæ maximè infeſtam: in qua erat rex potentiſſimus, inimicus huic cauſæ, aliena voluntas conventus firmi, atque magni; quæro, quid facturi fuiſſetis? quamquam quid facturi fueritis non dubitem, cúm videam, quid feceritis: prohibiti eſtis in provincia veſtra pedem ponere: & prohibiti, vt perhibetis, ſumma cum injuria: quomodó id tuliſtis? acceptæ iniuriæ querelam ad quem detuliſtis? népe ad eum, cuius authoritatem ſecuti in ſocietatem belli veneratis. Quòd ſi Cæſaris cauſa in provinciam veniebatis, ad eum profectó excluſi provinciâ veniſſetis: veniſtis ad Pompeium. Quæ eſt ergo apud Cæſarem querela, cúm eum accuſetis, á quo queramini, vos prohibitos, contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem, vel cúm mendacio, ſi vultis gloriari, per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiam ſi a Uaro, & quibuſdam alijs prohibiti eſſetis: ego autem confitebor culpam eſſe Ligarij,

qui

qui vos tantæ laudis occaſione privaverit. Sed vide, quæſo, C. Cæſar; conſtantiam ornatiſſimi viri L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe probarem, vt probo tamen non commemorarem, niſi á te cognoviſſem in primis eam virtutem ſolere laudari. Quæ fuit igitur vnquam in vllo homine tanta conſtantia? conſtantiam dico? neſcio an meliús patientiam poſſem dicere: quotus enim iſtud quiſque feciſſet, vt á quibus partibus in diſſenſione civili non eſſet receptus, eſſetque etiam cum crudelitate eiectus, ad eas ipſas rediret? magni cuiuſdam animi, atque eius viri eſt, quem de ſuſceptâ cauſâ, propoſitâque ſententià, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere. Vt enim cætera paria Tuberoni cũ Varo fuiſſent, honos, nobilitas, ſplendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certé præcipuum Tuberonis fiat, quòd iuſto cum imperio ex S.C. in provinciam ſuam venerat: hinc prohibitus non ad Cæſarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare cauſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: in Macedoniam in Cn. Pompeij caſtra venit, in eam ipſam cauſam, à qua erat reiectus cum iniuria. Quid? cum iſta nihil commoviſſent eius animum, ad quem veneratis, languidiore, credo, ſtudio in cauſà fuiſtis: tantummodo in præſidijs eratis; animi veró â cauſâ abhorrebant: an vt fit in civilibus bellis, nec in vobis magis quàm in reliquis omnes vincendi ſtudio tenebamur? pacis equidem ſemper author fui, ſed tum ſeró; erat enim amen-

mentia, cúm aciem videres, pacem cogitare. Omnes inquam, vincere volebamus, tu certè, præcipuè, qui in eum locum venisses, vbi tibi esset pereundum, nisi vicisses: quamquam, vt nunc se res habet non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficij sui pœniteret. Nunc quæro, vtrum vestras iniurias, an Reip. persequamini? si Reipub. quid de vestra in eâ causâ perseverantia respondebitis? si vestras, videte ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cúm ignoverit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarij occupatus esse? num de eius facto dicere? quidquid dixi, ad vnam summam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum, certè numquam hoc modo. Ignoscite, iudices, erravit, lapsus est, non putavit, si vnquam post hac; ad parentem sic agi solet; ad iudices: Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen. Dic te, Cæsar, de facto Ligarij iudicem esse: quibus in præsidijs fuerit, quære, taceo: ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud iudicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus: tum etiam fuit totus animo, & studio tuus. Ad iudicem sic agi solet, sed ego ad parentem loquor: Erravi, temerè feci, pœnitet, ad clementiam tuam confugio, de-

delicti veniam peto, vt ignoſcàs, oro: ſi nemo impetravit, arroganter; ſi plurimi, tu idem fer opem, qui ſpem dediſti. An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cúm mihi apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione ſpes poſità cauſæ, nec in eorum ſtudijs qui à te pro Ligario petunt, tui neceſſarij. Vidi enim, & cognovi, quid maximè ſpectares, cúm pro alicuius ſalute multi laborarent: cauſas apud te rogantium gratiores eſſe, quám preces, ueque ſpectare quàm tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret: ſed quâm illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, vt mihi beatiores illi eſſe videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quám tu ipſe, qui illls tâm multa concedis; ſed video tamen apud te cauſas, vt dixi: rogantium valere plus; quàm preces: ab ijſque te moveri maximè, quorum iuſtiſſimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conſervando multis tú quidem gratum faeies neceſſarijs tuis: ſed hoc quæſo conſidera quod ſoles, poſſum fortiſſimos viros Sabinos tibi probatiſſimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, robur Reipub. proponere, noſti optimè homines, animadverte horum omnium mœſtitiam, & dolorem: huius T. Brochi, de quo nõ dubito quid exiſtimes lacrymas, ſqualoréque ipſius, & filij vides. Quid de fratribus dicam? noli Cæſar, putare de vnios capite nos agere, aut tres Ligarij in civitate retinendi ſunt, aut tres ex civitate exterminãdi: quodvis exiliũ his eſt optatius, quám patria, quám domus, quám

quám dij penates vno illo exulāte; si fraternè, si piè, si cum dolore faciunt, moveāt te horum lacrymæ moveat germanitas, valeat tua vox illa, quæ vicit: te enim dicere audiebamus, nos, omnes adversarios putore, nisi qui nobiscum essent, te omnes, qui cōtra te non essent tuos. Uidesne igitur hunc splendorē, omnem hanc Brochorū domū, hunc L. Martiū, C. Cesetium, L, Cornificium hosce omnes equites Rom. qui adsunt veste mutatà, non solúm notos tibi; verō etiam probatos viros qui tecum fuerunt? Atque his maximè irascebamur, & hos requirebamus, & his nō nulli etiam minabantur. Cōserva igitur tuis suos, vt quē admodū cæterá, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. Quod si penitus perspicere posses cōcordiā Ligariorū omnes fratres tecum iudicares fuisse. An potest quisquā dubitare, quin si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horū consensum conspirantem, & penè conflatū, in hac prope æqualitate fraterna non voverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam vt fratres diversas sentencias, fortunasque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt, tempestate abreptus est vnus vnus, qui si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tameu salvos esse voluisti Sed ierit ad bellum: dissenserit non à te solum, verúm etiam á fratribus, hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotijs interessem, memoriá teneo, qualis qualis tum T. Ligarius Questor vrbanus fue-

rit erga te, & dignitatem tuam; ſed parum eſt hoc meminiſſe; ſpero etiam te, qui obliviſci nihil ſoles, niſi injurias, quoniam hoc eſt animi, quoniam etiam ingenij tui, te aliquid de huius Quæſtoris officio cogitantem etiam de alijs quibuſdam. Quæſtoribus reminiſeentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud [neque enim hæc divinabat] niſi, vt tu eum ſtudioſum, & bonum virum iudicares, nunc à te ſupplex fratris ſalutem petit: quam huius admonitus oficio cúm vtrique dederis, tres fratres optimos, & integerrimos, non ſolum ſibi ipſos, neq̄ hi; tot, ac talibus viris, neque nobis neceſſarijs ſuis, ſed etiam Reipub. cundonaveris. Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo, & clariſſimo M. Marcello: reſtituto feciſti nuper in curiâ, nunc quidem in foro de optimis, & huic omni frequentiæ probatiſſimis fratribus: vt conceſſiſti illum ſenatui, ſic da hunc populo, cuius voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti, & ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Rom. gratiſſimus fuit, noli obſecro, dubitare, C. Ceſar, ſimilem illi gloriæ laudem, quám ſæpiſſimè quærere; nihil eſt enim tam populare, quâm bonitas, nulla de virtutibus tuis plurimis, ncc gratior: nec admirabilior miſericordia eſt: homines enim ad deos nulla re propiús accedunt quam ſalutem hominibus dando, nihil habet, nec fortuna tua maius, quam vt poſſis; nec natura tua meliûs, quám vt vellis cõſervare quã plurimos. Longioré orationem cauſa forſitan poſtulat, tua certe natura brevioré. Quare cum vtilius eſſe arbi-

bitrer te ipſum, quâm me, autquemquam loqui tecum: finem iam faciam, tantum te ipſum admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

PRO REGE DEIOTARO AD C. CÆSAREM, ORATIO.

CUM in omnibus cauſis gravioribus, C. Cæſar initio dicẽdi cõmoveri ſoleã vehemẽtiús, quàm videtur, vel vſus vel ætas mea poſtúlare: tum in hac cauſâ ita me multa perturbant, vt quantum mea fides ſtudij mihi adferat ad ſulutem Regis Deiotari deſendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortunisque Regis: quòd ipſum etſi non iniquum eſt, in tuo dumtaxat periculo: tamen eſt ita inuſitatum, Regem capitis reum eſſe, vt ante hoc tempus non ſit aucitum. Deinde eum Regem, quem ornare antea cuncto cum Srnatu ſolebamus pro perpetuis eius in uoſtram Rempub. meritis: nunc contra atrociſsimu ꝟ crimen cogor defendere. Accedit vt accuſatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturbeã. Crudelis Caſtor, ne dicam ſceleratum, & impiũ, qui nepos avum in diſcrimen capitis adduxerit ei, ado-

Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam, & clementiam tuam libera, ne residere in te vllam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti, istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, & in prælijs, quàm in promissis, & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetùs hospicium renovare voluisti: te eius dij penates acceperunt: te amicum: & placatum Deiotari regis aræ, focique viderunt. Cúm facile exorari Cæsar, tum semel exorari soles: nemo unquam te placavit inimicus, qui vllas resedisse in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditæ cum Deiotaro quærelæ tuæ? nunquam tu illum accusavisti, vt hostem, sed vt amici officio parúm functum, quód propensior in Cn. Pompeij amicitiam fuisset, quàm in tuam: cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si túm auxilia Pompeio, vel si etiam filiũ mississet; ipse tamen excusatione ætatis vsus esset. Itaque cum maximis eum rebus liberares, per paruã amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non solùm in eum non animaduertisti; sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti, neque enim ille odio tui progressus, sed errore cõmuni lapsus est, is Rex, quem Senatus hoc nomine sæpe honorificétissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum, sanctissimumque duxisset, ijsdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media Rep. nati,

sem-

ſemperque verſati; cúm audiſſet ſenatus conſentientis auctoritate arma ſumpta: conſulibus, prætoribus tribunis Pleb. nobis imperatoribus Remp. defendendam datam: movebatur animo, & vir huic imperio amiciſſimus de ſalute populi Rom. extimeſcebat, in qua etiām ſuam incluſam eſſe videbat: ſummo tamen timore quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur; maximè veró perturbatus eſt, vt audivit cōſules ex Italià profugiſſe: omneſque conſulares (ſic enim nuntiabatur) cunctum ſenatum, totam Italiam eſſe effuſſam; talibus enim nuntijs, & rumoribus patebat ad Orientē via, nec vlli veri ſubſequebantur: nihil ille de conditionibus tuis, nihil de ſtudio concordiæ & pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum cōtra dignitatem tuam; quæ cum ita eſſent, tamen vſque eo ſe tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati, litteræq́ venerunt. Ignoſce ignoſce Cæſar ſi eius viri auctoritati rex Deiotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus? in quem cúm dij, atq́ homines omnia ornamenta congeſiſſent, tum tu ipſe plurima, & maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ cæterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, id circò Cn. Pompeij memoriam amiſimus: quantum nomē eius fuerit quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Rom. quanti ſenatus, quanti tui, quis ignorat? tanto ille ſuperiores vicerat gloria, quantó tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompeij bella, victorias, triumphos, cōſulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare

non

non possumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc misero, fatalique bello, quem ante iustis, hostilibusque bellis adiuverat, quocum erat non hospitio solum verum etiam familiaritate coniuuctus: & venit vel rogatus vt amicus, vel accersitus vt socius, vel evocatus vt is, qui senatui parere didicisset; postremò venit vt ad fugientem, non vt ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem; itaq́ Pharsalico prælio facto â Pompeio discessit spem infinitã persequi noluit, vel officio, si quid debuerat, vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit; domum secontulit: teque Alexandrinum bellum gerente, vtilitatibus tuis paruit: ille exercitum Cn. Domitij amplissimi viri, suis tectis, & copijs sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, & probatissimum omnibus delegisti, pecuniã missit: ille iterum ille tertiò auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum vteris: ille corpus suum periculo obiecit, tecumque in acie contra Pharnacẽ fuit, tuumque hostẽ esse duxit suum. Quæ quîdem á te in eam partem accepta sunt, C. Cæsar, vt cum amplissimo regis honore, & nomine affeceris. Is igitur non modó á te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus arguitur domi te suæ interficere voluisse, quôd tu nisi eum furiosissimum iudicas, suspicari profectô non potes. Vt enim ommittã, cuius tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium necare hospitem: cuius tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum

 simum

ſimum lumen extinguere: cuius tantæ ferocitatis victorem orbis terrarum non extimeſcere: cuius tam in humani, & ingrati animi, à quo rex appellatus eſſet, in eum tyrannum inveniri: vt hæc omitam: cuius tanti furoris fuit, omnes reges, quorũ multi erãt finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe vnum excitare? quoniam ille modo cum regno, cum domo, cum coniuge, cũ cariſſimo filio diſtractus eſſet, tanto ſcelere non modô perfecto, ſed etiam cogitato? At credo hæc homo inconſultus, & temerarius non videbat. Quis conſideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tàm ingenio, & prudentia, quám fide, & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi eſt. C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia. Cui porro, qui modò populi Romani nomen audivit, Deiotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non ſit audita? quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere poſſet, propter metum præſentis exitij, nec in facinoroſum, niſi eſſet idem amentiſſimus, id vos, & â viro optimo, & ab homine minimè ſtulto cogitatum eſſe confingitis: at quàm non modò non credibiliter, ſed ne ſuſpicioſé quidẽ? Cúm, inquit, in caſtellum Luceium veniſſes, & domum regis hoſpitis tui divertiſſes, locus erat quidam, in quo erant eà compoſita, quibus rex te munerare conſtituerat: huc te ebalneo, priús quàm accũberes, ducere volebat: ibi enim erant armati, qui te

interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cúm est ad me ista causa delata, Philippum medicum servum regium, qui cum legatis missus esset, ab ipso adolescente esse corruptum, hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornabit, finget videlicet aliquod crimen veneni: etsi â veritate longe, tamen à consuetudine criminandi non multum res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno; at id fieri potuit primò occultius in potione, vel in cibo, deinde etiam impunius fit, quod cúm est factum negari potest; si palâm te interemisset omnium in se gentium non solū odia; sed etiam arma convertisset, si veneno Iovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines verô fortasse celavisset. Quod igitur, & occultius conari, & efficere cautiús potuit, id tibi, & medico callido, & servo, vt putabat, fideli non credidit: de armis, de ferro, de insidijs celare te noluit? At quam festive crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem, quæ semper fortuna servavit, negavisti tum te inspicere velle: quid posteâ an Deiotarus re illo tempore non perfecta, continuò dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? At eódem te, cúm cœnavisses, rediturum dixeras: itaque fecisti: horam vnam, aut duas eodem loco armatos, vt collocati fuerant, retinere magnum fuit? cum in convivio comiter, & iucunde fuisses, tum illuc iuisti, vt dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti,

qua-

qualis rex Attallus in P. Africanum fuit, cui magnificentissima dona, vt scriptum legimus, vsque ad Numantiam misit ex Asia; quæ Africanus inspectante exercitu accepit. Quod cúm præsens Deiotarus regio, & animo, & more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, C. Cæsar, repete temporis illius memoriam, pone illum ante oculos diem, vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare; numquæ trepidatio? num qui tumultus? num qúid, nisi moderatè, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi, & santissimi disciplina? Quid igitur causæ excogitari potest cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? in posterum, inquit, diem distulit, vt cûm in castellum Luccium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi, sed tamen acta res criminosè est. Cúm inquit, movere post cœnam velle te, dixisses in balneum te ducere cœperunt: ibi enim erant insidiæ, at te eadem tua fortuna servavit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dij te perdant fugitive: ita nõ modo nequam, & improbus, sed, & fatuus, & amens es. Quid ei? signa ænea insidijs posuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non possent? Habes crimina insidiarum; nihil enim dixit amplius. Horum inquit, eram cõscius, quid tum? ita demens ille erat, vt eum, quem conscium tanti sceleris habebat, a se dimitteret? Romam etiam mitteret, vbi, & inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias: præsertim cum is vnus esset, qui posset de absen-

sen

ſente ſe vindicare? Et fratres meos, inquit, quôd erât conſcij, in vincula coniecit. Cûm igitur eos vinciret, quos ſecum habebat, te ſolutum Romam mittebat, qui eádem ſcires quæ, illos ſcire dicis? Reliqua pars accuſationis duplex fuit: vna, regem ſemper inſpeculis fuiſſe, cúm á te animo eſſet alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparaſſe. De exercitu dicam breviter, vt cetera. Numquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano poſſet: ſed quibus fines ſuos ab excurſionibus hoſtium, & latrocinijs tueretur, & imperatoribus uoſtris auxilia mitteret, atque antea quidem maiores copias alere poterat, nunc exiguas vix tueri poteſt. At miſit ad Cæliũ neſcio quem: ſed eos, quos miſit, quod ire nóluerunt, in vincula coniecit. Non quæro, quam veriſimile ſit, aut non habuiſſe regem, quos mitteret: aut eos quos miſiſſet, nó paruiſſe: aut qui dicto audientes in tanta re non fuiſſent eos vinctos potius, quam necatos fuiſſe. Sed tamen cum ad Cælium mittebat, vtrũ cauſam illam victã eſſe neſciebat, an Cælium iſtum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optimè noſtros homines novit, vel quia non noſſet, vel ſi noſſet, cnotemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos miſiſſe tibi: veteres, credo, Cæſar: nihil ad tuũ equitatum: ſed miſſit ex ijs, quos habuit, electos. Ait neſcio quem ex eo numero, ſervum iudicatum. non arbitror: non audivi: ſed in eo etiam ſi accidiſſet, culpã regis nullam fuiſſe arbitrarer. Alieno auté á te animo

fuit,

fuit, quomodo? ſperavit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipſo tempore pecuniam dedit, exercitum aluit, quem Aſiæ præfeceras, ei nulla in re defuit; tibi victori non ſolum ad hoſpitium: ſed ad periculum etiam, atque ad aciem præſtô fuit, Secutum eſt bellum Africanum: graves de te rumores ſparſi: qui etiam furioſum illum Cælium excitaverũt, quo tum erga te rex animo fuit qui auctionatus ſit ſeſeque, & filium ſuum expoliare maluerit, quam tibi pecuniam non ſubminiſtrare? At eo, inquit, tempore ipſo Nicæam Epheſumque mitrebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad ſe referrent. Itaque cúm eſſet ei nuntiatum, Domitium naufragio perijſſe, te in caſtello circumſideri: de Domitio dixit verſum Græcum, eadem ſententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Pereant amici, dum vnâ inimici intercidant*, quod ille, ſi eſſet tibi inimiciſſimns, nũquam tamen dixiſſet, ipſe enim manſuetus, verſus immanis. Qui autem Domitio poterat eſſe amicus, tibi eſſet inimicus? tibi porro inimicus cur eſſet, á quo cum vel interfici belli lege potuiſſet, regem, & ſe, & filium ſuum conſtitutos eſſe meminiſſet? Quid deinde furficer? quò progreditur? ait hac lætitiâ Deiotarum elatum vino ſe obruiſſe, in convivioque nudum ſaltaviſſe. Quæ crux huic fugitivó poteſt ſatis ſupplicij adferre? Deietarum ſaltantem quiſquã, aut ebrium vidit vnquam? omnes ſunt in illo regiæ virtutes: quod te, Cæſar, ignorare non arbitror:

ſed

ſed præcipue ſingularis, & admiranda frugalitas, etſi hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege, fortem, iuſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem: hæ ſunt regiæ laudes, illa privata eſt. Vt volet quiſque accipiat ego tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam, & temperantiam, virtutem eſſe maximam iudico, hæc in illò eſt ab ineunte ætate, tum à cuncta Aſià, tum à magiſtratibus, legatisque noſtris, tum ab equitibus Romanis, qui in Aſia negotiati ſunt perſpecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga Rempublicá noſtram ad hoc regium nomen aſcendit: ſed tamen quidquid à bellis populi Romani vacabat, cum hominibus noſtris conſuetudines, amicitias, res, rationeſque iungebat, vt non ſolum tetrarcha nobilis, ſed optimus pater familias, & diligentiſſimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur adoleſcens nondum tantâ gloriâ præditus nihil vmquam, niſi ſeveriſſimè & grauiſſime fecerit, is ea exiſtimatione, eaque ætate ſaltavit? Imitari potius Caſtor avi tui mores, diſciplinam que debebas, quam optimo & clariſſimo viro fugitivi ore maledicere. Quod ſi ſaltatorem avum habuiſſes, neque eum virum, vnde pudoris, pudicitiæ que exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam ætatem coveniret: quibus ille ſtudijs ab ineunte ætate ſe imbuerat, non ſaltandi, ſed benè vt armis, optimè vt equis vteretur: ea tamen illum cuncta iam ætate exactâ defecerant.

Ita-

Itaque Deiotarum cum plures in equum sustulisset, quód hærere in eo senex posset, admirari solebámus. Hic veró adolescens, qui meus, in Cilicia miles, Græcia comilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos vná cum eo ad Pompeiū pater miserat, quos concursus facere solebat! quā se iactare! quā se ostnetare! quā nemini in illá causâ studio, & cupiditate concedere! cùm verò exercitu amisso, ego, qui pacis autor semper fui, post Pharsalicū autem prælium suasor fuissem armorum nō deponendorū, sed abijciendorum, hunc ad meam authoritatem non potui adducere, quód, & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta sit, sed habet etiam accusandi licentiā: calamitosus Deiotarus, qui et ab eo, qui in ijsdē castris fuerit, nō modó apud te; sed etiam a suis accusetur! vos vestrâ secundâ fortunâ, Castor non potestis sine propiquorum calamitate esse contenti. Sint sanè inimicitiæ, quæ, esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abiectam, & obscuram è tenebris in lucem vocavit: quis tuum patrem antea qui esset, quā cuius gener esset audivit? Sed quāvis ingratè, & impie necessitudinis nomen repudiaretis, tamē inimicitias homium more gerere poteratis, nō ficto crimine insectari, non expectere vitam, nō capitis arcessere. Esto, concedatur, hæc quoq̄ accerbitatis, & odij magnitudo: adeo ne, vt etiam omnia vitæ salutisque cōmunis, atq̄ etiam humanitatis iura violentur?

ser-

ſervum ſollicitare verbis: ſpe, promiſſiſq́ corrumpere, adducere domũ, contra dominum armare: hoc eſt, non vni propinquo; ſed omnibus familijs bellum nefarium indicere: nam iſta corruptela ſervi, ſi non modo impunita fuerit, ſed etiam â tantâ authoritate approbata, nulla iura cuſtodiēt: vbi enim id quod intus eſt, atq́ noſtrum, impunè evolare poteſt, contraq́ nos pugnare: fit in dominatu ſervitus in ſervitute dominatus. O tempora, ò mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus, cúm tribunus plebis M. Scaurum principem civitatis in iudicium populi vocaviſſet. Scaurique ſervus ad eum clam domum veniſſet, & crimine in dominum delaturum ſe eſſe dixiſſet, comprehendi hominem iuſſit. ad Scaurumque deduci, Vide quid interſit (etſi inique Caſtorem cum Domitio comparo) ſed tamen ille inimico ſervum remiſit, tu ab avo abduxiſti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupiſti: ille adiutorem ſervum contra dominum repudiavit, etiam accuſatorem adhibuiſti. At ſemel iſte eſt corruptus á vobis? nonne cum eſſet productus teſtis, & cúm tecum fuiſſet, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne audiente hoc Ser. Sulpitio clariſſimo viro, qui tum caſu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato optimo adoleſcente, ſe à te corruptum, tuis promiſſis in fraudem impulſum eſſe, confeſſus eſt? Quæ eſt iſta tã impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcircò in hanc

vr-

vrbem venisti, vt huius vrbis iura, & exempla corrũperes, domesticàqve tuâ inhuminitate nostræ civitatis humanitatem inquinares? At quam acute collecta crimina? Blesa mius, inquit (eius enim nomine optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem, inquit, scribere solebat, te inbidiosê tirannum existimari, statuâ inter reges posita animos hominũ vehemẽter offensos: plaudi tibi nõ solere. Nonne intelligis, Cæsar, ex vrbanis málevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannus Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos iussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas, & eversas domos: armatis militibus refertum forum: quæ semper in civili victoriâ sensimus: ea te victore non vidimus: solus, inquam, es, Cæsar, cuius in victoriá ceciderit nemo nisi armatus, & quem liberi in summa Reipub. libertate nati non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoriá videmus ducem: is Blesamio, qui vivit in regno tyrannus videri potest? Nam de statuâ quis quæritur, vna præsertim, cúm tam multas videat? valde enim invidendum est eius statuæ, cuius trophæis non invidemus. Nam si locus adfert invidiam, Nullus locus est, ad statuam quidem, rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus vnquam á te est, & nonnumquam obstupefactis hominibus ipsâ admiratione compressus est, & fortasse eò prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil àme arbitror prætermissũ,

sed

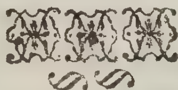
ſed aliquid ad extremam cauſæ partem reſervatum, id autem aliquid eſt: te vt plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim iam metuo, ne tu illi ſuccenſeas: illud vereor, ne tibi illum ſuccenſere aliquid ſuſpicere, quod abeſt longiſſime, mihi crede Cæſar: quid enim retineat per te, meminit, non quid amiſerit, neque ſe á te multatum arbitratur, ſed, cúm exiſtimaret multis tibi multa eſſe tribuẽda, quo minus à ſe, qui in altera parte fuiſſet, ea ſumeres, non recuſavit. Etenim ſi Antiochus magnus ille Rex Aſiæ, cum poſtea, quám a Scipione devictus Tauro tenus regnare iuſſus eſſet, omnemque hanc Aſiam, quæ eſt nunc noſtra provincia, amiſiſſet: dicere eſt ſolitus, benigne ſibi a populo Rom. eſſe factum, duod nimis magnà procuratione liberatus, modicis regni terminis vteretur: poteſt multô faciliús ſe Deiotarus conſolari. Ille enim furoris multam ſuſtinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæſar, tribuiſti, cum & ipſi, & filio nomen regium conceſſiſti. Hoc nomine retento, atque conſervato, nullum beneficium populi Rom. nullum iudiciũ de ſe ſenatus imminutum putat: magno animo, & erecto eſt, nec vnquam ſuccumbet inimicis, ne fortunæ quidem. Multa ſe arbitratur, & peperiſſe antea factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo poſſit amittere; quæ enim fortuna; aut quis caſus, aut quæ tanta poſſit iniuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim eſt ornatus, qui poſtquam in caſtris eſſe potuit per ætatem, in

Asiâ, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt, Senatus vero iudicia de illo tam multa, tamque honorifica. quæ publicis populi Rom. litteris monumentisque consignata sunt, quæ vmquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute eius dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt; hisque non modó ad bene, sed etiam ad beâte vivendũ contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans. non modo tibi non succenset (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verum omnem tranquilitatem, & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cúm antea fuerit, tum non dubito quin tuis litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique solicitudine abstrâxerit: iubes enim eum benè sperare, & bono esse animo: quod scio te non frustrá scribere solere: memini enim ijsdem ferè verbis ad me te scribere, meque tuis litteris benè sperare non frustra esse iussum. Laboro equidem regis Deiorari causâ, quo cum mihi amicitiam Respubl. conciliâvit, hospitium voluntas vtriusque coniunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam veró necessitudinẽ magna eius officia in me, & in exercitum meum effecerunt, sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel esse ignotũ á te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari;

ri: nec hærere in animis hominum ſolicitudinē ſempiternam, nec accidere, vt quiſquam te timere incipiat eorum, qui ſemel à te ſint liberati timore. Non debeo, C. Cæſar, quod fieri ſolet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo, miſericordiam tuā commovere poſſim, nihil opus eſt: occurrere ipſa ſolet ſupplicibus, & calamitoſis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges, & id animo contemplare, quod oculis non potes, dabis profectó miſericordiæ, quod iracundiæ negaviſti. Multa ſunt tuæ clementiæ monimenta: ſed maximè eorum incolumitatis, quibus ſalutem dediſti. Quæ ſi in privatis glorioſa ſunt, multó magis commemorabuntur in regibus: ſemper regium nomen in hac civitate ſanctum fuit: ſociorum veró regum, & amicorum, ſanctiſſimum. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum, & á te confirmatum poſteris etiam ſuis traditu ros eſſe confido. Corpora veró ſua pro ſalute regum ſuorum hi legati tibi regij tradunt. Hieras, & Bleſamius, & Antigonus, tibi nobiſque omnibus iam diu noti, eàdemque fide, & virtute prædítus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus eſt ad te miſſus, tum regum amiciſſimi, tum tibi etiam, vt ſpero probati. Exquire de Bleſamio, numquid ad regem contra dignitatem tuam ſcripſerit. Hieras quidem cauſam omnem ſuſcipit, & criminibus illis, pro rege ſe ſupponit reum: memoriam tuam implorat, qua vales plurimum, negat vnquam ſe, à te in Deiotari tetrarchia pedem diſceſſiſſe: in

 pri-

primis finibus tibi ſe preſtò fuiſſe dicit, vſque ad vltimos proſecutum: cúm è balneo exiſſes, tecũ ſe fuiſſe: cum illa munera inſpexiſſes cœnatus: cúm in cubiculo recubuiſſes: eamdemque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſſe poſtridiè. Quamobrem, ſi quid eorũ quæ obiecta ſunt, cognitum ſit, non recuſat, quin id facinus ſuum iudices. Quocircà, C. Cæſar, velim exiſtimes, hodierno die ſententiam tuam, aut cum ſummo dedecore miſerrimam peſtem importaturam eſſe regibus, aut incolumẽ famam cum ſalute; quorum alterum optare illorum crudelitatis eſt: alterum conſervare clementiæ tuæ.

IN M. ANTONIVM

PHILIPPICA I.

ORATIO.

ANtequàm de Repub. Patres conſcripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter conſilium, & profectionis, & reverſionis meæ. Ego cúm ſperarem aliquandó ad veſtrum conſilium, authoritatemque Rempub. eſſe revocatam, manendum mihi

hi ſtatuebam, quaſi in vigiliá quadam conſulari, ac ſenatoriá:nec veró vſquam diſcedebã, nec à Republ. deijciebam oculos ex eo die, quo in ædem Telluris convocati ſumus, in quo templo, quantũ in me fuit ieci fundamenta pacis, Athenienſiumque renovavi vetus exemplum. Græcum etiam verbum vſurpavi quod tum in ſedandis diſcordijs vſurpaverat civitas illa, atque omnem memoriam diſcordiarum oblivione ſempiternâ dolendam cenſui. Præclara tum oratioM. Antonij: egregia etiam voluntas: pax denique per eum,&per liberos eius cũ præſtantiſſimis civibus cõfirmata eſt. Atque his principijs reliqua conſentiebant: ad deliberationes eas, quas habebat domi de Repub. principes civitatis adhibebat, adhunc ordinẽ res optimas deferebat; nihil tum, niſi quod erat notum omnibus, in C. Cæſaris commentarijs reperiebatur: ſummà conſtantiá ad ea quæ quæſita erant, reſpondebat. Numqui exules reſtituti? vnum aïebat, prætereà neminem. Num immunitates datæ? nullæ reſpondebat. Aſſentiri etiam nos Ser. Sulpitio clariſſimo viro voluit,nequa tabula poſt IdusMartias vllius decreti Cæſaris, aut beneficij figeretur. Multa prætereo, eaque præclara: ad ſingulare enim M. Antonij factum feſtinat oratio. Dictaturam, quæ vim iam regiæ poteſtatis obſederat,funditus exRepub. ſubſtulit: de qua ne ſententias quidẽ diximus, ſcriptum ſenatusconſultum, quod fieri vellet, atullit, quo recitato,authoritatem eius ſummo ſtudio ſecuti ſumus, eique ampliſſimis verbis per ſenatus cõ-

ſul-

ſultum gratias egimus. Lux quædam videbatur oblata,non modò regno, quod pertuleramus,ſed etiã regni timore ſublato: magnumque pignus ab eo Reip. datum, ſe liberam civitatem eſſe velle, cúm Dictatoris nomen,quod ſæpè iuſtum fuiſſet,propter perpetuæ dictaturæ recentem memoriam funditus ex Republ. ſuſtuliſſet. Liberatus cædis periculo paucis poſt diebus ſenatus, vncus impactus eſt fugitivo illi,qui in C. Marij nomen invaſerat. Atque hæc omnia communiter cum collega, alia porró propria Dolabell. quæ niſi collega abfuiſſet, credo eis fuiſſe futura communia. Nam cúm ſerperet in vrbe infinitum malum, idque manaret in dies latiús: ijdemque buſtum inforo facerent, qui illam inſepultam ſepulturam effecerant,& quotidie magis,magiſque perditi homines, cum ſui ſimilibus ſervis,tectis, ac templis vrbis minarentur: talis animadverſio fuit Dolabellæ, cúm in audaces,ſceleratosque ſervos, tum in impuros, & nefarios liberos, taliſque everſio illius execratæ columnæ, vt mirum mihi videatur,tam valdè reliquum tempus ab illo vno die diſſenſiſſe. Ecce enim Kal.Junij,quibus vt adeſſemus,edixerat,mutata omnia: nihil per ſenatum: multa & magna per ſe ipſum & abſente populo, & invito. Conſules deſignati ſe audere negabant in ſenatum venire: patriæ liberatores vrbe carebant eà, cuius acerbiſſimũ iugũ cervice deiecerant; quos tamen ipſi conſules, & in concionibus, & in omni ſermone laudabant. Veterani, qui appellabantur,quibus hic ordo diligentiſſimè caverat,

verat nō ad conſervationem earum rerum, quas habebant, ſed ad ſpem novárum prædarum incitabantur. Quæ cum audire mallem, quàm videre, haberẽque ius legationis liberum, eâ mente diſceſſi, vt adeſſem Kal. Ianuar. quód initium ſenatus cogendi fore videbatur. Expoſui P.C. profectionis conſiliũ: nunc reverſionis, quæ plus admirationis habet, breviter exponam. Cùm Brunduſium, iterque illud, quod tritum in Græciam eſt, non ſine cauſa vitaviſſem, Kal. Sextilibus veni Syracuſas, quód ab vrbe eâ tranſmiſſio in Græciam laudabatur, quæ tamen mihi vrbs coniunctiſſima plus vnâ me nocte cupiens retinere, non potuit: veritus ſum, ne meus repentinus ad meos neceſſarios adventus ſuſpicionis aliquid afferret, ſi eſſem commoratus. Cum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod eſt promontorium agri Rhegini, venti detuliſſent, ab eo loco conſcendi, vt transijcerem: nec ita multúm provectus, reiectus auſtro ſum in eum ipſum locum, vnde conſcenderam, cumque intempeſta nox eſſet, manſiſſemque in villa P. Valerij comitis, & familiaris mei, poſtridiè apud eundem, ventum ſpectans manerem, municipes Rhegini complures ad me venerunt, ex his quidam Romà recentes: á quibus primúm accipio M. Antonij concionem: quæ itá mihi placuit, vt ea lectà, de reverſione primúm cœperim cogitare: ita multò poſt edictum Bruti affertur, & Caſij, quod quidem mihi fortaſſé quód eos etiam plus Reip. quã familiaritatis gratiá diligo, plenum æquitatis videba-

tur. Addebant prætereà (fit enim plerumque, vt ij, qui boni quid volunt afferre, affingant aliquid, quo faciant id quod nunciant lætius) rem conventuram: Kalend. Sextilibus senatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Gallijs provincijs, ad authoritatem senatus esse rediturum. Tum veró tanta sum cupiditate incensus ad reditũ, vt mihi nulli neque remi, neque venti satisfacerent: nõ quod me ad tempus occursurum non putaré, sed ne tardiús, quàm cuperem, Reip. gratularer. Atque ego celeriter Ueliam devectus Brutum vidi; quanto meo dolore, non dico: turpe mihi ipsi videbatur in eam vrbem me audere reverti, ex qua Brutus excederet: & ibi velle tutó esse, vbi ille non posset. Neque verò illum similiter, atque ipse eram, commotũ esse, vidi, erectus enim maximi ac pulcherrimi facti conscientia; nihil de suo casu, multa de nostro querebatur, ex quo primúm cognovi, quæ Kalend. Sextilibus in Senatu fuisset L. Pisonis oratio: qui quamquam parum erat (id enim ipsum à Bruto audieram) à quibus debuerat adiutus: tamen, & Bruti testimonio (quo quid potest esse gravius?) & omnium prædicatione, quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur vt sequerer properavi, quem præsentes non sunt secuti: non vt proficerem aliquid (neque enim sperabam id, neque præstarem) sed vt, si quid mihi humanitús accidisset (multa autem impendere videbantur præter naturã etiam, præterque fatum) huius diei vocem testem

Reip.

Reip. relinquerem meæ perpetuæ erga se voluntatis. Quoniam vtriusque consilij causam P. C. probatam vobis esse confido, prius quàm de Republica dicere incipio, pauca querar de hesternâ M. Antonij iniuriâ, cui sum amicus: idque non nullo eius officio debere esse, etiam præ me semper tuli. Quid tandem erat causæ, cur in senatum hosterno die tam acerbè solus cogerer? solus aberam: non sæpè minus frequêtes fuistis? an ea res agebatur, vt etiam ægrotos deferri oporteret? Annibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam causam etiam Appium illum & cæcum, & senem delatum esse memoriæ proditum est. De supplicationibus referabatur, quo in genere senatores deesse non solent. Coguntur enim non pignoribus, sed eorum, quorum de honore agitur, gratiá: quod idem fit, cúm de triũpho refertur: ita sine curà consules sunt, vt penè liberum sit senatori non adesse: qui cum mihi mos notus esset, cumque è viâ languerem, & mihi met displicerem, misi pro amicitia, qui hoc ei diceret. At ille vobis audientibus cum fabris se domum meam vẽturum esse dixit, nimis iracundè hoc quidem, & valde intẽperanter: cuius enim maleficij ista pœna est; vt dicere in hoc ordine auderet, se publicis operis disturbaturũ publicè (heu) senatus sententiá ædificatam domum? quis autem vnquam tanto damno senatorem coegit? aut quid est vltrà pignus, aut multam? quòd si scisset quam sententiam dicturus essem, remisisset aliquid profectò de severitate cogendi. An

me

me censetis. P, C. quòd vos inviti secuti estis, decreturum fuisse? vt parentalia cum supplicationibus miscerentur? vt inexpiabiles religiones in Rēpublicā inducerentur? vt decernerētur supplicationes mortuo. Nihil dico, quis fuerit ille L. Brutus, qui & ipse regio dominatu Rempublicam liberavit, & ad similem virtutem, & simile factum stirpem iam propé in quingentesimum annum propagavit: adduci tamen non possem, vt quemquam mortuum coniungerem cum deorum immortalium religione: vt cuius sepulcrum nusquam extet, vbi parentetur, ei publicè supplicetur. Ego verò eam sententiam dixissem, Patres conscripti, vt me adversús Populum Romanum si quis accidisset gravior Reipublicæ casus, si bellum, si morbus, si fames, facilè possem defendere, quæ partim iam sunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoscant dij immortales, velim, & Populo Romano, qui id non probat, & huic ordini, qui decrevit invitus. Quid? de reliquis Reipubl. malis licet ne dicere? mihi verò licet, & semper licebit, dignitatem tueri, mortem contemnere; potestas modò veniendi in hunc locum sit, dicendi periculum non recuso. Atque vtinam P. C. Kalend. Sextilibus adesse potuissem: non quód profici potuerit aliquid, sed ne vnus modò consularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus Repub. inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis Populi Rom. beneficijs vsos, L. Pisonem ducem optimæ sententiæ non secutos. Id circó ne nos Populus

Romanus consules fecit, vt in altissimo, amplissimoque gradu dignitatis locati Rempub. pro nihilo haberemus? non modó voce nemo L. Pisoni consularis, sed ne vultu quidẽ assensus est. Quæ nam (aiũt) est ista voluntatis servitus? fuerit quædam necessaria: nec ego hoc ab omnibus ijs desidero, qui sententiam loco cõsulari dicunt: alia causa est eorum, quorum vocem requiro, quos quidem doleo in suspicionem PopuloRom. venire, non modó metus, quod ipsum esset turpe, sed alium aliâ de causá deesse dignitati suæ. Quare primûm maximas gratias, & habeo, & ago L. Pisoni, qui non quid efficere posset in Rep. cogitavit, sed quid ipse facere deberet: deinde â vobis P.C. peto, vt etiam si sequi minùs audebitis orationem, atque authoritatem meam, benignè me tamen, vt fecistis adhuc, audiatis. Primúm igitur acta Cæsaris servanda censeo, non quó probem: quis enim id quidem potest? sed quia rationem habendã maximè arbitror pacis, atque otij. Vellem adesset Antonius modò sine advocatis; sed, vt opinor, licet ei minus valere: quod mihi heri per illum non licebat: doceret me, vel potiús vos P. C. quemadmodũ ipse Cæsaris acta defenderet. An in commentariolis, & chirographis, & libellis, se vno authore, prolatis, nec prolatis quidem, sed tantũmodó dictis, acta Cæsaris firma erunt: quæ ille in æs incidit in quo populi iussa, perpetuasque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? Equidem sic existimo nihil tam esse in actis Cæsaris, quâm leges Cæsaris: an, si cui quid il-

le promiſſit, id erit fixum? quod idem facere nõ potuit, vt multis multa promiſſa non fecerit, quæ tamen multó plura reperta ſunt illo mortuo, quàm vivo beneficia per omnes annos tributa, & data; ſed ea non muto: non moveo: ſummo etiam ſtudio præclara illius acta defendo: pecunia vtinam ad Opis maneret, cruenta illa quidem: ſed his temporibus, cum his, quorum eſt, non redditur, neceſſaria: quamquã ea quoq; ſit effuſa, ſi ita in actis eius fuit. Ecquid eſt, quód tam propriè dici poſſit actum eius, qui togatus in Rep. cum poteſtate, imperioque verſatus ſit, quã lex? quære acta Gracchi: leges Sempronij proferentur: quære Syllæ: Corneliæ: quid? Cn. Pompeij tertius conſulatus in quibus actis conſiſtit? nempé in legibus: a Cæſare ipſo ſi quæreres quidnam egiſſet in vrbe, & in toga; leges multas reſponderet ſe, & præclaras tuliſſe: chirographa veró, aut mutaret, aut non daret, aut ſi dediſſet, non iſtas res in actis ſuis duceret. Sed ea ipſa concedo: quibuſdam in rebus etiã conniveo: in maximis veró rebus, id eſt, legibus, acta Cæſaris diſſolui, ferendum nõ puto. Quæ lex melior, vtilior, optimà etiam Rep. ſæpiús flagitatâ, quã ne prætoriæ provinciæ plus quâm annum, ne ve plus, quàm biennium conſulares obtinerentur. Hac lege ſublatá, videntur ne vobis acta Cæſaris ſervari? quid? ea lege, quæ promulgata eſt de tertia decuria iudicũ, nonne omnes iudiciariæ leges Cæſaris diſſolvuntur? Et vos acta Cæſaris defenditis, qui leges eius evertitis? niſi fortè ſi quid memoriæ cauſa re-
tu-

tulit in libellum, id numerabitur in actis, & quamvis iniquum, & inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitijs tulit, id in actis Cæsaris non habebitur. At quæ est ita tertia decuria? Centurionum, inquit: quid? isti ordini iudicatus lege Iuliâ, etiam ante Pompeiâ, Aurelia non patebat? Census præfiniebatur, inquit: non centurioni quidē solúm, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi, atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res, & iudicant, & iudicaverunt. Non quæro, inquit, istos; quicumque ordinem duxit, iudicet. At si feretis, quicumque equo meruisset, quod est laudatius, nemini probaretis: in iudice enim spectari & fortuna debet, & dignitas. Non quæro, inquit, ista: addo etiam iudices manipulares ex legione Alaudarum. Aliter enim nostri negant posse se salvos esse. O contumeliosum honorem ijs, quos ad udicandum nec opinantes vocatis! hic enim est i legis index, vt ij in tertia decuria iudicent, qui liberè iudicare non audeant: in quo quātus est error, dij immortales, eorum, qui istam legem excogitaverunt! vt enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissimè, severitate iudicandi, sordes suas eluet: laboravitque vt honestis decurijs potiús dignus videatur, quâm in turpem iure coniectus. Altera promulgata lex est, vt, & de vi, & de maiestate damnati, ad populū provocent, si velint: hæc vtrúm tandem lex est, an legum omnium dissolutio? quis est hodie, cuius intersit istam legem manere? nemo reus est legibus il-

 lis

lis: nemo est, quem futurum putemus; armis enim gesta, nunquam profectó in iudicium vocabuntur. At res popularis, vtinam quidem vellet is aliquid esse populare; omnes enim iam cives de Reip. salute, vnâ, & mente, & voce consentiunt. Quæ est igitur ista cupiditas legis eius ferendæ, quæ turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? quid enim turpiús, quàm qui maiestatem Populi Romani per vim minuerit, eum damnatum iudicio, ad eam ipsam vim reverti, propter quam sit iure damnatus? Sed quid plura de lege disputo? quasi veró id agatur, vt quisquam provocet; id agitur, id fertur, ne quis omninó vnquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui, reo condemnato, obijci se multitudini conductæ, velit? aut iudex, qui reum damnare audeat, vt ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio istâ lege datur: sed duæ maximè salutares leges, quæstionesque tolluntur. Quid est igitur aliud, quám adhortari adolescentes, vt turbulenti, vt seditiosi, vt perniciosi cives velint esse? quam autem ad pestem furor tribunitius impelli non poterit, his duabus quæstionibus de vi, & de maiestate sublatis? Quid, quód abrogatur his legibus Cæsaris, quæ iubent ei, qui de vi, itemque ei, qui maiestatis damnatus sit, aquá, & igni interdici? quibus cum provocatio datur, non ne acta Cæsaris rescinduntur? Quæ quidem ego P. C. qui illa uumquam probavi, ita conservanda concordiæ causa arbitratus sum, vt non modó, quas vi-

 vus

vus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore nō putarē; sed ne illas quidem, quas post mortē Cæsaris prolatas esse, & fixas videtis. De exilio reducti sunt â mortuo, civitas data non solúm singulis, sed etiam nationibus, & provincijs vniversis á mortuo immunitatibus infinitis sublata vectigalia á mortuo. Ergo hæc vno, verùm optimo authore, domo prolata defendimus: eas leges, quas ipse, vobis inspectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, ijsque legibus Remp. contineri putabat de provincijs, de iudicijs, eas, inquam, Cæsaris leges nos, qui defendimus acta Cæsaris, evertendas putamus? Ac de ijs tamen legibus, quæ promulgatæ sunt saltem queri possumus: de ijs, quæ iam latæ dicuntur, ne illud quidem licuit; illæ enim nulla promulgatione latæ sunt, ante quàm scriptæ. Quærunt, quid sit, cur, aut ego, aut quisquam vestrum P. C. bonis Tribunis plebis leges malas metuat, paratos habemus, qui intercedāt, paratos qui Remp. religione defendant: vacui metu esse debemus. Quas mihi intercessiones, inquit, quas Religiones nominas? eas scilicet, quibus Reip. salus continetur. Negligimus ista, & nimis antiqua, & stulta ducimus: forum sepietur, omnes claudentur aditus: armati in præsidijs multis in locis collocabuntur; quid tum? quod erit ita gestum, id lex erit, & in æs incidi iubetis? cedo illa legitima: *Consules populum iure rogaverunt*: hoc enim à maioribus accepimus ius rogandi. *Populusque iure scivit*, qui populus? jsne, qui exclusus est? quo iure? an eo quod vi, & ar-

mis omne ſublatum eſt? Arque hæc dico de futuris; quod eſt augurum, ante dicere ea, quæ vitari poſſint, quaſi facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis, de quibus eſt integrum vobis: demonſtro vitia, tollite: denuntio vim, arma removete. Iraſci te quidem mihi Dolabella pro Rep. dicenti non oportebat, quamquam quidem te id facturum non arbitror: novi facilitatem tuam: Collegã tuum, aiunt, in hac ſua fortuna, quæ bona ipſi videtur: mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum, & avunculi ſui conſulatum ſi imitaretur, fortunatior videretur, ſed eum iracundum audio factum. Video autem quàm ſit odioſum habere iratum eundem, & armatum: cúm tanta præſertim gladiorum ſit impunitas, ſed proponam ius, vt opinor, æquum quod. M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego ſi quid in vitam eius, aut in mores cum contumeliâ dixero, quo minús mihi inimiciſſimus ſit, non recuſabo, ſi conſuetudinem meam, quam ſemper in Rep. habui, tenuero, id eſt, ſi liberè, quæ ſentiam. de Repub. dixero: primúm deprecor, ne iraſcatur: deinde ſi hoc non impetro: peto, vt ſic iraſcatur, vt quibus armis vtetur, ſi ita neceſſe eſt, vt dicit: ſui defendendi cauſá, ijs, qui pro Rep. quæ ipſis viſa erunt, dixerint, iſta arma ne noceant. Quid hac poſtulatione dici poteſt æquius? Quod ſi, vt â quibuſdam mihi eius familiaribus dictum eſt, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem eius oratio, graviter offendit, etiam ſi nulla ineſt contumelia, feremus amici natu-

ram

ram; ſed ijdem illi ita mecum: Non idem tibi adverſario Cæſaris licebit, quod Piſoni ſocero: & ſimul âd monent quiddam, quod cavebimus: nec erit iuſtior P. C. in ſenatum non veniendi morbi cauſa, quàm mortis. Sed per deos immortales, te enim intuens, Dolabella, qui es mihi cariſſimus, non poſſum de vtriuſque veſtrum errore reticere. Credo enim vos homines nobiles, magna quædam ſpectantes, non pecuniam, vt quidam nimis creduli ſuſpicantur; quæ ſemper ab ampliſſimo quoque, clariſſimoque contempta eſt, non opes violentas, & populo Rom. minimè ferendam potentiam, ſed caritatem civium, & gloriam concupiſſe: eſt autem gloria laus rectè factorum, magnorumque in Rempub. meritorum, quæ cum optimi cuiuſque, tum etiam multitudinis teſtimonio comprobatur. Dicerem, Dolabella, qui rectè factorum fructus eſſet, niſi te pauliſper eſſe expertum viderem. Quem potes recordari in vita tibi illuxiſſe diem lætiorem, quam cum, expiato foro, diſſipato concurſu impiorum, principibus ſceleris pœnâ affectis, vrbe incendio, & cædis metu liberata, te domum recepiſti? cuius ordinis, cuius generis, cuius denique fortunæ ſtudia, tum laudi, & gratulationi tuæ ſe non obtulerunt. Quin mihi etiam, quo authore te in ijs rebus vti arbitrantur, & gratias boni viri agebant, & tuo nomine gratulabantur. Recordare quæſo Dolabella, conſenſum illum theatri, cúm omnes earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offenſi ſignificarunt ſe beneficio novo memoriam

vete-

veteris doloris abiecisse. Hanc tu potuisti, Dolabella, (magno loquor cum dolore) hanc tu, inquam, æquo animo potuisti tantam dignitatem deponere? Te autem M. Antoni, absentem appello: vnum illum dié, quo in æde Telluris senatus fuit, nõ omnibus ijs mésibus, quibus te quidam multum á me dissentientes beatum putant, anteponis? quæ fuit oratio de concordiâ? quanto metu veterani, quanta solicitudine civitas tum a te liberata est? collegam tuũ, depositis inimicitijs, oblitus auspiciorum, auguria te ipso augure nuntiante, illo primúm die collegam tibi esse voluisti: tuus parvus filius in Capitolium â te missus pacis obses fuit: quo senatus die lætior? quo populus Romanus? quiquidem, nulla in concione vnquâm frequentior fuit, tum denique liberati per viros fortissimos videbamur: quia vt illi voluerant, libertaté pax consequebatur. Proximo, altero, tertio: deniq reliquis consecutis diebus non intermittebas, quasi donum aliquod quotidie adferre Reip. maximum autem illud, quód dictaturæ nomen sustulisti: hæc inusta est a te, a te, inquam, mortuo Cæsari nota, ad ignominiam sempiternam. Vt enim propter vnius Mandij scelus, decreto gentis Manliæ, neminem patricium M. Manlium vocari licet: sic tu propter vnius Dictatoris odium, nomen Dictatoris funditús sustulisti. Num huiusce, cúm pro salute Reip. tanta gessisses, fortunæ te, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ pœnitebat? Vnde igitur subitó tânta ista mutatio? non possum adduci, vt suspicer,

te pecuniâ captum: licèt quod cuique libet, loquatur; credere non est necesse; nihil enim vnquam in te sordidum, nihil humile cognovi: quamquam nihil est tam sanctum, quod non soleant domestici depravare nonnunquam; sed novi firmitatem tuam: atque vtinam, vt culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses: illud magis vereor, ne ignorans verum iter gloriæ, gloriosum putes, plus te vnum posse, quám omnes, & metui à civibus tuis, quàm diligi malis. Quód si ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Carũ esse civem, benè de Rep. mereri, laudari, coli, diligi gloriosum est; metui verò, & in odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam in fabulâ, ipsi illi, qui, *Oderint, dum metuant*, dixerit, perniciosum fuisse. Vtinam, Antoni, avum meminisses: de quo tamen multa audistis ex me, eaque sæpissimè. Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, vt propter armorum habendorum licentiam metueretur? illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cæteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi prosperas, acerbissimum eius diem supremum malim, quàm L. Cinnæ dominatum, à quo ille crudelissimè est interfectus. Sed quid oratione te flectam? si enim exitus C. Cæsaris efficere hoc non potest, vt malis carus esse, quã metui, nihil cuiusquam proficiet, nec valébit oratio, quem, qui beatum fuisse putant, miserrimi ipsi sunt: Beatus est nemo, qui eâ lege vivit, vt non modó impunè, sed etiam cum summâ interfectoris gloriá in-

terfici possit. Quare flecte te, quæso, & maiores tuos respice: atque ita guberna Rempub, vt natum te esse cives tui gaudeant: sine quo nec beatus, nec clarus esse quisquam potest. Et Populi quidem Rom. iudicio, multa ambo habetis, quibus vos non satis moveri, per molestè fero. Quid enim gladiatoribus clamores innumerabilium civiũ? quid populi cõcursus? quid Pompeij statuæ plausus infiniti? quid duobus Tribunis plebis, qui vobis adversantur? parũne hæc significant incredibiliter consentientem Populi Romani vniversi voluntatem? Quid Apollinaribus ludis plausus, vel testimonia potiús, & iudicia Populi Rom. vobis parva esse videbantur? O beatos illos, qui cúm adesse ipsis, propter vim armorum, non licebat: aderant tamen, & in medullis Populi Rom. ac visceribus hærebant. Nisi fortè Accio tum plaudi, & sexagesimo post anno palmam dari putabatis, non Bruto, qui jis ludis ita caruit, vt in illo apparatissimo spectaculo studium Populus Rom. tribuerit absenti, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu, & clamore lenierit. Equidem is sum, qui plausus, cúm à popularibus civibus tribuerentur, semper contempserim: idem cúm á summis, medijs, infimis; cúm deniquè ab vniversis hoc idem fit: cùm que ij, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt: non plausum illum, sed iudicium puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ sunt gravissima: num etiam hoc contemnitis, quód sensistis tam caram Populo Rom. vitam A. Hirtij fuisse? satis enim erat probatum illum

esse

esse PopuloRom. vt est: iucundum amicis, in quo vincit omnes, carum suis, quibus est ipse carissimus: tantam tamen solicitudinem bonorum, tantum timorem omnium, in quo meminimus? certè in nullo. Quid igitur? hoc vos, per deos immortales, quale sit, non interpretamini, quid eos de vestra vita cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant Reip. consulturos, vita tam cara sit? Cepi P. C. reversionis meæ fructum: quoniam ea dixi, vt quicumque casus consecutus esset, extaret conscientiæ meæ testimonium: & sum à vobis benignè, ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sæpiús, sine meo, vestroque periculo, fiet, vtar: si minus, quantum potero, nō tam mihi me, quàm Reipub. reservabo. Mihi ferè satis est, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam: huc si quid accesserit, non tam mihi, quàm vobis, reique publicæ accesserit.

IN M. ANTONIVM

PHILIPPICA IX.

ORATIO.

VEllem dij immortales fecissent, P. C. vt vivo potiús Ser. Sulpitio gratias ageremus, quàm mortuo honores quæreremus. Nec veró dubito,

ro, quin si ille vir renuntiare legationem potuisset, reditus eius, & nobis gratus fuerit, & Reipub. salutaris futurus: non quod L. Philippo, & L. Pisoni aut studium, aut cura defuerit in tanto officio, tantoque munere; sed cúm Ser. Sulpitius ætate illos anteiret, sapientiâ omnes, subitó ereptus è causâ, totâ legationem orbam, & debilitatam reliquit. Quòd si cuiquam iustus honos habitus est in morte legato, in nullo iustior, quám in Ser. Sulpitio reperietur. Cæteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitæ periculum, sine vllo mortis metu profecti sunt; Ser. Sulpitius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nullâ revertendi: qui cum ita affectus esset, vt, si ad gravem valetudinem labor viæ accessisset, sibi ipsi diffideret, non recusavit, quo minús, vel in extremo spiritu, si quam opem Reip. afferre posset, experiretur. Itaque nō illum vis hyemis, non nives, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens retardavit: cumque iam ad congressum, colloquiumque eius pervenisset, ad quem erat missus, in ipsa curâ, & meditatione obeundi sui muneris excessit è vitá. Vt igitur alia, sic hoc C. Pánsa, præclarè, quòd nos ad ornandum Ser. Sulpitium cohortatus es, & ipse multa copiosé de illius laude dixisti, quibus â te dictis, nihil præter sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum putarem, qui hunc honorem statuæ nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem P. C. sic interpretor sen-

sisse

ſiſſe maiores noſtros, vt cauſam mortis cenſuerint, non genus eſſe quærendum. Etenim cui legatio ipſa morti fuiſſet, eius monumentum extare voluerunt; vt in bellis periculoſis obirent homines legationis munus audaciús. Non igitur exempla maiorum quærenda, ſed conſilium eſt eorum, a quo ipſa exempla nata ſunt, explicandum. Lartes Tolumnius rex Veientium quatuor legatos Populi Rom. Fidenis interemit: quorum ſtatuæ ſteterunt vſque ad meam memoriam in Roſtris: iuſtus honos; ijs enim maiores noſtri, qui ob Remp. mortem obierunt pro brevi vitâ, diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavij clari viri, & magni, qui primus in eam familiam, quæ poſtea viris fortiſſimis floruit, attulit conſulâtũ, ſtatuam videmus in Roſtris: nemo tum novitati invidebat, nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavij, in qua periculi ſuſpicio non ſubeſſet. Nam cúm eſſet miſſus a Senatu, ad animos regum perſpiciendos, liberorumque populorum, maximèque, vt nepotẽ Antiochi regis, eius qui cũ maioribus noſtris bellum geſſerat, claſſes habere, elephantos alere próhiberet, Laodiceæ in gymnaſio â quodam Leptine eſt intérfectus. Reddita eſt tũ a maioribus ſtatua pro vitâ, quæ multos per annos progeniem eius honeſtaret, nunc ad tantæ familiæ memoriam ſola reſtaret. Atqui, & huic, & Tullo Cluvio, & L. Roſcio, & Sp. Antio & C. Fulcinio, qui a Veientiũ rege cæſi ſunt: non ſanguis, qui profuſus eſt in morte, ſed ipſa mors ob Remp. obita, honori fuit. Itaque P.

C. ſi Ser. Sulpitio caſus mortem attuliſſet, dolèrem quidem tanto Reip. vulnere; mortem veró eius, nõ monumentis, ſed luctu publico eſſe ornandam putarem. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abſtulerit ipſa legatio? ſecum enim ille mortem extulit: quam ſi nobiſcum remanſiſſet, ſuâ durâ, óptimi filij, fideliſſimæque coniugis diligentiâ, vitare potuiſſet. At ille, cúm videret, ſi veſtræ authoritati non paruiſſet, diſſimilem ſe futurum ſui; ſi paruiſſet, munus ſibi illud pro Rep. ſuſceptum, vitæ finem allaturum: maluit in maximo Reip. diſcrimine emori, quám minús, quám potuiſſet, videri Reip. profuiſſe. Multis enim in vrbibus, quà iter faciebat, reficiendi ſe, & curandi poteſtas fuit: aderat hoſpitum invitatio liberalis pro dignitate ſummi viri, & eorum hortatio, qui vnà erant miſſi, ad requieſcendum, & vitæ ſuæ conſulendum. At ille properans, feſtinans, mandata veſtra conficere cupiẽs, in hac conſtantiâ, morbo adverſante, perſeverabit. Cuius cum adventu maximè perturbatus eſſet Antonius, quód ea, quæ ſibi iuſſu noſtro denuntiarentur, authoritate erant, & ſententiâ Ser. Sulpicij conſtituta: declaravit, quàm odiſſet ſenatum, cúm authorem ſenatus extinctum, lætè, atque inſolenter tulit: Non igitur magis Octavium Leptines, nec Ueientium rex eos, quos modó nominavi, quám Ser. Sulpitium occidit Antonius. Is enim profectò mortem attulit, qui cauſa mortis fuit. Quo circà etiam ad poſteritatis memoriam pertinere arbitror, extare, quod fuerit de hoc bello iudicium

ſená-

ſenatus: erit enim ſtatua ipſa teſtis, bellum tam grave fuiſſe, vt legati interitus honoris memoriam conſecutus ſit. Quod ſi excuſationem Ser. Sulpitij P.C. legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, quin honore mortui, quàm vivo iniuriam fecimus, ſarciamus. Vos enim P. C. (grave dictu eſt, ſed dicendum tamen) vos, inquam, Ser, Sulpitium vitâ privaſtis. Quem cum videritis ſe magis morbo, quám oratione excuſantem, non vos quidem crudeles fuiſtis (quid enim minùs in hunc ordinem convenit ?) ſed cúm ſperaretis nihil eſſe, quod non illius authoritate, & ſapientiâ effici poſſet, vehementiús excuſationi obſtitiſtis, atque eum, qui ſemper veſtrum conſenſum, graviſſimum iudicaviſſet, de ſententiâ deieciſtis. Ut veró Panſæ conſulis acceſit cohortatio gravior, quám aures Ser. Sulpitij ferre didiciſſent, tum vero denique filium, meque item ſeduxit, atque ita locutus eſt, vt authoritatem veſtram vitæ ſuæ ſe diceret anteferre; cuius nos virtutem admirati, non auſi ſumus adverſari voluntati: movebatur ſingulari pietate filius: non multúm perturbationi eius meus dolor concedebat, ſed vterque noſtrum cedere cogebatur magnitudini animi, orátionisque gravitati: cúm quidẽ ille maximà laude, & gratulatione omnium veſtrum pollicitus eſt, ſe, quod velletis, eſſe facturum, neque eius ſentẽtiæ periculum vitaturum, cuius ipſe author fuiſſet, quem exequi mandata veſtra properantem manè poſtridiè proſecuti ſumus: qui quidem diſcedens me-

cum

cum itâ locutus eſt, vt eius oratio omen fati videretur. Reddite igitur P. C. ei vitam, cui ademiſtis: vita enim mortuorum in memoriá eſt poſita vivorũ: perficite, vt is, quem vos inſcij ad mortem miſiſtis, immortalitatem habeat á vobis; cui ſi ſtatuam in Roſtris, decreto veſtro, ſtatueritis, nulla eius legationem poſteritatis obſcuravit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpitij vita multis erit, præclariſque monumentis ad omnem memoriam commendata: ſemper illius gravitatem, conſtantiam, fidem præſtantem in Rep. tuendâ, curam, atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec veró ſilebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & pene divina eius, in legibus interpretandis, & æquitate explicandâ, ſcientia. Omnes ex omni ætate, qui in hac civitate intelligentiam iuris habuerunt, ſi vnum in locum conferantur, cùm Ser. Sulpicio non ſunt cõparandi. Neque enim ille magis iurisconſultus, quàm iuſtitiæ fuit. Itaque quæ proficiſcebantur à legibus, & à iure civili, ſemper ad facilitatem, æquitatéq referebat: neque inſtituere litium actiones malebat, quàm controverſias tollere. Ergo hoc ſtatuæ monumento non eget; habet alia maiora: hæc enim ſtatua mortis honeſtæ teſtis erit; illa memoria vitæ glorioſæ; vt hoc mâgis monumentũ grati ſenatús, quám clari viri futurum ſit. Multum etiam valuiſſe ad patris honorem pietas filij videbitur: qui quamquam afflictus, luctu non adeſt; tamen ſic animati eſſe debetis, vt ille ſi adeſſet: eſt rutem ita affectus, vt nemo vnquám

quam vnici filij mortem magis doluerit, quàm ille mœret patris. Et quidem etiam ad famam Ser. Sulpitij filij arbitror attinere, vt videatur honorem debitum patri præstitisse, quamquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpitius relinquere potuit, quàm effigiem morum suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenij filium: cuius luctus, aut hoc honore vestro, aut nullo solatio levari potest. Mihi autem recordanti Ser. Sulpitij multos in familiaritate nostrâ sermones, gratior illi videtur, si quis est sensus in morte, ænea statua futura; & ea pedestris, quàm inaurata equestris, qualis L. Syllæ prima statua est: magnificè enim Servius maiorum continentiam diligebàt, huius seculi insolentiam vituperabat. Vt igitur, si ipsum consulam, quid velit, sic pedestrē ex ære statuam, tamquam ex eius authoritate, & voluntate decerno, quæ quidem magnum civium dolorem, & desiderium, honore monumenti minuet, & leniet. Atque hanc meam sententiam, P. C. P. Servilij sententiâ comprobari necesse est, qui sepulchrū publicè decernendum Ser. Sulpitio censuit, statuam non censuit: Nam si mors legati, sine cæde, atque ferro, nullum honorem desiderat, cur decernit honorem sepulturæ, qui maximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Ser. Sulpitio, quod non est datum Cn. Octavio: cur quod illi datum est, huic dandum esse non censet? Maiores quidem nostri statuas multis decreverunt, sepulchra paucis: sed statuæ intereunt tempestate, vi, vetustate: sepulchrorum autem sanc-

tita[s]

titas in ipso solo est, quod nulla vi moveri neque deleri potest: atque vt cætera extinguuntur, sic sepulchra sanctiora fiunt vetustate. Augeatur igitur isto etiam honore is vir cui nullus honor tribui non debitus potest gratissimus in eius morte decoranda, cui nullam iam aliam gratiam referre possumus: notetur etiam Antonij nefarium bellum gerentis scelerata audacia: his enim honoribus habitis Ser. Sulpitio repudiatæ, reiectæque legationis ab Antonio manebit testificatio sempiterna. Quas ob res ita censeo: CVM Ser. Sulpitius, Q. F. Lemonia, Rufus difficillimo Reip. tempore, gravi, periculosoque morbo affectus, authoritatem senatus, salutẽque Populi Rom. vitæ suæ præposuerit, contraque vim gravitatemq̃ morbi contenderit, vt ad castra Antonij, quó senatus eum miserat, perveniret, isque cùm iam propè castra venisset, vi morbi oppressus vitam amiserit in maximo Reip. munere, eiusque mors consentanea vitæ fuerit, sanctissimè, honestissimèque actæ, in qua sæpè magno vsui Reipub. Ser. Sulpitius, & privatus, & in magistratibus fuerit: cum talis vir ob Remp. in legatione mortem obierit: senatui placere Ser. Sulpitio statuam pedestrem æneam in Rostris, huius ordinis sententiá, statui, circumque eam statuam locũ gladiatoribus, ludisque liberos, posterosque eius quaquà versus pedes quinque habere, quód is ob Rempublicam mortem obierit, eamque causam in basi inscribi: vtique, C. Pansa, A. Hirtius consules, alter, ambove, si eis videatur, Quæstoribus vrbanis imperent

rent, vt eam basim, statuamque faciendam, & in Rostris statuendam locent: quantique locarint, tantam pecuniam redemptori solvendam, attribuendamque curent; cúmque antea senatus authoritatem suam in virorum fortiũ funeribus, ornamentisque ostenderit, placere eum quàm amplissime supremo die suò efferri: & cúm Ser. Sulpitius Q. F. Lemonia, Rufus, ita de Repub. meritus sit, vt his ornamentis decorari debeat, senatum censere, atque è Rep. existimare, ædiles curules edictum, quod de funeribus habeant; Ser. Sulpicij, Q. F. Lemoniæ Rufi, funeri mittere, vtique locum sepulchro in campo Esquilino C. Pansa cõsul, seu quo in loco videtur, pedes triginta quoquó versus designet, quo Ser. Sulpitius inferatur, quod sepulchrum ipsius, liberorum, posterorumque eius sit, vti quod optimo iure publicè sepulchrum datum est.

BREVE RHETORICÆ

COMPENDIVM

LIBER PRIMVS

RHetorica est ars, vel doctrina dicendi.

Dicere est ornate graviter, & copiose loqui.

Officium Rhetoricæ est dicere apposite ad persuasionem; finis persuadere dictione.

Artis

Artis materia eſt, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, verſatur: vt medicinæ materiam dicimus eſſe morbos, ac vulnera.

Materia oratoria ad dicendũ ſubiecta quæſtio eſt.

Quæſtionum duo ſunt genera: alterum infinitũ, quod Græci Theſin, Cicero propoſitum vocat: alterum certum, & definitum, quod Hypotheſin illi, Latini vel cauſam, vel controverſiam appellare ſolent. Theſis eſt, in qua aliquid generatim quæritur, vt expetenda ne ſit eloquentia. Cauſa eſt, quæ certis temporibus, actionibus, negotijſque cernitur, vt An Socrates iure fuerit ab Athenienſibus damnatus. Cauſarum tria ſunt genera; exornationis, deliberationis, & iudicij.

Genus exornativum, quo ad aliquid laudandum vel vituperandum vtimur, aliter demoſtrativum, & encomiaſticum appellatur; cuius partes ſunt duæ, laus, & vituperatio.

Genus deliberativum eſt, in quo ſuademus, diſſuademus, hortamur, de hortamur, petimus, & cõmendamus. Eius duæ ſunt partes, ſuaſio, & diſſuaſio.

Genus iudiciale eſt, in quo accuſamus, aut defendimus.

His addi poteſt genus didaſcalicum, quod non tãtum complectatur quæſtionem finitam ſed etiam ad infinitam extendatur, & ad quam cumque rem, de qua poſſit diſſeri ratione. Hoc genere continentur theſes, hoc Theologi diſſerunt de Deo, Angelis, anima, fide, ſpe, charitate cæteriſque virtutibus.

Debet

Debet orator causam, seu hypothesin ad Thesin revocare; v. g. vt probem Aristotelis philosophiam esse perdiscendam, primo probabo philosophiam esse perdiscendam.

Quinque sunt Rhetoricæ partes, & quasi membra eloquentiæ; Inventio, dispositio, eloquutio, memoria, pronuntiatio. Inventio est rerum verarum, aut verisimilium excogitatio, quæ quæstionem probabilem reddant: dispositio rerum inventarum in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem acommodatio. Memoria est firma orationis perceptio. Pronuntiatio est corporis, & vocis ex rerum, & verborum dignitate moderatio.

DE INVENTIONE.

PRimum oratoris munus est invenire, quid dicat; tum, vt doceat auditorem, tum vt fidem faciat, tum vt permoveat, & in sententiam suam pertrahat: fidem facit orator argumentis, movet amplificationibus, incitando, aut ad voluptatem, aut ad molestiã, aut ad metum, aut ad cupiditatem.

Argumentum est probabile inventum, ad faciendam fidem, vel ratio rei dubiæ faciens fidem, id est, quo res dubia demonstrari potest, Fides est firma opinio: opinio est imbecilla assensio. In proposito fidem solúm facit orator; in causa verò fidem, & motum. Argumentatio est Argumenti explicatio: locus

eſt ſedes argumenti , locos dicimus propoſitiones maiores, ſeu axiomata, & quædam argumentorum promptuaria.

Argumentorũ alia inſita dicuntur, quia in eo ipſo, de quo agitur, hærent: alia remota, quæ extrinſecús aſſumuntur.

Loci argumentorum inſitorũ ſunt ſex decim: alia enim ſunt á definitione,alia a partium enumeratione alia à notatione, alia à coniugatis, alia ex genere,alia ex forma, alia ex ſimilitudine, alia ex diferentia, alia ex contrario,alia exadiunctis,alia ex antecedentibus, alia ex conſequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex cauſis, alia ex effectis,alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum.

Loci argumentorum remotorum ex Quintiliano ſunt ſex: præiudicia, fama , tormenta , tabulæ, ius iurandum, teſtes.

Definitio eſt oratio, quæ rei naturam breviter exponit, vt: *Rhetorica eſt ars dicendi, ergo eſt vtilis.*

Argumentum á partium diſtributione eſt, cum aliquid inpartes ſuas diſtribuitur; vt virtus in prudentiam, Iuſtitiam, fortitudinem, Temperantiam; v.g. *Omnis virtus oritur, aut ex prudentia, aut iuſtitia, aut fortitudine, aut temperantia; calliditas ex nulla earum oritur, ergo calliditas non eſt virtus.*

Notatio, Græcis etymologia, eſt quæ verborum originem inquirit, vt: *Conſul dicitur, qui conſulit patriæ; ergo Piſo non eſt Conſul.*

Coniugata dicuntur, quæ ſunt ex verbis generis eiuſ-

eiusdem: generis verba sunt, quæ orta ab vno varie commutantur, vt sapiens, sapienter, sapientia. Cic. *Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri cum. Q. Metellum tâm pie lugere videatis.*

Genus est quod duas, aut plures partes sui ipsius communione similes amplectitur, quæ formæ dicũtur: virtus est genus: iustitia, prudentia, fortitudo, temperantia, formæ. Arg. *virtutis laus in actione consistit.* Forma est pars generi subiecta, v.g. *quod iustitia est, virtus est; punire reos est iustitia, ergo est virtus.*

Similitudo, quæ traducit ad rem quampiam aliquid ex re dispari. Ovidius.

Scilicet vt fulvum spectatur in ignibus aurum,
Tempore sic duro est incipienda fides.

Argumentum a dissimilitudine est, cum â re dissimili argumentamur, vt *barbarorum est in diem vivere; ergo Christianorum consilia, ac cogitationes ad sempiternum tempus referri debent.*

Contrariorum genera sunt quatuor; adversa, privantia, quæ inter se conferuntur, contradicentes: adversa, quæ sub eodem genere plurimum differunt, vt virtus, vitium: *virtus est amplectenda, ergo vitium fugiendum.*

Privantia sunt habitus, & eius privatio, vt mors, vita, lux, tenebræ. Habitus dicitur, id, quod aliquo modo rei inheret, vt lux aeri, auditus auribus.

Privatio est eiusdem negatio, vt tenebræ, surditas, arg. *vita est dulcis, ergo mors amara.*

Relata sunt; quæ inter se necessarium habent ordinem,

nem, ac proinde vnum non potest esse sine alio; vt dominus, & servus: creator, & creatura. Cicero: *Magna in accepto beneficio est gloria, ergo, & in dato.*

Negantia, quorum alterum ait, alterum negat, vt *est homo*. Arg. *Rhetorica est vtilis, non igitur est non vtilis*: horum alterum necessarió est verum, alterũ falsũ.

Adiuncta sunt ea, quæ cum re sunt coniuncta, sive rem antecedant, sive comitentur, sive subsequantur, vt locus, tempus, vestitus, comitatus, strepitus pedum, rubor, pallor, & ea quæ rem circustãt, vel in hominis corpore, aut animo sunt; vt virtus, vitia, forma, deformitas. Arg. *visus est nocte cum armis domo prodire; ergo fecit cædem.*

Antecedentia, quæ sic antecedunt consequentia, vt cum ipsis necessario cohæreant, qua ratione ab adiunctis distinguuntur, adiuncta enim non cohærent cum rebus necessariò Arg. *ortus est Sol, ergo est dies.*

Consequentia sunt, quæ rem necessario consequuntur, vt *dies est, igitur ortus est Sol.*

Repugnântia sunt, quæ neque certâ lege, neque numero inter se dissident, qua ratione a contrarijs, & dissimilibus discernuntur, vt amare, & odisse contraria sunt, amare verò, & nocére, aut lædere, aut convitiari repugnantia sunt Arg. *Amat illum, non igitur insectatur convitijs.*

Causa est, quæ suâ vi efficit id, cuius est causa, vt vulnus mortis, cruditas morbi. Cuius quatuor sunt genera finis, efficiens, forma, materia.

Finis est, cuius gratia aliquid fit, vt studiorum finis

nis ſcientia, belli pax. Arg. *homo natus eſt ad beatam vitam; ergo non ad paſtum, & voluptatem.*

Efficiens cauſa eſt, â qua aliquid eſt, vt Sol eſt cauſa efficiens diei, Deus mundi. Arg. *mundus à Deo factus eſt, ergo bonus. Sol eſt, ergo dies eſt.*

Forma eſt,per quam res eſt id,quod eſt, & ab alijs diſtinguitur,alia eſt naturalis,vt anima eſt forma hominis; alia artificialis, vt forma domus, ſtatuæ Arg. *Canis non eſt præditus mente, ergo non eſt homo.*

Materia, ex quâ, & in qua res ſunt ſic æs,marmor ſunt materia, ex qua fit ſtatua; corpus materia hominis, in qua eſt animus hominis. Arg. *ſunt ſtatuæ, ergo: & æs.*

Effecta ſunt quæ ſunt orta de cauſis. Totidem ſunt effectorum genera, quot cauſarum: ſic pax eſt effectus finalis belli, dies ſolis, homo animæ, ſtatua æris.

Ab effectu finis ſic ducitur argumentum: *Rex cogit exercitum, ergo meditatur bellum,* ab effectu cauſæ efficientis ſic, *dies eſt ergo Sol eſt*, ab effectu materiæ: *eſt mortalis; ergo conſtat materia*,ab effectu formæ: *ſentit, ergo habet animam.*

A comparatioce maiorum ducitur argumentum cum contendimus, vt id quod valet in maiori,valeat in minori. Virgil.

O paſſi grauiora, dabit Deus his quoque finem.

A comparatione minorum, cum contendimus,vt id quod valet in minori, valeat in maiori. Horat,

Vt iugulent homines, ſurgunt de nocte latrones.

Vt te ipsum serves, non expergisceris.

Paria sunt, quæ æqualia, & æque probabilia sunt; vt, fortitudo est amplectenda; ergo, & temperantia.

In affectibus movendis maxima existit vis oratoris, quod amplificatione fit. Amplificatio est: gravior quædam argumentatio, quæ motu animorum conciliat in dicendo fidem. Ea, & verborúm genere cõficitur, de qua alibi in tropis, & figuris dicemus: & rerum, quæ exisdem locis sumitur, è quibus eruuntur argumenta ad faciendam fidem.

Amplificatio à definitionibus conglobatis est, cum plures definitiones congeruntur. Cic. *Ignari quid gravitas fiuid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret; quæ in tẽpestate sæva quieta est, & lucet in tenebris, & pulsa loco manet tamen, atq; hæret in patria; splendet que per se semper, nec aliennis vnquã sordibus obsolescit.*

Amplificatió à consequentium frequentatione est hæc Ciceronis. *Constituæ nihil opis esse in hac voce,* Civis Romanus sum: *iam omnes provincias, iam omnes liberas civitates, iam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, ista defensione præcluseris*

A contrariarum rerum conflictione est illa Ciceronis amplificatio: *Quis ferat inertissimos homines fortissimis insidiari, stultissimos prudentissimis, ebrios sobrijs, dormientes vigilantibus?*

Sic à cæteris locis peti potest amplificatio.

In exornationis amplificatione ij loci tractandi sunt, qui movere possint expectationem, admirationem, & voluptatem. In cohortationibus, bonorum,

ac

ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimum. In iudicijs accuſatori fere quæ ad iracundiã, reo quæ ad miſerationem pertinent.

DE PRÆCEPTIS exornationis.

LAtum eſt genus exornativum, ſaneque varium, vt quod ad laudandos claros viros, improboſque vituperandos ſuſcipiatur.

In hoc, animi motus leniter tractantur, reſque amplificantur, & ornantur.

Laus hominum dividitur in tempus, quod ante eos fuit, quoque ipſi vixerunt, in his autem qui vita funct. ſunt etiam quod eſt inſecutum. Ante hominẽ patria, parentes, maioreſque erunt, quorum vel reſpõndiſſe nobilitati, vel humilius genus nobilitaſſe factis dicemus, Adde, quæ reſponſis, vel oraculis, vel ſignis ante ipſum futuram claritatem promiſerunt.

In vita duci laus poteſt ab infantia, ab educatione, ab indole, qua iam á primis annis magnum virtutis ſpecimen dederit; á præceptoribus, ab optimarum artium ſtudijs á triplici denique bonorum genere, corporis fortunæ, atque animi.

Corporis bona ſunt valetudo, vires, forma, & his ſimilia, qui hæc habuerit, laudabitur, quod bene illis ſit vſus: ſi non habuerit, quod ſapienter caruerit: ſi amiſerit, quod moderate tulerit.

Fortunæ bona ſunt opes, divitiæ, propinqui, ami-

ci, potentia gratia, cæteraque huiusmodi; quorum rectus vsus laudabitur.

Animi bona virtutes sunt, & rectè facta.

Mors ipsa eius, quem laudamus, silenda non est, si quid in ea fuerit notabile deinde commemoranda quæ mortem sunt insecuta, vt decreta virtuti præmia; erecta monumenta, habiti post mortem honores: res gestæ judicijs hominum comprobatæ, civium meror, ac desiderium. Omnis ordo supra dictus in vituperatione constabit tantum in diversum.

Vrbes similiter atque homines laudantur nam pro parente est conditor, & multum autoritatis habet vetustas, Corporis & fortunæ bona, situs salubritas, amænitas, munitio, opes: templa ædificia, fluvij, alia que similia: respondent animi, bonis, leges, & instituta civium mores, & studia literarum.

DE DELIBERATIONE.

EXornationis præcepta multum ad sententiam dicendam valent. In deliberando finis est dignitas, vel honestas, quo omnia referenda. In suadendo, vel dissuadendo tria sunt spectanda, quid sit, de quo deliberetur; qui sint, qui deliberent; qui sit qui suadeat.

Pártes suadendi sunt quatuor, prima vt doceamus fieri posse id quod suademus, & facile esse Secũda honestũ Tertia vtile. Quarta necessarium: Si quid effici nõ possit, tollitur deliberatio quamvis honestũ

&

&vtile sit, & quæ per difficilia sunt, perinde habētur, ac si effici non possent. Si non videatur necessarium esse, videndum quàm sit magnum: nam quod permagni interest, pro necessario habetur.

LIBER SECVNDVS

DE DISPOSITIONE.

INventis iam rebus, quibus fides facienda est de earum collocatione agendum; suo enim quoque loco disponendum: sunt autem partes orationis quatuor. Exordium, narratio, confirmatio, peroratio: duæ earum valent ad rem docendam, narratio, & confirmatio; ad permovendos animos duæ, exordium, & peroratio.

DE EXORDIO

EXordium est oratio animum auditoris idoneè cōparans ad reliquam dictionem. Id veró maxime fit, si auditor reddatur benevolus, docilis, & attentus. Benevolentia conciliatur, aut a nostra, aut ab auditorum, aut ab adversariorum, si qui contradicant, persona, aut ab ipsa causa.

Docilis auditores faciemus, si apertè, & breviter causæ sumam exponamus.

Attentos denique reddemus, si aut magna quædam, aut nova, aut necessaria proponamus, aut coniuncta

cùm ijs, apud quos res additur.

Causarum genera sunt quinque. Honestum, humile, dubium, admirabile, obscurum: honestum, quod est de re honesta, vt de virtute aliqua, satis per se ad conciliatonem valet. Humile, quod est de re vili, vt de cloacis expurgandis; in quo attentum facere debemus. Dubium, de quo dvbitatur turpene sit, an honestum vt defendere patrem homicidam, quia pium est defendere patrem, impium homicidam; hic attẽtum facimus iudicem; Obscurũ, quod de rebus obscuris est, & difficilibus hic docilem reddimus. Admirabile, quod est præter opinionem hominum; vt beatos esse pauperes, hic non suffficit recta benevolentiæ postulatio, sed remedijs opus est.

Vnde exordij duæ sunt partes principium, in quo recta beuevolentia, & attentionis postulatio est & insinuatio, quæ subrepit animis. Consilium ergo ex causis sumetur: si causa laboravimus, persona subveniat; si persona, causa,

Exordia debent esse apta verbis, & instructa sententijs ad alieiendum, incitandumque auditorem.

Exordiorum septem sunt vitia, vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum contra præcepta.

Vulgare est quod in plures causas potest accomodari, vt convenire videatur.

Commune est quod nihilominus in hanc, quam in contrariam partem causæ potest convenire.

Commutabile est, quod ab adversario potest leviter

ter mutatum ex conttaria parte dici.

Longum est, quod pluribus verbis, aut sententijs vltra quam latis est producitur.

Separatum est, quod non ex ipsa causa ductū est, nec sicut aliquod membrnm annexnm orationi.

Translatum est quod aliud conficit, quam causæ genus postulat, vt si quis docilem faeiat auditorem, cum benevolentiam causa desideret.

Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa præcepta de exordijs traduntur.

In genere iudiciali ex ipsis causæ visceribus sumendum exordium conciliando iudicem, nee semper exordio vtendum vt in honestis causis, & in parvis, atque frequentibus.

In demonstrantivo, exordia maximè sunt libera. In deliberativo aut nulla, aut brevia.

DE NARRATIONE.

¶ NArratio est rerum explicatio, & quædam sedes, & fundamentum constituendæ fidei. Oportet eam tres habere virtutes, vt brevis, vt aperta, vt probabilis sit. Erit brevis si constet simplicibus Uerbis, & si semel vna quæque rēs dicatur.

Erit dilucida, & aperta si verbis vsitatis, si ordine temporum servato, si non interrupto narrabitur.

Probabilis autem erit si personis, temporibus, locis ea, quæ narrabuntur, consentient: si cuiusque facti, & eventi causa ponetur. Cicero ni placet, vt sit iu-

cunda, & suavis; suavis erit si habeat admirationes. expectationes, exitus inopinatos interpositos motus animorum colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates.

In iudicijs, si nota res non adhibeatur narratio. In exornatione, narratio nulla, quæ consequatur exordium, nisi ea quæ incidit, cum aliquid eius, de quo loquimur, narrandum est.

In deliberatione privata narratio non erit.

DE CONFIRMATIONE.

COnfirmatio præcipua pars orationis, in qua exponenda argumenta nostra, & contraria dissolvenda, ad quâm rectè faciendam coguocendus est causæ status.

Status est quæstio, quæ ex prima causarum, conflictione nascitur, vt *Milo occidit Clodium, & Milo non occidit Clodium*, è quibus nascitur hæc quæstio; *an Milo occiderit Clodium?*

Triplex est status causarum: coniecturalis, nominis, & qualitatis. Coniecturalis, in quo, sit, nec ne, quærimus; vt *sit ne Clodius insidiatus Miloni?*

Nominis, vel finitionis, cum quid sit aliquid, & quo nomine afficiendum investigamus: vt *sit ne Iulius Cæsar Rex, an Tyrannus.*

Qualitatis in quo de vtilitate, equitate, honestate differitur, deque contrarijs, vt, *recte ne fecerit Romulus, cum fratrem interfecit.*

Ra-

Ratio dicitur, quæ affertur à reo depellendi criminis causá, firmamentum, quod ab accusatore ad labefactandam rationem affertur. Ex rationis verò, & firmamenti conflictione oritur quæstio quædam, quæ iudicatio appellatur.

Argumenta vero ita collocabit orator, vt firmissimum quodque sit primum dum ea, quæ excellunt, serventur ad extremum. Si qua erunt mediocria, in mediam turbam conijciantur.

Argumentatio est argumenti explicatio, conficitur cum ex locis aut certa, aut probabilia sumpseris. Huius septem sunt species: syllogismus, enthymema, inductio, exemplum, epicherema, sorites, dilemma.

Syllogismus, qui, & ratiocinatio dicitur, constat propositione, assumptione, complexione; *omne bonum est expetendum:: Eloquentia est bona, ergo expectenda.* Eam quidam quinque partibus constare volunt, adiungentes propositioni, & assumptioni probationem.

Vitabimus similitndinem, quæ sacietatis mater est non semper ordientes a propositione, sed interdum ab assumptione, non nunquam à complexione.

Enthymema syllogismi pars, vel syllogismus imperfectus, quia caret propositione, aut assumptione, vt *eloquentia est bona, ergo expetenda.*

Inductio, argumentatio, quæ ex pluribus collationibus pervenit, quo vult, hoc modo:

Ars tua Tiphyiacet, si non sit in æquore fluctus,
Si valeant homines, ars tua Phœbe iacet:

Ergo

Ergo *apparet virtus, arguiturque malis.*

Exemplum est inductio imperfecta, in quo ex vna re singulari alia inducitur, hoc modo *Deus pepercit Magdalenæ pænitentiam agenti: ergo, & tibi parcet.*

Epicherema breviter comprehensus syllogismus, vt: *sine causa daminum servus accuset?*

Sorites contra multas argumentationes cõvoluit acervatim.

Dilemma, in quo vtrum concesseris reprehenditur. Cicero. *Discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne oprimar, sin falsus, vt tandem aliquando timere desinam.*

Refutatio, est reprehensio, per quam argumentando adversariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut elevatur.

Peroratio,extrema pars orationis, huius duæ sunt partes, amplificatio, & enumeratio. Enumeratio nõ nunquam laudatori, suasori non sæpè, accusatori sæpius, quám reo,est necessaria:huius duo sunt tempora,si aut memoriæ diffidas eorum apnd quos agas, vel intervallo temporis vel longitudine orationis; vel frequentatis firmamentis vim est habitura causa maiorem. Quæ repetemus, quám brevissime dicenda sunt, & cum pondere aptis senteutijs, & figuris varianda.

LIBER TERTIVS.

IN eloquendo excellentem eum putat Cicero, qui ita dicit, vt probet, quod necessitatis est: vt delectet

tet, quod ſuavitatis: vt moveat, quod eſt victoriæ. Tria enim ſunt munera oratoris docere, delectare, movere: quorum vnum quodque diverſum dicendi genus geſiderat; immum, medium, ſummum.

Imo, id eſt. humili, & tenui, ſed ſubtili, & acuto vtitur, qui docet, hoc genere fiunt epiſtolæ,eclogæ, commentaria, comædiæ, interpretationes; narrationes; ſermones familiares.

Medio, id eſt temperato, & mediocri vtitur, qui delectat: hoc genere ſcribuntur hiſtoriæ, orationes generis exornativi, vel totæ, vel in parte, vt exordio, narratione.

Summo,id eſt,copioſo & pleno vtitur, qui movet, hoc genere fiunt tragediæ, poemata heroica, orationes in genere iudiciali, vel totæ, vel aliqua in parte, ut narratione graviori, confirmatione,confutatione, peroratione acriori, vel congreſſu graviorum perſonarum.

In elocutione ſpectandum, vt latine, vt planè, vt ornate, vt apte dicamus.

Omnis orationis ornatus aut eſt in ſingulis verbis, aut in coniunctis. Verba aut propria ſunt, & quaſi nata cum rebus ipſis,aut verò translata.

Curandum oratori, vt verbis lectiſſimis vtatur. Verborum ſimplicium alia natúra ſunt conſonantiora, grandiora, nitidiora, quæ aurium iudicio ponderanda ſunt, ſic conſonantius eſt *moderatio* quam *modeſtia*, grandius *profligatiſſimus*, quám *malus*; nitidius *bos*, quám *vacca*.

Obſo-

Obſoletis verbis, & poeticis raro, & vix vtendum in oratione.

Græci in fingendis vocabulis liberrimi, Latinis id vix licuit.

Tropus eſt verbi, vel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum virtute mutatio, vt *lætæ ſegetes:* nã lætitia hominum eſt propria, aliena verò á ſegetibus Tropi ſunt vndecim ſeptem in vno verbo; metaphora, ſynecdoche, Metonimia, Antonomaſia, Onomatopæia, Catachreſis, Metalepſis In oratione verò quatuor, Allegoria, Periphraſis, Hyperbaton, Hyperbole, quibus addunt ironiam.

Metaphora ſeu translatio eſt, cum nomen aut verbum transfertur ex loco illo, in quo proprium eſt in eum, in quo proprium non eſt *hic homo non omnibus allatrat.*

Synecdoche tropus eſt, in quo ex parte totum aut ex toto partem, aut ex antecedentibus ſequentia intelligimus, fit octo modis; ex parte totum intelligitur, vt ex tecto domus, huc pertinet cũ ex vno plures intelliguntur, vt Hiſpanus, pro Hiſpanis, aut genus è forma, vt Marmaricus leo, pro quovis leone; aut ex materia res vniverſa, vt ferrum pro gladio. Cõtra veró ex toto pars, vt fons pro aqua, huc ſpectat cúm è pluribus vnus intelligitur, vt nos conſules, pro ego conſul; aut è genere ſpecies, vt ales pro aquila; ex antecedentibus ſequentia intelliguntur. Virg.

Aſpice aratra iugo referunt ſuſpenſa iuvenci.

Ex ſequentibus antecedentia. Idem.

Atque

Atque vmbrata gerunt civili tempora quercu.

Metonymia eſt tropus, in quo cauſas per effecta, vel effecta per cauſas, vel ex eo, quod continet, id quod continetur, vel rem è ſigno intelligimus: cauſa pro effectu ponitur, vt inventor, aut author alicuius rei pro re inventâ: ſic Bacchus pro vino. Ceres pro pane, Plato pro ſcriptis eius. Effectus pro cauſâ, vt mors pallida quia facit pallidos, continens pro contento, ſic Roma pro Romanis aut poſſeſſor pro re poſſeſſa. Virg.

Iam proximus ardet Vcalegon.

Aut ſignum pro re, vt toga pro pace, faſces pro magiſtratu.

Antonomaſia ponit aliquid pro nomine, vt everſor Carthaginis pro Scipione. Si addatur proprium nomen, iam non erit Antonomaſia, ſed epithetum.

Onomatopœia, id eſt, fictio nominis, vt ſibilus, Græcis inter maximas virtutes numeratur, Latinis vix permittitur.

Catachreſis non habentibus nomen ſuum accomodat quod in proximo eſt; vt ædificare claſſem, vel equum.

Metalepſis, id eſt, tranſumptio ex alio in aliud velut viam præſtat. Virg.

Poſt aliquot mea regna videns, mirabor ariſtas.

Ubi ariſtas pro annis poſuit gradatim aſcendens ab ariſtis ad ſpicas, ab ſpicis, ad ſegetes, ab his ad æſtates, ab æſtatibus ad annos.

Allegoriâ aliud verbis, aliud ſenſu oſtendit Virg.

Sed

Sed nos immensum spatijs confecimus æquor.

Est duplex aut tota, áut mista.

Ironia, quam illusionem vocant, contrarium verbis ostendit, ea aut pronuntiatione intelligitur, aut personá, aut rei naturâ. Cicero. *Verres homo sanctus, & diligens.*

Perifrasis est tropus, qui pluribus verbis explicat, quod vno, aut paucioribus dici potest. Idem.

Tempus erat gelida quo primum terra pruina Spargitur.

Hyperbaton tropus est solis poetis relinquendus, qui verba dividit. Virg.

Septem subiecta trioni.

Hyperbole, est ementiens superiectio. Uirg.

Fulminis ocyor alis

Modus tamen in augendo, & minuendo adhiberi debet, etsi enim omnis hyperbole est supra fidem, non tamen debet esse vltra modum.

DE FIGVRIS.

¶ Figura est conformatio quædam orationis remota à communi: & primum offerente se ratione, differt â tropo, quod figura proprijs verbis fieri potest, quod non cadit in tropos.

Figuræ aliæ sunt verborum, aliæ sententiarum. Verborum figura mutatis verbis tollitur: sententiarum vero permanet quibuscumque verbis vti velis. Verborum figura est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione,

Figu-

Figuræ verborum tribus modis fiunt, adiectione; detractione, similitudine.

FIGURÆ PER ADIECTIONEM,

¶ Repetitio est eiusdem verbi crebra á primo repetitio Cicero. *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas.*

Conversio, cum in idem verbum sæpe conijcitur oratio idem. *Pancs populus Romanus iustitia vicit armis vicit, libertate vicit.*

Complexio, quæ repitionem, & conversionem complectitur. Idem. *Quis legem tulit? Rullus. Quis maiorem P. R. partem suffragijs privavit? Rullus.*

Conduplicatio est verborum geminatio. Idem. *Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.*

Traductio est cum verba paululum immutata ponuntur. Idem. *Pleni sunt omnes libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas.*

Synonimia est cum verba idem significantia congregantur. *Abijt, excessit, erupit, evasit.*

Polysyndeton, est schema quod coniunctionibus abundat. Virg.

Tectumque, laremque

Gradatio cúm gradatim sursum versum reditur. Cicero. *Africano virtutem industria, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit.*

FIGVRÆ PER DETRACTIONEM.

¶ Dissolutio, vel Asyndeton, cum demptis coniunc-

iunctionibus dissolute plura dicuntur Cicero. *Gallia huius virtuti fidei,, felicitati commendata est,*

Adiunctio, in qua ad vnum verbum, quod primũ medium, vel postremum collocatur, plures sententiæ referuntur. Cic. *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.*

Disiunctio, cúm vnum quodque certo concluditur verbo. Idem. *Homerum Colophonij suum esse dicunt, Chij suum vendicant, Salaminij repetunt.*

Synecdoche, vel præcisio, figura est cum subtractum aliquod verbũ ex cæteris satis intelligitur. Idem *Sermo nullus*, scilicet nisi de te, *quid enim potius?*

Synæciosis, quæ duas res diversas obligat hoc modó: *Tam deest avaro quod habet, quam quod non habet.*

FIGVRÆ PER SIMILITVDINEM.

¶ Annominatio, vel Paronomasia est, cum verba paululum immutata, & deflexa in oratione ponuntur. *non leno sed leo.*

Similiter cadens, cum in eosdem casus verba cadunt, *egens virtutis, abundans felicitatis.*

Similiter desinens, cúm sive in nominibus, sive in illis quæ declinari non possunt, similes exitus sunt. Idem. *Audacter territas, humiliter placas.* Similiter cadens fit in nominibus, & verbis tantúm; similiter desinens in omnibus orationis partibus.

Compar Grecè Isocolon habet orationis membra, quæ constânt ex pari fere numero syllabarum Idem, *extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit.*

Con-

Contra positum, vel antitheton: cum singula singulis opponuntur. Idem. *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.*

Commutatio, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ita efferuntur, vt â priori posterior contraria proficiscatur. Idem. *Non vt edam vivo, sed vt vivam, edo,* Danda opera est, vt parcè, & cũ res poscet verborum figuris vtamur: deinde sciendum quid quisque in orando postulet locus, quid persona, quid tẽpus. Nam plerumque verborum cura derogat affectibus fidem.

FIGVRÆ SENTENTIARVM.

¶ Figura sententiarum est, quæ non in verbis, sed in rebus ipsis quandam habet dignitatem.

Interrogatio est quæ non sciscitandi, sed instandi gratiâ assumitur. Idem. *Quovsque tandem abutere Catilina patientia nostra?*

Responsio cum aliud interroganti, ad aliud, quia sic vtilius fit, occuritur, tum augendi, tum declinandi criminis gratia, vt, rogatus testis *an â reo vapulasset? & quidem innocens,* inquit: quæro: *an occiderit hominem? R. latronem.*

Subiectio, cum orator, vel cum alium rogaverit, non expectat responsum. Cicero. *Apud quem hoc dico? nempe apud eum, qui cum hoc sciret, &c.*

Occupatio, cum id quod obijci potest, occupamus, vt in divinat. *Si quis vestrum, iudices, miratur,* vbi Cicero rationem reddit, cur ad accusandum deicen-

 dat,

dat, qui ſemper defenderit.

Correctio, quæ tollit ſententiam aliquam, & eam aliâ, quæ magis idoneâ videtur, emendat, & corrigit. Idem. *Non unum furem, ſed raptorem, non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ, non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorũ.*

Dubitatio, dum dubitat, quid agendum, aut dicẽdum ſit Idem. *Quid primum querar; aut vnde potiſſimũ exordiar.*

Communicatio, cum aut ipſos adverſarios conſulimus, aut cum iudicibus deliberamus, vt, *ſi vos eo in loco eſſetis, quid aliud feciſſetis?*

Proſopopæia, perſonarum ficta inductio, qua vrbes etiam, & populi voces accipiunt, formæ item rerum, quæ corporis expertes ſunt, vt fama virtus.

Apoſtrophe, averſus á iudice ſermo. Cicero. *Quid tuus ille, Tubero, in acie Pharſalica gladius agebat?*

Hypotypoſis eſt illuſtris explanatio, rerumque; quaſi gerantur, ſub aſpectum ſubiectio. Idem. *Inflãmatus ſcelere, ac furore in forum venit: ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat.*

Ethopæia, eſt imitatio vitæ, ac morum alienorum, ſermonumque deſcriptio: nam in factis & in dictis verſatur. Idem. *O dij boni! quam teter! quam truculentus! quam terribilis aſpectu! vnum aliquem te ex barbaris illis, exemplum imperij veteris, imaginem antiquitatis, columen Reip. diceres intueri.*

Emphaſis, latinè ſignificatio, eſt cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur.

Iacuit que per antrum immenſum.

E loci

E loci ſpatio Cyclopis magnitudo intelligitur.

¶ Suſtentatio, eſt figura, qua diu ſuſpenduntur auditorum animi, atque aliquid deinde inexpectatũ ſubiungitur. Cicero: *Quid deinde quid cenſetis? furtũ fortaſſe, aut prædam aliquam?* mox ſubiecit, quod erat improbius. Interdum etiam re aliquâ exagerata ad aliquid levius deſcenditur. ¶ Prætermiſſio, cûm dicimus nos præterire, aut non ſcire, aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus. Idem. *Non queror diminutionem vectigalium, non flagitium huius iacturæ.*

Licentia, cum apud eos, quos vereri, aut metuere debet orator, tamen aliqúid pro ſuo iure dicit, quod eos minimè offendat. Idem pro Lig. *Vide quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ.* ¶ Conceſſio, cum aliquid etiam iniquum videtur orator pati, atque concedere, vt quæ deinde dicturus eſt, graviora videantur. Idem: *Levia ſunt hæc in hoc reo crimina: metum virgarum navarchus nobiliſſimæ civitatis pretio redemit: humanum: alius ne condemnaretur, pecuniam dedit, vſitatum eſt.*

Ironia, cúm contra ac dicis accipi, & ſentiri vis: differt á tropo, quod tropus brevior eſt, & apertior, at in figura totius voluntatis fictio eſt. Idem. *P. Clodij mortem æquo animo ferre poteſt, luget ſenatus, mæret equeſter ordo, tota civitas confecta ſenio eſt.* ¶ Diſtributio, cũ aliquid in plures partes diſtribuitur, quarum vnicuique ratio deinde ſubiungitur. Idem. *Alexandro, neque in deliberando conſilium; neque in præliando virtus de-*

erat

erat, nam in dubijs apparebat sapientissimus; cum confligẽdum esset cum hoste fortissimus.

¶ Permissio, cum alicui rei vehementer confidimus, & ostẽdimus nos eam tradere alicuius voluntati, Idem. *Ego iudices, summum, ac legitimum causæ meæ ius omitto, vobis permitto.*

Aposiopesis, quam nonnulli reticentiam appellãt, affectus animi, vel iræ, vel sollicitudinis ostendit, idque tacendo Uirgil.

Quos ego: sed motos præstat componere fluctus.

Deprecatio est, cum opem alicuius imploramus. Cicer. *Hoc nos meum C. Cæsar, per fidem, & constantiam, & clementiam tuam libera.*

Execratio, qua malum alicui precamur. Idem. *Dij te perdant, fugitive, ita non modo nequam, & improbus, sed & fatuus, & amens es.*

Epiphonema est rei narratæ, vel probatæ summa aceclãmatio. Virgil.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Exclamatio, est quæ significationem doloris, aut indignationis, aut admirationis, aut lætitiæ, aut alium animi motum conficit; idque aut narratâ re, aut amplificatà. Cicero. *O spectaculum miserum, atque acerbum.* ¶ Apostrophe est conversio orationis ab ijs, ad quos habetur, aut ad præsentem, aut ad absentem, aut inanimata. Idem. *Vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obtestor.*

DE COLLOCATIONE.

¶ In collocatione necessaria sunt ordo, & iunctura, vt oratio sit lenis, cohærens, & æqualiter fluens.

¶ Ordinis observátio est in singulis verbis, & contextis. In singulis cavendum ne decrescat oratio, & fortiori subiungatur aliquid infirmius, vt sacrilego fur. Verbo sensum claudere, si compositio patiatur, optimum, quod si asperum erit, orationi cōsulendū.

¶ Iunctura concinna. & elegans erit, si verba extrema cum consequentibus primis ita iungamus, vt nec asperè concurrant, nec vastius diducantur, *vt exercitus Xerxis; ars studiorum: viro optimo obtemperare.*

¶ Vltimæ syllabæ verbi prioris, ne sint primæ sequētis, vt, *res invisæ visæ sunt.* ¶ Monosyllaba, si multa sint, vt & dissyllaba, male continuabuntur. Item multa similiter cadentia, & desinentia vitiosa sunt.

Orator sic illiget sententiam verbis, vt nihil inane, nihil inconditum, nihil in oratione sit redundans; hoc fit numero oratorio.

Aures, vel animus potius aurium nuntius quandā in se continet vocum omnium mensionem, cuius observatio numerosæ orationis artem peperit.

Uersus certis legibus astrictus est, in oratione nihil certum; nisi vt sententia apte verbis comprehendatur; adeo vt versum in oratione fieri, aut periodum ab hemistychio incipi, vitiosum putetur; numerosam tamen esse probatur.

Tota periodus numerosa sit, necesse est.

Initia optimè nascuntur â Dactylo, Cretico, Anapæsto.

pæſto. Dochimus quovis loco aptus, dum ſemel ponatur. In extremo tres ſunt ſervandi pedes, quos aut choreos, aut ſpondeos, aut alternos eſſe oportebit. Ariſtoteles pœna vltimum, Cicero Creticum aptiorem putat?

Media periodo in humili oratione iambus erit frequentiſſimus, pæon in ampliori: in vtraque dactylis, creticis, dochimis, ſpondeis, locus eſt.

MEMORIA.

¶ Hæc cum alijs artibus ſit communis, quæ artificioſa eſt, oratoriæ artis pars exiſtimatur.

Si tamen quis vnam, maximamque artem memoriæ quærat, exercitatio eſt, multa ediſcer, multa cogitare, & ſi fieri poteſt, quotidie, eſt potentiſſimum.

PRONVNTIATIO.

¶ Aplerijſque actio dicitur, ſed prius nomen á voce, ſequens a geſtu: huius partes ſunt vox, & geſtus. Loci mutationes totidem, quot animorum. Iracundia acutum vocis genus deſiderat, incitatum, crebró incidens. Miſeratio, ac meror plenúm interruptum, flexibile, metus demiſſum, hæſitans, abiectum. Voluptas effuſum, tenerum, hilaratum. Geſt[us] vocem ſequi debet. Situs erit tectus, rarus in[ceſ]ſus, nec ira longus; excurſio moderata, eaqu[e] ra; cervicum nulla mollities, nullæ argutiæ digitorum: In ore, & præcipue in oculis maxima vis.

FINIS.